

«НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА»

ПРИВАТНА УСТАНОВА

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШАЛАЙ АНАСТАСІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 343.341.1

ДИСЕРТАЦІЯ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
КОНТРАБАНДІ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН
ТА ЇХ АНАЛОГІВ ЧИ ПРЕКУРСОРІВ МИТНИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.М. Шалай

Науковий керівник: Примаченко Віталій Федорович, кандидат юридичних
наук, доцент

КИЇВ – 2021

АНОТАЦІЯ

Шалай А.М. Кримінологічна характеристика та запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів митними органами України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права», Київ, 2021. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

Наукова праця присвячена дослідженню кримінологічної характеристики та розробці заходів запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів митними органами України.

У першому розділі, в якому йдеться про кримінологічну характеристику контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, визначено кількісні та якісні показники вищеназваного злочинного діяння, а саме: рівень, географію, характер, структуру, динаміку, а також рівень латентності. Крім того, здійснено кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють такі діяння, а також досліджено причини та умови, як детермінанти контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

Встановлено, що останніми роками відбувається постійне коливання їх кількості у межах 15-55% то в сторону зростання, то в сторону зниження, однак такі коливання перебувають у рамках 210-330 фактів, а будь-які стійкі тенденції відсутні. Те ж саме свідчить і аналіз показників стосовно кількості оголошених підозр (коливається у межах 110-220), виявлених осіб (коливається у межах 80-140) та засуджених (коливається у межах 80-120) за цією статтею КК України. Основним способом контрабанди наркотичних

засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів є поміщення їх до тайників та, у 5% випадків, надання одним речовинам вигляду інших. Доведено, що уподобання контрабандистів у виборі виду транспорту для незаконного переміщення предметів контрабанди через зони митного контролю постійно змінюються. На сьогодні, частка контрабанди залізничним транспортом (2%) та шляхом пішого перетинання державного кордону (0%) зменшилась, а автомобільним транспортом (63%) та поштовим зв'язком (14%) значно зросла.

Здійснено типологію осіб, які вчиняють розглядані злочинні діяння. Так, за ступенем глибини антисуспільної спрямованості осіб, які їх вчиняють можна поділити на три типи: 1) контрабандист – наркоман: особа яка вживає наркотичні засоби або психотропні речовини і є залежною від них, тому її морально-психологічні та емоційно-волеві якості підпорядковані меті постійного пошуку способів отримання таких речовин та засобів для власного вжитку. Це переважно чоловіки, громадяни України, віком 20-40 років, із середньою освітою, мають непостійні заробітки, у т.ч. за кордоном, раніше не судимі, неодружені або розлучені; 2) контрабандист – наркоділок: особа яка не вживає наркотичні засоби або психотропні речовини, однак розглядає ці речовини та засоби виключно як спосіб отримання швидкої та великої наживи. Це переважно чоловіки, громадяни України або іноземні громадяни, віком 25-45 років, із середньою або вищою освітою, не мають офіційного місця роботи, раніше не судимі, неодружені. Їм належать такі риси характеру, як енергійність, комунікабельність та ризикованість. Це найбільш небезпечна група злочинців, оскільки, в силу напрацьованих рис професіоналізму, вони володіють знаннями щодо особливостей митного контролю та надійних способів приховування предметів контрабанди, а тому здатні ефективно уникати відповідальності; 3) нестійкі: особи, які вчинили контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів через збіг тяжких особистих, сімейних або інших проблем. Характеризуються морально-психологічною слабкістю та відсутністю

бажання вирішувати такі проблеми законним шляхом. Це також переважно чоловіки, віком 25-50 років, із середньою або вищою освітою, не працюючи або працюючи із низьким заробітком, громадяни України або іноземні громадяни, раніше не судимі, одружені, як правило, мають на утриманні неповнолітніх дітей.

З'ясовано, що особливістю детермінант контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів є те, що вони хоча переважно співпадають з причинами та умовами більшості наркозлочинів, однак мають деякі властивості, притаманні лише ним, оскільки кримінальне правопорушення, передбачене ст.305 КК України у більшості випадків вчиняється у специфічному місці – на митному кордоні під час його перетинання, а також те, що у вчиненні цього діяння задіяно значну частку іноземців та осіб без громадянства. Тому ці причини та умови частково співпадають з причинами та умовами контрабанди, як діяння передбаченого ст.201 КК України, так і з чинниками злочинності іноземців.

Другий розділ присвячено дослідженню заходів запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів на двох основних рівнях – загальносоціальному та спеціально-кримінологічному.

Доведено, що запобігання та протидія контрабанді, в тому числі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів є одним з основних завдань Державної митної служби України. Для здійснення цього завдання Держмитслужба бере участь у міжнародному співробітництві з питань протидії контрабанді, у тому числі шляхом обміну інформацією з митними, правоохоронними органами та іншими органами іноземних держав з питань протидії незаконному переміщенню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Відзначається, що особливої уваги в процесі спеціально-кримінологічного запобігання потребує не тільки особа злочинця, а й методи вчинення контрабанди наркотичних засобів та психотропних речовин,

включаючи способи приховування. Наголошується, що з метою більш ефективної роботи митних органів з протидії контрабанді наркотичних засобів, необхідно не тільки постійно та якісно здійснювати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації співробітників митних органів в цьому напрямі, але й з особливою увагою ставитися до добору кадрів, вивчаючи не тільки професійні здобутки митників, а й можливу корупційну складову їх діяльності.

Констатовано, що оптимізація процесу запобігання контрабанді наркотичних засобів митними органами повинна проходити у таких напрямках: покращення взаємодії між суб'єктами протидії контрабанді як на національному, так і на міжнародному рівні; забезпечення митних органів найновішими технічними засобами виявлення наркотичних засобів (боді-сканери, технічні комплекси автоматичного сканування та вимірювання); вихід на новий рівень централізації інформаційно-аналітичного забезпечення порядку збору, опрацювання, зберігання та обміну інформацією про ситуацію у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів та удосконалення інформаційно-пошукових систем не тільки на національному, а й на міжнародному рівні; удосконалення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації співробітників митних органів, особливо ознайомлення із світовим досвідом роботи у цьому напрямі; належне кінологічне забезпечення (подальший розвиток кінологічної служби, удосконалення методики роботи із службово-розшуковими собаками); комплексна протидія корупції не тільки в митних та правоохоронних органах, які безпосередньо задіяні у процесі протидії контрабанди, а й в органах виконавчої та судової влади (майже усі масштабні протиправні акції транснаціональних злочинних структур у сфері контрабанди здійснюються за сприянням окремих корумпованих чиновників як у правоохоронних, так й інших органах державної влади); удосконалення нормативно-правового забезпечення: серед іншого нами обґрунтована доцільність приєднатися до Додатку X «Надання допомоги у боротьбі з

контрабандою наркотиків та психотропних речовин» Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 року, наголошується на доцільності закріпити в чинному Митному кодексі (як базовому законі) поняття контрабанди.

Пропонується внести зміни до ст. 5 Закону України «Про оперативну розшукову діяльність», термінологічно привівши її до чинного законодавства. А саме фразу «органів доходів і зборів – оперативними підрозділами податкової міліції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою» розділити на дві окремі складові, одну з яких викласти у редакції «митних органів – підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою». Або взагалі виключити цей орган із ст. 5 Закону України «Про оперативну розшукову діяльність», якщо законодавець не бажає щоб він здійснював оперативно-розшукову діяльність.

***Ключові слова:** кримінологічна характеристика, контрабанда, наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, соціально-демографічна характеристика злочинця, детермінація, причини та умови вчинення злочину, загально-соціальні заходи запобігання, спеціально-кримінологічні заходи запобігання.*

SUMMARY

Shalay A.M. Criminological characteristics and prevention of smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues or precursors by the customs authorities of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis is for Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy) in the field 12.00.08 –Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law (081 – Law). – Private Institution «Research Institute of Public Law», Kyiv, 2021. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

The scientific work is devoted to the study of criminological characteristics and the development of measures to prevent the smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues or precursors by the customs authorities of Ukraine.

The first section, which deals with the criminological characteristics of smuggling drugs, psychotropic substances and their analogues or precursors, identifies quantitative and qualitative indicators of the above crime, namely: level, geography, nature, structure, dynamics, and level of latency. In addition, criminological characterization of persons who commit such acts, as well as the causes and conditions such as determinants of smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues or precursors.

Quantitative and qualitative indicators of the above-mentioned criminal acts are determined, namely: level, geography, character, structure, dynamics, as well as the level of latency. In addition, a criminological characterization of persons who commit such acts, as well as the causes and conditions such as determinants of smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues or precursors. It has been established that in recent years there has been a constant fluctuation of their number in the range of 15-55%, either upwards or downwards, but such fluctuations are within the range of 210-330 facts, and there are no stable trends. The same is evidenced by the analysis of indicators regarding the number of declared suspicions (ranging from 110-220), identified persons (ranging from 80-140) and convicted (ranging from 80-120) under this article of the Criminal Code of Ukraine. The main way of smuggling narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors is to place them in hiding places and, in 5% of cases, to give some substances the appearance of others. It is proved that the preferences of smugglers in choosing the mode of transport for the illegal movement of contraband through customs control zones are constantly changing. Today, the share of smuggling by rail (2%) and by pedestrian crossing of the state border (0%) has decreased, and by road (63%) and postal services (14%) has increased significantly.

The typology of persons who commit the considered criminal acts is carried out. Thus, according to the degree of depth of anti-social orientation of the perpetrators can be divided into three types: 1) smuggler - drug addict: a person who uses drugs or psychotropic substances and is addicted to them, so his moral, psychological and emotional-volitional qualities are subject to the goal of constantly finding ways to obtain such substances and means for personal use. These are mostly men, citizens of Ukraine, aged 20-40, with secondary education, have non-permanent earnings, including abroad, not previously convicted, single or divorced; 2) smuggler - a drug dealer: a person who does not use narcotic drugs or psychotropic substances, but considers these substances and means only as a way to get a quick and big profit. These are mostly men, citizens of Ukraine or foreign citizens, aged 25-45, with secondary or higher education, do not have an official place of work, have not been previously convicted, are not married. They have such character traits as energy, sociability and risk-taking. This is the most dangerous group of criminals, because, due to the acquired features of professionalism, they have knowledge of the peculiarities of customs control and reliable ways of concealing contraband, and therefore are able to effectively avoid responsibility; 3) unstable: persons who have smuggled narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues or precursors due to the coincidence of serious personal, family or other problems. They are characterized by moral and psychological weakness and lack of desire to solve such problems legally. These are also mostly men, aged 25-50, with secondary or higher education, not working or working with low earnings, citizens of Ukraine or foreign citizens, not previously convicted, married, usually have minor children.

It was found that the peculiarity of the determinants of smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues or precursors is that although they mostly coincide with the causes and conditions of most drug crimes, but have some properties inherent only in them, as a criminal offense under Article 305 The Criminal Code of Ukraine in most cases is committed in a specific place - at the customs border during its crossing, as well as the fact that a significant proportion

of foreigners and stateless persons are involved in the commission of this act. Therefore, these reasons and conditions partly coincide with the reasons and conditions of smuggling, both the act provided for in Article 201 of the Criminal Code of Ukraine, and the factors of crime of foreigners.

The second section is devoted to the study of measures to prevent the smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues or precursors at two main levels - general social and special criminological.

It is proved that prevention and counteraction to smuggling, including narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors is one of the main tasks of the State Customs Service of Ukraine. To accomplish this task, the State Customs Service participates in international cooperation on combating smuggling, including by exchanging information with customs, law enforcement and other foreign authorities on combating the illicit movement of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors.

It is noted that special attention in the process of special criminological prevention requires not only the identity of the offender, but also methods of smuggling drugs and psychotropic substances, including methods of concealment. It is emphasized that in order to more effectively work the customs authorities to combat drug smuggling, it is necessary not only to constantly and efficiently train, retrain and improve the skills of customs officers in this area, but also to pay special attention to recruitment, studying not only professional achievements of customs officers, but also a possible corruption component of their activities.

It was stated that the optimization of the process of prevention of drug smuggling by customs authorities should take place in the following areas: improvement of interaction between the subjects of counteraction to smuggling both at the national and international level; providing the customs authorities with the latest technical means of drug detection (body scanners, technical complexes of automatic scanning and measurement); reaching a new level of centralization of information and analytical support for the collection, processing, storage and exchange of information on the situation in the field of combating drug trafficking

and improving information retrieval systems not only at the national but also at the international level; improving the training, retraining and advanced training of customs officers, especially acquaintance with world experience in this area; proper canine support (further development of canine service, improvement of methods of work with service dogs); Comprehensive anti-corruption not only in customs and law enforcement agencies, which are directly involved in the process of combating smuggling, but also in the executive and judicial authorities (almost all large-scale illegal actions of transnational criminal structures in the field of smuggling are carried out with the assistance of some corrupt officials. and other public authorities).

improving regulatory support: among other things, we have justified the need to accede to Annex X "Assistance in Combating Smuggling of Drugs and Psychotropic Substances" of the International Convention on Mutual Administrative Assistance in the Prevention, Investigation and Cessation of Customs Violations of June 9, 1977. expediency to enshrine in the current Customs Code (as a basic law) the concept of smuggling.

It is proposed to amend Art. 5 of the Law of Ukraine "On operational search activities", terminologically bringing it to the current legislation. Namely, the phrase "revenue and collection bodies - operational units of the tax police and units that fight smuggling" should be divided into two separate components, one of which should be set out in the wording "customs authorities - units that fight smuggling." Or even exclude this body from Art. 5 of the Law of Ukraine "On operational search activities", if the legislator does not want him to carry out operational search activities.

Key words: *criminological characteristics, smuggling, drugs, psychotropic substances, precursors, socio-demographic characteristics of the offender, determination, causes and conditions of the crime, general social prevention measures, special criminological prevention measures.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Шалай А.М. Оперативно-розшукова діяльність і митні органи України: проблема законодавчого регулювання у контексті запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів. *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми правознавства»*. Випуск 3. 2018 р. С. 155-160.

2. Шалай А.М. Особливості взаємодії митних і правоохоронних органів в процесі запобігання і протидії контрабанді наркотичних засобів. *KELM*. 2020. № 5. С. 210-215 (Республіка Польща).

3. Шалай А.М. Характеристика деяких кількісних та якісних показників контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Випуск №3. 2019 р. С. 23-29.

4. Шалай А.М. Визначення окремих причин та умов, що детермінують контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені І.Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 31 (70) 2, 202. С. 41-46.

5. Шалай А.М. Статеві-вікова характеристика осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів. *Порівняльно-аналітичне право – електронне фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. Випуск №3, 2020. С. 440-443.

6. Шалай А.М. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності митних органів у запобіганні та протидії контрабанді наркотичних засобів. *Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26 жовтня 2018 р.)*. Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 173–177.

7. Шалай А.М. Деякі питання дослідження способів контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів в

Україні. *Право як ефективний суспільний регулятор*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 лютого 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 70–73.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ЇХ АНАЛОГІВ ЧИ ПРЕКУРСОРІВ.....	25
1.1. Кримінологічні показники контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.....	25
1.2. Характеристика осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.....	69
1.3. Причини та умови, що детермінують контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.....	104
Висновки до першого розділу	116
РОЗДІЛ 2. ЗАПОБІГАННЯ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ЇХ АНАЛОГІВ МИТНИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ	124
2.1. Митні органи України у системі загально-соціального запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.....	124
2.2. Спеціально-кримінологічне запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів митними органами України чи прекурсорів	161
Висновки до другого розділу.....	193
ВИСНОВКИ.....	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
ДОДАТКИ.....	229

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК – Автономна Республіка Крим

ГПУ – Генеральна прокуратура України

ДМСУ – Державна митна служба України

ЗМІ – засоби масової інформації

КК – Кримінальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МК – Митний кодекс

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РНБО – Рада національної безпеки і оборони

СБУ – Служба безпеки України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Державна митна служба України є правоохоронним органом, який відіграє одну з ключових ролей у запобіганні проникненню до нашої держави, перевезення транзитом через її територію або вивезення за кордон предметів, засобів і речовин, вільний обіг яких заборонено під загрозою притягнення до кримінальної відповідальності за низкою статей КК України.

Одним із таких кримінальних правопорушень є контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, відповідальність за яке передбачено у ст.305 КК України. Зазвичай, якщо спиратись на дані офіційної статистики, такі діяння не є досить поширеними. Наприклад, сукупно, за період 2016-2020 рр., частка зареєстрованих злочинних діянь, передбачених ст.305 КК України, серед загальної кількості зареєстрованих фактів вчинення кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XIII Особливої частини КК України, склала лише 0,98%. Так, у 2016 р. в Україні загалом виявлено 309 кримінальних правопорушень, передбачених ст.305 КК України, у 2017 р. – 251, у 2018 р. – 212, у 2019 – 330 та у 2020 р. – 234 факти. Проте, незважаючи на те, що частка злочинних діянь, за які передбачено кримінальну відповідальність за ст.305 КК України, у загальній структурі злочинності в Україні досить незначна, однак рівень суспільної небезпеки цього діяння є досить високим, оскільки саме завдяки його вчиненню здійснюється постачання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів на внутрішній ринок України. Крім того, транзитне переміщення таких засобів через територію нашої держави до країн Євросоюзу, неминуче підриває авторитет України серед інших розвинених країн світу, оскільки демонструє неспроможність відповідних державних органів протидіяти цьому негативному явищу. Тому запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів уповноваженими державними органами, митними у тому числі,

має бути одним із пріоритетних напрямків діяльності таких органів. У такому разі, актуальною є розробка ефективних заходів запобігання цьому негативному явищу.

Суттєвий внесок у становлення та розвиток теоретичних положень щодо кримінальної відповідальності та запобігання кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів здійснили такі, зокрема, вітчизняні вчені, як: А.М. Бабенко, М.І. Бажанов, О.М. Бандурка, Є.О. Гладкова, О.П. Горпинюк, Р.Р. Грень, О.О. Дудоров, А.П. Закалюк, І.М. Копотун, Т.В. Корнякова, О.М. Костенко, О.М. Литвинов, М.І. Мельник, В.О. Меркулова, А.А. Музика, В.О. Навроцький, О.В. Наден, П.В. Олійник, Є.О. Письменський, Ю.Г. Пономаренко, Е.В. Расюк, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, М.С. Хруппа, О.Ю. Шостко, О.О. Юхно та ін.

Безперечно, що науковий внесок вищеназваних вчених у розробку дискусійних аспектів зазначеної проблематики є вагомим, однак спеціальних комплексних досліджень стосовно кримінологічної характеристики та запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів не проводилось.

Такі науковці, як: О.Р. Авдєєв, В.В. Варава, П.А. Горбаченко, О.І. Передрій, А.В. Дзюбинський, О.І. Букреев, Г.В. Кириченко, Г.В. Паламарчук, Р.В. Трощин, В.В. Чумак та інші досліджували лише окремі питання кримінологічної характеристики та деякі проблеми запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів. А на рівні кандидатської дисертації за темою «Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії» (Львів, 2010) С.О. Сорока здійснила кримінально-правовий аналіз злочинного діяння, передбаченого ст.305 КК України, та розглянула лише деякі напрямки діяльності митних і інших правоохоронних органів щодо протидії контрабанді наркотичних засобів, проте у той час були зовсім інші соціально-політичні умови.

На сьогодні відсутні окремі праці стосовно розв'язання актуальних

теоретичних та практичних проблем запобігання розгляданим злочинним діянням, що виникли внаслідок організаційно-структурних перетворень у правоохоронних, у тому числі і митних, органах України. Отже, актуальність теми та потреба у її детальному дослідженні не викликає сумніву.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до: Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 942 від 07.09.2011 р.; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., схваленого розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р; основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2015–2020 рр., а також Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 р., схвалених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є створення науково обґрунтованої системи запобігання митними органами України контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, розроблення на цій основі пропозицій з удосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких задач:

- дослідити кримінологічні показники контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів;
- розробити кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів;
- встановити причини та умови, що детермінують вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів;

- визначити систему запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів;
- запропонувати загальносоціальні заходи запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів;
- визначити місце митних органів України у системі суб'єктів загальносоціального запобігання злочинним діянням, пов'язаним із контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів;
- запропонувати спеціально-кримінологічні заходи запобігання митними органами України контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів;
- сформулювати пропозиції з удосконалення чинного законодавства та практики його застосування щодо діяльності митних органів України із запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика та запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів митними органами України.

Методи дослідження. При проведенні дослідження було використано низку загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання, а саме: метод системного аналізу використано для формування кримінологічної характеристики контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, а також для дослідження загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання розглядаєним злочинним діянням (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2); догматичний метод дозволив проаналізувати норми чинного міжнародного, вітчизняного та зарубіжного

законодавства, що дало змогу виявити недоліки, пробіли і протиріччя, що містяться в законодавстві України та, відповідно, сформулювати пропозиції стосовно їх усунення (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2.); формально-логічний метод використано при обґрунтуванні пропозицій, що висловлені у роботі, а також з його допомогою тлумачились окремі поняття і терміни (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2); діалектичний метод наукового пізнання дав змогу дослідити кримінологічну характеристику контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів (підрозділи 1.1-1.3); статистичний метод дозволив опрацювати офіційні статистичні дані Державної митної служби України, Державної судової адміністрації України, Офісу Генерального прокурора (підрозділи 1.1, 1.2); соціологічний метод використовувався під час анкетування працівників правоохоронних органів та вибіркового дослідження судових вироків (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2).

Вищезазначені наукові методи використовувалися у взаємозв'язку та взаємозалежності, що дозволило провести всебічне та об'єктивне дослідження, обґрунтувати теоретичні висновки і практичні рекомендації, висловлені у дисертаційній роботі.

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні дані ДМСУ, Державної судової адміністрації України, Офісу Генерального прокурора; матеріали 189 вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень, розглянутих судами Волинської, Закарпатської, Київської, Львівської, Одеської, Харківської, Чернівецької, Чернігівської та м.Києва за період 2019 – 2020 рр.; результати анкетування 169 працівників Державної митної служби та прокуратури Київської, Одеської, Луганської, Харківської та Чернігівської областей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за змістом та характером дисертаційна робота є першим комплексним монографічним дослідженням в Україні, що присвячене розв'язанню теоретичних і прикладних проблем запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів митними

органами України. У роботі сформульовано низку нових наукових положень і висновків, зокрема:

вперше:

– обґрунтовано комплекс заходів з оптимізації процесу запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів митними органами України, а саме: покращення взаємодії між суб'єктами протидії контрабанді як на національному, так і на міжнародному рівні; забезпечення митних органів найновішими технічними засобами виявлення наркотичних засобів; вихід на новий рівень централізації інформаційно-аналітичного забезпечення порядку збору, опрацювання, зберігання та обміну інформацією про ситуацію у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів та удосконалення інформаційно-пошукових систем не тільки на національному, а й на міжнародному рівні; удосконалення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації співробітників митних органів, особливо ознайомлення із світовим досвідом роботи у цьому напрямі; належне кінологічне забезпечення; комплексна протидія корупції не тільки в митних та правоохоронних органах, які безпосередньо задіяні у процесі протидії контрабанди, а й в органах виконавчої та судової влади; удосконалення нормативно-правового забезпечення;

- запропоновані зміни до Закону України «Про оперативну розшукову діяльність», до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» в частині заміни словосполучення «органи доходів і зборів», а також наголошується на необхідності розробки спільної інструкції з питань взаємодії органів, що здійснюють запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів;

– обґрунтовано доцільність приєднання нашої держави до Додатку X «Надання допомоги у боротьбі з контрабандою наркотиків та психотропних речовин» Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у

відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 року.

удосконалено:

– положення про правові та інституціональні можливості здійснення оперативно-розшукової діяльності митними органами України. Зроблено висновок, що законодавчий дозвіл на здійснення оперативно-розшукової діяльності, закріплений у ст. 5 чинного Закону України «Про оперативну розшукову діяльність», знайшов своє пряме відображення у п. 28 ст. 4 чинного Положення про Державну митну службу України, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227, проте не було вжито організаційних заходів для практичної реалізації такої діяльності;

– висновок про те, що з метою більш ефективної роботи з протидії контрабанді наркотичних засобів, необхідно не тільки постійно та якісно здійснювати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації співробітників митних органів в цьому напрямі, але й з особливою увагою ставитися до добору кадрів, вивчаючи не тільки професійні здобутки митників, а й можливу корупційну складову їх діяльності;

– позицію про те, що можна скільки завгодно удосконалювати ефективність роботи митних органів в протидії та запобіганні контрабанді наркотичних засобів, проте якщо злочинці будуть розуміти, що на практиці покарання за цей злочин майже ніколи не застосовується (як це є сьогодні в Україні, на відміну від багатьох країн світу), то надприбутки від вчинення контрабанди значно переважають над майже відсутнім ризиком отримати покарання;

- кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів. Встановлено, що ця характеристика має багато спільних рис із загальною характеристикою осіб, які вчиняють наркозлочини, водночас деякі відмінності проявляються, зокрема, у вищому середньому віці, наявності

більш значної частки злочинців з вищою освітою та істотної категорії громадян іноземних держав.

дістало подальшого розвитку:

- кримінологічна характеристика контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів. Констатовано, що поряд з аналізом традиційних кримінологічних ознак, істотного значення набуває аналіз кількісних та якісних показників предмету посягання, оскільки для цього діяння вищеназвані предмети є ключовими ознаками. Важливе кримінологічне значення має також характеристика способів та прийомів вчинення контрабанди;

- положення, що аналіз причин і умов, що продукують вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів слід проводити за тими сферами, де виникають ці детермінанти, а саме: економічна, соціальна, духовна і політична. Констатовано, що запобігання цьому злочинному діянню має бути одним із пріоритетних напрямків здійснення як внутрішньої, так і зовнішньої політики держави загалом, тим більше такого її напрямку, як політика у сфері боротьби зі злочинністю;

– положення про те, що окрім ДМСУ, до системи органів, що здійснюють запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів можна віднести Національну поліцію, СБУ, Офіс Генерального прокурора, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах захисту державного кордону, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу та інші органи виконавчої влади в межах наданих їм повноважень;

– позиція про ефективність використання контрольованої поставки наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в процесі запобігання контрабанди наркотиків митними органами. Серед іншого запропоновано у ст. 19 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні

речовини і прекурсори» словосполучення «контрольованого постачання» замінити на словосполучення «контрольованої поставки».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

- *правотворчості* – для вдосконалення законодавства в частині кримінальної відповідальності за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів;

- *правозастосовчій діяльності* – для підвищення ефективності діяльності митних та інших правоохоронних органів щодо запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів;

- *навчальному процесі* – положення та висновки дисертації можуть бути використані при викладанні навчальних дисципліни «Кримінологія», «Кримінальне право»;

- *науково-дослідній роботі* – для подальших досліджень у кримінологічній галузі, зокрема щодо дослідження детермінант контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, та заходів запобігання митними та іншими правоохоронними органами зазначеним злочинним діянням.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації, теоретичні і практичні висновки оприлюднені на двох міжнародних науково-практичних конференціях: «Протидія злочинності: теорія та практика» (м. Київ, 26 жовтня 2018 р.); «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 15–16 лютого 2019 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено у 5-и наукових статтях, 4 з яких опубліковано у виданнях, визначених ВАК України як фахові з юридичних наук, 1 статті – у науковому періодичному виданні іншої держави, та 2-х тезах доповідей.

Структура та обсяг дисертації зумовлюються метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації, списку умовних позначень,

вступу, двох розділів, які містять п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 230 сторінок, з яких основний текст дисертації займає 189 сторінок, список використаних джерел (212 найменувань) – 25 сторінок, додатки – 2 сторінки.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ЇХ АНАЛОГІВ ЧИ ПРЕКУРСОРІВ

1.1. Кримінологічні показники контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

Розробка належних та ефективних заходів запобігання будь-якому виду злочинності вимагає першочергового з'ясування та розгляду рис, що притаманні такому виду негативної людської діяльності. Для цього у кримінології загальноприйнято використовувати таке поняття як «кримінологічна характеристика». Правильно констатує О.М. Литвинов, що «за останні півстоліття фактично жодна кримінологічна робота не розроблялась без формування кримінологічної характеристики відповідного виду злочину і рекомендацій з використання її даних для вибору найбільш ефективних форм і методів профілактичної діяльності» [95, с. 582-583]. Вищенаведене стосується і такого різновиду злочинної поведінки людини, як контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

Ми згодні з твердженням, що «кримінологічна характеристика, на відміну від кримінально-правової або криміналістичної характеристик, найбільш повно враховує типові відомості про особу злочинця та жертву злочинного посягання, використовувані злочинні механізми тощо, які мають принципове значення, з точки зору організації попередження злочинів певного виду, встановлення та викриття винних осіб. І на відміну від кримінально-процесуальної характеристики, в основу якої покладено узагальнений предмет доказування, кримінологічна характеристика окремих видів злочинів насичена конкретним якісним знанням у формі інформаційно-

статистичних зведень. При цьому зміст кримінологічної характеристики передбачає не конкретизацію предмета доказування, а розгляд типових ознак окремих елементів злочинної діяльності даного виду»[7, с. 52-53]. Тобто характеристика злочинності – це опис найбільш вагомих її властивостей, що відрізняють дане явище від інших негативних явищ масового характеру [113, с. 6]. Можна з усією упевненістю стверджувати, що кримінологічна характеристика є одним із базових визначень науки кримінології.

Проте й дотепер у кримінологічній теорії вчені не визначилися щодо обов'язкових елементів, які складають зміст цього поняття, у зв'язку з чим пропонуються різні варіанти обсягу необхідних ознак, що входять у поняття «кримінологічна характеристика» [48, с. 44].

З цього приводу О.В. Тихонова зазначає, що «загалом у розумінні змісту кримінологічної характеристики погляди науковців можна об'єднати у дві великі групи – ті хто пропонують скорочений перелік складових, що містять показники математичного характеру, та ті, хто пропонують розширений перелік, у якому до математичних показників додаються детермінаційні та попереджувально-значущі ознаки»[192, с. 246].

При чому, прихильники широкого трактування розглядової категорії кримінології пропонують різні набір різних за змістом ознак, що мають до неї входити. Наприклад, на думку таких прихильників широкого розуміння кримінологічної характеристики, як Б.В. Коробейников, Н.Ф. Кузнецова, Г.М. Міньковський та В.Б. Ястребов, розглядане поняття охоплює кількісно-якісні показники окремої групи (виду) злочинів, дані, що характеризують особу злочинця, причини й умови вчинення відповідної групи злочинів, а також заходи їх попередження [78, с. 258-274; 210, с. 16]. Ще один прихильник широкого розуміння розглядової кримінологічної категорії, А.Ф. Зелінський, вважав що вона характеризує розповсюдженість відповідної протиправної поведінки, її різновиди, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце і час вчинення, а також особливості суб'єктів

злочинів [61, с. 153]. Як бачимо, у вищенаведених позиціях прихильників однієї точки зору набір ознак кримінологічної характеристики не співпадає.

Прихильники «вузького» тлумачення поняття «кримінологічна характеристика» В.Н. Кудрявцев та В.Е. Емінов вважали, що до останньої входить сукупність даних (достатня інформація) щодо окремого виду (групи) злочинів або конкретного особливо небезпечного діяння, яка використовується для запобігання їм [79, с. 211]. Тому термін «кримінологічна характеристика» злочинів містить лише кількісно-якісні показники будь-якого виду (групи) злочинів – структуру, рівень, динаміку і нічого більше [94, с. 152-161]. Тобто, на думку прихильників вузького трактування, кримінологічна характеристика «не включає відомостей про особу злочинця, причини та умови певних злочинів і заходи запобіжного впливу на них, оскільки все це перебуває поза межами кримінологічного аналізу тих чи інших видів злочинів і є предметом самостійного вивчення й аналізу»[8, с. 80]. Однак, кримінологічна характеристика буде неповною без розгляду особи злочинця. Тому однозначно підтримати якусь із вищеперелічених позицій, на нашу думку, буде досить складно.

При чому, між цими діаметрально протилежними (за обсягом запропонованих у структурі кримінологічної характеристики елементів) підходами щодо вказаної характеристики у спеціальній літературі зустрічається достатня кількість інших поглядів[48, с. 45]. Наприклад, І.М. Даньшин вважав, що цей термін охоплює рівень, коефіцієнти, структуру та динаміку злочинів, описання особистостей тих, хто їх вчиняє, мотиви і цілі їх злочинної поведінки [85, с. 8-9; 127, с. 36]. А В.М. Руфанова та О.О. Титаренко є прихильниками того, що кримінологічна характеристика повинна включати: аналіз кількісно-якісних показників окремої групи злочинів, кримінологічно-значущих груп ознак особи злочинця; криміногенні детермінанти, які обумовлюють вчинення злочинів; встановлення кореляційного зв'язку між соціальними, економічними, політичними,

організаційно-управлінськими причинами та умовами вчинення конкретних злочинів[173, с. 24].

Щоб правильно визначити сутність та зміст розгляданого поняття доцільним буде звернутись до його граматичного тлумачення. Так, відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української мови», термін «характеристика», зокрема, означає «опис, визначення характерних особливостей, ознак кого-, чого-небудь» [21, с. 1556]. А у «Словнику іншомовних слів» цей термін розуміється як опис, аналіз, оцінка певних явищ, відмітних особливостей когось або чогось[181, с. 832]. Тобто характеристика являє собою інформацію стосовно найбільш загальних якостей, притаманних досліджуваному явищу[192, с. 246]. У такому разі запобіжні заходи ніяким чином не мають бути складовими поняття «кримінологічна характеристика».

Можна сказати, що кримінологічна характеристика є вихідним етапом для оптимізації процесу розробки та реалізації заходів запобігання злочинам. Якщо розглядати попередження злочинів як цілісну систему, то кримінологічна характеристика являється однією її частиною, а іншою – є розробка та реалізація профілактичних заходів [79, с. 211]. Тобто заходи запобігання певному виду злочинної діяльності доцільно розглядати окремо, після здійснення його кримінологічної характеристики.

Отже, здійснюючи кримінологічну характеристику окремих видів (груп) злочинів доцільно розглядати: кількісно-якісні показники певного виду (групи) злочинів; кримінологічний портрет особи злочинця і потерпілого; аналіз причин та умов вчинення цих злочинів [77, с. 34]. Що стосується конкретного змісту кримінологічної характеристики, то він «полягає у виявленні всіх ознак, які складають у своїй сукупності та взаємозв'язку її структуру. Тут можна виділити наступні групи елементів: кримінологічно значимі ознаки злочину; дані, які характеризують кримінологічну ситуацію вчинення злочину; ознаки, які визначають специфіку діяльності із попередження злочинів»[95, с. 584]. Таким чином,

ознаками, що можна віднести до першої групи є: «дані про предмет злочинного посягання, дані про особу злочинця, мотив та мету злочину; дані про особу потерпілого. До другої: статистична поширеність злочинів; дані про соціальні умови (обстановку) злочину (соціально-політична; соціально-економічна; час; географія; соціальне середовище тощо). До третьої: причини злочинів; наслідки злочинів; механізм злочину; обставини, що сприяють злочинам» [79, с.213; 95, с.584].

Слід при цьому враховувати, що кримінологічна характеристика будь-яких груп (видів) злочинів не може бути однаковою і залежить від їх особливостей, а тому сукупність показників її елементів може бути різною [64, с.48-49]. При чому, «включення в кримінологічну характеристику злочинів елементів, які «запозичені» із кримінально-правової або криміналістичної та інших характеристик, цілком природний процес, корисний і виправданий, якщо вони мають кримінологічне значення. У цьому зв'язку представляється правильним вести мову не стільки про самостійну систему кримінологічних ознак злочинів, скільки про вивчення певної сукупності ознак, значимих і для кримінології, і для інших наук, але в іншому аспекті, обумовленому специфікою цілей і завдань формування відповідної галузевої характеристики та окремої системи знань. Кримінологічна характеристика специфічна за своєю суттю. Хоча її елементи забезпечують пізнання елементів складу злочину і обставин злочинної діяльності, вона їх не повторює. Наведення елементів кримінологічної характеристики побудовано так, що вони несуть інформацію, яка має суто кримінологічне значення: пошукове та профілактичне. Ключові кримінально-правові та криміналістичні поняття в кримінологічній характеристиці використовуються лише як правова оболонка для наповнення її кримінологічним змістом»[95, с. 584-585].

Отже, визначаючи елементи кримінологічної характеристики злочинних діянь, передбачених ст.305 КК України слід враховувати те, що вони відносяться до кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу

наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів й обирати ті складові, що аналізували ті вчені, які досліджували суміжні кримінальні правопорушення у вищеназваній сфері.

Наприклад, В.А. Бублейник, розглядав кримінологічну характеристику злочинів, спрямованих на незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин за допомогою наступних складових: 1) кількісно-якісні показники цих злочинів (рівень, структура, динаміка, “географія”, “ціна”); 2) кримінологічна характеристика особи наркозбувальника; 3) характеристика причин і умов, які сприяють незаконному збуту наркотиків та заходи по їх запобіганню[15, с. 125]. А А.М. Бабенко у дисертаційному дослідженні «Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню нарковмісних рослин» вважав, що кримінологічна характеристика повинна мати наступний вигляд: а) усебічний розгляд кримінологічних особливостей самостійного різновиду наркотичної злочинності, яким охоплюється рівень, коефіцієнти, структура та динаміка злочинів, тобто сукупність статистично значущих показників про злочинність (злочини); б) як виявлення характерних ознак осіб, які займаються вказаною діяльністю; в) виявлення причин та умов протиправної діяльності[8, с. 80].

Таким чином, враховуючи вищевикладені думки, ми вважаємо, що для здійснення всебічної та повної кримінологічної характеристики контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів спочатку доцільно проаналізувати основні кількісно-якісні показники вищеназваного злочинного діяння, включаючи характеристики предмету посягання, способів і прийомів його вчинення. Після чого окремо слід дослідити особу злочинця, а також причини та умови, як детермінанти вчинення розгляданого злочину.

Крім того, у контексті нашого дослідження, істотного значення набуває аналіз кількісних та якісних показників предмету посягання, оскільки для контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або

прекурсорів вищеназвані предмети є ключовими ознаками діяння, передбаченого ст.305 КК України. І тому щоб розробити ефективні заходи запобігання контрабанди ними, слід спочатку дослідити окремі властивості цих засобів та речовин.

Також, вивчення закономірностей способів вчинення злочинів дозволяє встановити, зокрема, їх основні детермінанти, що, у свою чергу, дозволить встановити весь ланцюг явищ, які мають криміногенне значення[169, с. 9]. Тому важливе кримінологічне значення, на нашу думку, має характеристика способів та прийомів вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, оскільки їх кількісно-якісний аналіз може дозволити розробити на спеціально-кримінологічному рівні належні заходи запобігання реалізації таких способів і прийомів злочинцями.

Розглядаючи кількісно-якісні показники вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів слід відзначити, що власне під терміном «показники» у кримінології прийнято розуміти сукупність основних статистичних характеристик злочинності, що дають можливість здійснити кількісно-якісне вимірювання даного явища, а саме: створити уявлення про її розміри, міру змінюваності, ймовірність та величину майбутнього прояву, а також для розроблення відповідно до цього предметних заходів щодо запобігання та протидії злочинним проявам[199, с. 361]. Тобто статистичні показники дозволяють з'ясувати, зокрема, розповсюдженість певного злочинного діяння на території України, а також тенденції до зниження чи збільшення кількості випадків його вчинення.

Так, за статистичними даними, останніми роками в Україні відбувається поступове загострення наркотичної ситуації. Стан зловживання наркотичними засобами та темпи його поширення набули рис загальномасштабного асоціального явища[8, с. 80-81]. Згідно з даними «Звіту щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2019 рік (за даними 2018 року)» в Україні протягом останніх років спостерігається збільшення

кількості осіб, які звертаються за лікуванням внаслідок вживання психоактивними речовинами. При чому, кількість померлих від зловживання такими речовинами, та отруєнь ними за останні п'ять років збільшилась у півтора рази[59, с. 39]. А найбільш розповсюдженими в Україні залишаються наркотичні засоби рослинного походження, а саме канабіс власного виробництва та макова солома, яка переважно ввозиться на територію України[59, с. 24-25]. І саме ця макова солома завозиться до України саме контрабандним шляхом, тобто способом, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого ст.305 КК України. Тому важливим є розгляд саме кількісно-якісних показників цього кримінального правопорушення.

А.П. Закалюк до кількісних та якісних показників злочинності відносив рівень, інтенсивність, структуру, динаміку, географію. Також, вчений вважав, що «додатково виміряти певний вид злочинності можна, й такими показниками як «ціна» злочинності та її латентність»[57, с. 156]. Правильно вважає М.І. Фіалка, що «кількісні показники характеризують загальні обсяги злочинності і мають кількісне вираження. До них відносять рівень злочинності, рівень судимості, ціну злочинності, коефіцієнти злочинності та динаміку злочинності» [199, с. 361]. А якісні показники злочинності «характеризують внутрішні особливості цього явища, закономірності її розвитку і визначаються в розрахунку на одиницю сукупності. До якісних показників відносять структуру злочинності, характер злочинності та географію злочинності»[199, с. 364].

Тому, у своєму дослідженні, ми вважаємо доцільним здійснити кримінологічну характеристику контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів враховуючи вищенаведений поділ показників на кількісні та якісні.

У кримінології прийнято основними показниками, що характеризують рівень злочинності вважати кількість зареєстрованих злочинів та кількість виявлених осіб, що вчинили злочини[199, с. 361]. Наприклад, А.П. Закалюк під рівнем злочинності розумів визначену в абсолютних числах загальну

кількість злочинів та осіб, які їх вчинили, вчинених на певній території (країна, область, місто, район) за певний проміжок часу (місяць, квартал, півріччя, рік) [57, с. 156]. Такі загальнодержавні показники можна отримати з офіційної статистичної звітності правоохоронних органів.

З цього приводу ми згодні із А.В. Козаром, що доцільно «використовувати статистичні дані ГПУ щодо абсолютної кількості зареєстрованих злочинів з 2013 по 2020 роки. Це пов'язано з тим, що до 2012 р. включно статистична інформація про зареєстровані злочини узагальнювалась у МВС України та оприлюднювалась по окремим злочинам та групам злочинів загалом. Злочин, передбачений ст.305 КК України, не входив до числа тих, дані про кількість яких оприлюднювались. Ситуація змінилась у зв'язку з прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу. Відповідно до Наказу ГПУ «Про єдиний реєстр досудових розслідувань» від 17.08.2012 року №69 створено Єдиний реєстр досудових розслідувань, а Наказом ГПУ «Про затвердження положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» від 06.04.2016 р. № 139 введено у дію Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, згідно з яким існує єдина база даних для зведених статистичних показників зареєстрованих злочинів всіх відомств, які мають повноваження для реєстрації інформації про правопорушення. Держателем реєстру виступає ГПУ [142]. Відповідно до вищевказаних нормативних актів ГПУ періодично (щомісяця, за рік) оприлюднює загальнодержавні звіти «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування» з яких можна отримати дані про кількість зареєстрованих злочинів загалом, по групах злочинів за Розділами Особливої частини КК України та по кожному злочину окремо. В тому числі і передбаченому ст.305 КК України»[70, с. 31-32].

Зі звітів «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування» можна отримати дані стосовно щорічного загальнодержавного рівня контрабанди наркотичних засобів, психотропних

речовин, їх аналогів або прекурсорів. Так, у 2013 р. в Україні зареєстровано 327 кримінальних правопорушень, передбачених ст.305 КК України, у 2014 р. – 158, у 2015 р. – 207, у 2016 – 309, у 2017 р. – 251, у 2018 р. – 212, у 2019 – 330 та у 2020 р. – 234[187] факти. Отже, за період з 2013 до 2020 р. включно в Україні загалом виявлено 2028 кримінальних правопорушень, передбачених ст.305 КК України, з них за останні п'ять років сукупно виявлено 1336 фактів.

З цього ж звіту випливає, що за ст.305 КК України вручено повідомлень про підозру: у 2013 р. по 206 фактам, у 2014 р. по 80 фактам, у 2015 р. по 119 фактам, у 2016 р. по 219 фактам, у 2017 р. по 166 фактам, у 2018 р. по 113 фактам, у 2019 р. по 203 фактам та у 2020 р. по 126[187] фактам. Тобто загалом, за період з 2013 р. до 2020 р. підозр за вчинення цього злочинного діяння вручено по 1232 фактам. Тобто серед виявлених фактів вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.305 КК України підозри оголошуються по близько 61% фактів.

Щодо визначення кількості осіб які вчинили будь-яке кримінальне правопорушення, тобто і контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, то ці дані містяться у Єдиному звіті про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, що оприлюднюється з 2016 р. Отже, за даними цього звіту у 2016 р. в Україні виявлено 136 осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 305 КК України, у 2017 р. – 121 особу, у 2018 р. – 77 осіб, у 2019 р. – 177 особи та у 2020 р. – 84 особи[55]. Загалом, за останні п'ять років в Україні виявлено 562 особи, які вчинили контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Ще один важливий показник, який характеризує результати роботи правоохоронних органів по протидії злочинним діянням є рівень або стан судимості. В.В. Голіна правильно вважає, що останнім охоплюється статистика судимості, тобто кількісно-якісна характеристика сукупності осіб, засуджених судами України протягом певного часу. Вчений також вважає,

що можливо розглядати стан судимості дещо ширше і глибше – із кримінологічних позицій як значущий показник кримінальної реальності в суспільстві, його криміногенного потенціалу, рівня морально-психологічного клімату, негативних наслідків [35, с. 130].

Слушну думку висловлює А.В. Козар, що «цей показник можна визначити на основі даних, що містяться у щорічному Звіті про кількість осіб засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання. Розглядалий звіт укладається органами Державної судової адміністрації на підставі узагальнення «Статистичних карток на підсудного (обвинуваченого)» (так званій формі №6). Даний показник завжди нижчий, ніж рівень злочинності, оскільки до цієї кількості не включаються особи, яких було виправдано або визнано неосудними, а також особи, справи щодо яких було закрито за різними підставами. У вільному доступі на офіційному сайті Судової влади України містяться вищевказані звіти починаючи з 2008 р.»[70, с. 33]. Тому для характеристики щорічного загальнодержавного рівня судимості за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України доцільно аналізувати дані за останні десять років, тобто починаючи з 2011 р.

Таким чином, за даними вищеназваних звітів, в Україні у 2011 р. за ст.305 КК України було засуджено 152 особи, у 2012 р. – 139 осіб, у 2013 р. – 132 особи, у 2014 р. – 103 особи, у 2015 р. – 75 осіб, у 2016 р. – 110 осіб, у 2017 р. – 121 особу, у 2018 р. – 80 осіб, у 2019 р. – 121 особу та у 2020 р. 110 осіб[188]. Загалом, за останні десять років в Україні засуджено 1143 особи, які вчинили контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Найкраще всього аналізувати кількісні показники рівня злочинності та рівня судимості у динаміці. Це обумовлено тим, що «злочинність у силу її соціального характеру та історичної мінливості необхідно досліджувати як явище, що рухається і змінюється у часі і просторі як у цілому, так і у своїх

структурних частинах» [98, с. 120]. Для цього у кримінології використовується таке поняття, як «динаміка злочинності», під якою прийнято розуміти «відношення рівня й структури злочинності певного періоду до рівня і структури злочинності іншого періоду»[98, с. 120]. При аналізі динамічних рядів злочинності за тривалі проміжки часу розкриваються закономірності і тенденції її розвитку, що має виключне значення для оцінки стану злочинності, її прогнозу на найближче і віддалене майбутнє, розробки стратегії і тактики боротьби зі злочинністю [86, с. 41; 73, с. 85; 98, с.120].

Правильно вважає А.В. Козар, що «динаміка злочинності також може допомогти спрогнозувати його рівень у майбутньому. Хоча на сьогодні рівень певного виду злочинності у нашій державі складно спрогнозувати, оскільки на злочинність можуть впливати не тільки загальнокримінальні, а й різні політичні, соціальні та економічні чинники. Тому прогноз може бути дуже неточним»[70, с. 42].

Наприклад, А.М. Бабенко в 2007 р. у своєму дисертаційному дослідженні прогнозував, що до 2010 року мало відбуватись зростання кількості злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів з 65,1 тис. до 93,3 тис[8, с. 259]. Проте, як зазначає А.В. Козар «у 2010 р., за даними МВС України, було зареєстровано 56931 такий злочин, а у подальшому також простежується тенденція до зниження кількості зареєстрованих злочинів, передбачених розділом XIII Особливої частини КК України. Так, у 2011 р. було зареєстровано 53239 наркозлочинів (- 6,5%), на 20.11.2012 р. – 45335 (-11,2% у порівнянні з відповідним періодом 2011 р.). Ця тенденція зберігалась і після набуття чинності новим КПК України: у 2013 р. зареєстровано 33982 злочини, у 2014 р. – 30494 злочини (- 10,26%), у 2015 р. – 25908 злочинів (-15,03%), у 2016 р. – 23029 злочинів (-11,11%). Однак у 2017 р. відбулося суттєве зростання кількості зареєстрованих наркозлочинів на 25,97% до 29010 фактів. Хоча у 2018 р. простежувалась тенденція до зниження кількості таких злочинів – 27007 (-6,9%)» [70, с. 43]. У 2019 р.

кількість наркозлочинів знову зросла на 6,5 % до 28774 фактів, однак у 2020 р. знизилась на 2% до 28204 фактів. Тобто значного зростання кількості зареєстрованої наркозлочинності, за офіційними статистичними даними, не відбувається. Останніми роками така кількість коливається у межах 27000-29000 фактів. Отже, слід констатувати відсутність будь-якої тенденції.

Правильно зазначає Є.О. Гладкова, що «відсутність тенденції – один з маркерів яскраво постмодерного адміністрування силового блоку, яке, судячи з фактичних організаційно-управлінських підходів та його результатів, ґрунтується на принципах нелінійності, непрогнозованості, широкоформатного синтезу синергії, екзистенції та загальнолюдського прагматизму. В них вбачаються й елементи циклічності, періодичного повернення до вже заперечених, елімінованих складників в організації правоохоронної діяльності, але зовсім в інших тонах політико-кон'юнктурного й суто дискурсивного символізму. Тож не є випадковістю той факт, що у 2018 р. підрозділи Департаменту протидії наркозлочинності по суті вийшли на одні з найнижчих за всю історію незалежної України показники роботи 2015 р., коли завершував свою каденцію БНОН з не вельми мотивованими у новітніх умовах кадрової політики його оперативними працівниками»[33, с. 62].

При чому, «наркотична ситуація демонструє загальну тенденцію до зростання кількості осіб, хворих на наркоманію, й тих, хто допускає немедичне вживання наркотичних засобів. Абсолютні пікові значення осіб, які перебувають на обліках у наркологічних диспансерах, фіксувалися протягом 2014–2017 рр., не зважаючи на скорочення території обліку за рахунок тимчасово окупованих територій АРК та окремих районів Донецької та Луганської областей» [32, с. 14].

Що стосується розгляданого нами злочинного діяння, то Є.О. Гладкова з цього приводу зазначає, що «починаючи з 2002 р. й до 2010 р. включно, фіксується зростання рівня з 10 до 187 злочинів відповідно. І хоча у 2011 р. було деяке зниження до 153 фактів, воно є незначним та в цілому не змінює

усталеного тренду. Надалі, після планомірного дворічного зниження, з 2013 р. поновлюється тенденція зростання»[33, с. 66]. У цьому році кількість зареєстрованих злочинних діянь, передбачених ст.305 КК України, як ми вище зазначали, зросла до 327 фактів.

При чому, в 2014 р. відбулось істотне зниження такої кількості на 51,7 % до 158 фактів. Однак, «вказане зниження цілком вкладається у логіку дії політичних факторів, пов'язаних зі скороченням території обліку, відсутністю фактичного доступу до значної ділянки державного кордону, яка була й залишається насиченою дифузорами так званого північного, афгано-пакистанського наркотрафіку»[33, с. 66].

Після цього року спостерігається постійне коливання кількості виявлених фактів контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів то у сторону збільшення кількості, то у сторону зниження. Так, у 2015 р. зареєстровано 207 фактів вчинення злочинного діяння, передбаченого ст.305 КК України. Тобто порівняно з 2014 р. воно зросло на 31%. У 2016 р. така кількість знову зросла на 49,3% до 309 фактів. Однак, у 2017 р. вона знизилась на 18,8% до 251 факта, а у 2018 р. вона ще знизилась на 15,5% до 212 фактів. Проте у 2019 р. вона зросла на 55,7% до рекордних з 2002 р. 330 фактів. Однак, у 2020 р. вона знову істотно знизилась на 29,1% до 234 фактів.

Тобто вищенаведені показники свідчать про відсутність стійкої тенденції щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст.305 КК України. Те ж саме свідчить і аналіз показників стосовно кількості оголошених підозр (коливається у межах 110-220), виявлених осіб (коливається у межах 80-140) та засуджених (коливається у межах 80-120) за цією статтею КК України. Причинами цього можуть бути ті ж самі, що і стосовно наркозлочинності загалом, про які зазначала Є.О. Гладкова, а також інтенсифікація «штучних факторів латентизації, в тому числі й пов'язаних з певною корупційною дисфункцією органів

внутрішніх справ, а згодом й поліції загалом та за напрямом протидії накрозлочинності, зокрема» [33, с. 67-68].

Загалом, динаміка зареєстрованих фактів контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів свідчить, що останніми роками відбувається постійне коливання їх кількості у межах 15-55% то в сторону зростання, то в сторону зниження, однак такі коливання перебувають у рамках 210-330 фактів.

Враховуючи, що кількість населення України постійно зменшується, то ці цифри не у повній мірі є об'єктивними та такими, що відображають реальний стан розповсюдження злочинних діянь. Тому для більш повної характеристики розгляданого суспільно небезпечного явища слід використовувати й інші кримінологічні показники [70, с. 43]. Одним із таких якісних показників є коефіцієнт інтенсивності злочинності.

Цей показник, на відміну від попередньо розгляданих абсолютних показників є відносним статистичним показником, що характеризує її інтенсивність на певній території (країна, область тощо) і виражається в кількості зареєстрованих злочинів або виявлених злочинців, що припадає на кожному 1 тис. (10 або 100 тис.) чоловік населення даної території [76, с. 64].

Наприклад, аналіз динаміки виявлених фактів контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів свідчить, що у 2015 р. у розрахунку на 1 млн. населення припадало 4,8 кримінальних правопорушень, передбачених ст.305 КК України, у 2016 р. – 7,2 таких кримінальних правопорушення, у 2017 р. – 5,9 кримінальних правопорушень, у 2018 р. – 5 кримінальних правопорушень, у 2019 р. – 7,8 кримінальних правопорушень та у 2020 р. – 5,6 кримінальних правопорушень.

Аналіз вищенаведених даних свідчить, що за останні п'ять років рівень виявлених фактів вчинення розгляданого злочинного діяння, у розрахунку на 1 млн. населення, постійно коливається у межах 5-8 кримінальних

правопорушень і також не демонструє стійкої тенденції до істотного збільшення чи зменшення такого показника.

Що стосується розрахунку коефіцієнту виявлених осіб, які вчинили контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, то він показує, що на 1 млн. населення у 2016 р. виявлено 3,2 злочинця, у 2017 р. – 2,8 злочинця, у 2018 р. – 1,8 злочинця, у 2019 р. – 3,4 злочинця та у 2020 р. – 2 злочинця. Аналіз вищенаведених показників у динаміці також свідчить, що кількість виявлених осіб коливається у межах 2-3,5 на 1 млн. населення без тенденції на зменшення або збільшення.

Наступним важливим якісним показником, який слід з'ясувати при характеристиці будь-якого виду злочинності є географія злочинності. За допомогою цього показника досліджуються проблеми просторового та часового розподілу злочинності (місця злочину, місця проживання злочинця) в світі, країні, регіонах, та типах населених пунктів. Крім того, географія злочинності з'ясовує вплив соціального середовища того чи іншого регіону на рівень та характер злочинності, встановлює межі та напрямки переміщень злочинців, а також вивчає регіональні відмінності в реакціях на злочинність[199, с. 367]. Тим самим «аналіз географії злочинності дає змогу встановити, в якому регіоні потрібно докласти найбільших зусиль та зосередити більше засобів впливу на неї»[199, с. 367].

Що стосується контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, то слід враховувати те, що дане злочинне діяння переважно може бути вчинено у особливому місці – на митному кордоні України.

Оскільки сама сутність цього злочинного діяння полягає у тому, що під контрабандою (італ. «contrabando», від «contra» – проти та «bando» державний указ) розуміють переміщення товарів і цінностей через державний кордон без відома органів митного контролю[29, с. 57].

Внаслідок цього «діяльність криміногенних структур у сфері контрабандних потоків головним чином сконцентрована в межах

прикордонних територій. На них розміщені пункти пропуску через державний кордон України, митні пости, а також знаходяться «незахищені» ділянки кордону, на яких можлива організація нелегального переміщення контрабандної продукції»[29, с. 56]. Тобто таке переміщення може бути двох видів: 1) через зони митного контролю з приховуванням від митного контролю; 2) поза межами зон митного контролю.

На сьогодні Україна є не лише кінцевим пунктом призначення наркотрафіку, а й державою-транзитером значних обсягів наркотичних засобів. Територію нашої держави використовують переважно як транзитну зону для контрабанди кокаїну з країн Латинської Америки та Європи, героїну – з країн Азії, синтетичних психотропних речовин – з Китаю, метадону – з Білорусії та Росії. Так, територією України проходять канали контрабанди героїну афганського походження до країн Центральної та Західної Європи (північне та кавказьке відгалуження так званого «Балканського маршруту») за такими маршрутами: Афганістан, Пакистан – Іран – Азербайджан – Грузія – Україна – країни Західної Європи або Афганістан, Пакистан – Іран – Туреччина (Грузія) – Україна – країни Західної Європи й так званий «Шовковий шлях» за маршрутом: Афганістан, Пакистан, Іран – Азербайджан, Росія, Білорусь – країни ЄС або Афганістан, Пакистан, Іран – середньоазіатські країни СНД, Росія, Україна, Білорусь – країни Західної Європи. Завдяки вжитим правоохоронними органами України та зарубіжних країн заходам по боротьбі з контрабандним переміщенням афганського героїну на сьогодні відмічається деяке зниження інтенсивності використання членами міжнародних наркоугруповань «Балканського маршруту» та «Шовкового шляху» [110, с. 114-115]. Водночас, «спостерігається тенденція зсуву «Балканського маршруту» через активізацію турецьких вантажних перевезень територією України, Молдови, Росії та Румунії. Частина потоків наркотиків з Ірану та Туреччини, залишається стратегічним напрямком «Балканського наркотрафіку» до Західної Європи з використанням автомобільного транспорту, у тому числі і через територію України»[110,

с. 116]. Всі вищеназвані маршрути та способи доставки наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів на територію України переважно виявляються саме на митному кордоні нашої держави під час проведення митного огляду у зонах митного контролю або при виявленні «незахищених» ділянок кордону де відбуваються такі контрабандні поставки.

На нашу думку, до таких місць також слід включити ділянки тимчасового митного кордону на адміністративній межі з ВЕЗ «Крим» та на лінії розмежування у зоні проведення Операції об'єднаних сил, а також митні пости, розташовані на цих ділянках.

За даними Є.О. Гладкової «приблизно 5,1 % випадків безконтрольного переміщення наркотиків фіксується на лінії розмежування в зоні проведення Операції об'єднаних сил (до 2018 р. – Антитерористичної операції). Ще 0,2 % – на адміністративному кордоні з АРК» [33, с. 88-89].

Наприклад, 15 березня 2015 р. у ході проведення обшуку автомобіля марки «Деу Ланос» на контрольному пункті в'їзду-виїзду «Чонгар» у Генічеському районі Херсонської області працівниками Державної прикордонної служби України з бензобаку було вилучено три пластикові пляшки, в які було розфасовано наркотичний засіб – канабіс. Як виявилось, водій вказаного транспортного засобу, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, з метою приховання від митного контролю виготовив схованку у бензобаку власного автомобіля для переміщення наркотичних засобів із території України через АРК до Російської Федерації[38, с. 41].

Хоча при дослідженні вироків щодо осіб, засуджених за вчинення розгляданого злочинного діяння, нами не виявлено жодного випадку засудження осіб за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів крізь вищеназвані ділянки митного кордону України починаючи з 2016 р.

Проте випадки виявлення та припинення контрабанди розгляданих предметів трапляються і сьогодні. Так, 24 лютого 2020 р. «митники зупинили транспортний засіб марки VW PASSAT, під керуванням херсонця, який з

маленькою донькою направлявся до Криму. Під час проведення детального огляду транспортного засобу, у бензобаку авто виявлено 46 пресованих брикетів у поліетиленових пакетах з речовиною зеленого кольору, яка зовні схожа на канабіс, вагою приблизно 19,5 кг. Як відзначив «перевізник», авто йому не належить та йому невідомо, що було приховано у паливному баку. Заборонену «знахідку» вилучено та передано правоохоронним органам, надіслано повідомлення про протиправне діяння, що містить ознаки злочину за статтею 305 КК України»[205]. На нашу думку, відсутність судових вироків за такою категорією проваджень можна пояснити, зокрема, складністю доведення вини осіб у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст.305 КК України.

Що стосується використання так званих «незахищених» ділянок державного кордону, то, наприклад, «у червні 2016 р. в Закарпатській області ліквідовано міжнародний канал постачання в Україну з метою подальшого його збуту екстракційного опію, який налагодили троє громадян Угорщини. Члени угруповання здійснювали перевезення наркотику на територію України на власному автотранспорті поза митним контролем. У правопорушників вилучено 4 кг екстрагованого опію. За даними Державної прикордонної служби України у 2016 р. найбільше вилучалося психоактивних речовин на сухопутній ділянці кордону (153,895 кг). Всього органами та підрозділами служби за результатами вжитих заходів виявлено та вилучено понад 175,5 кг наркотиків»[110, с. 117].

Проте, проведене узагальнення вироків суду щодо осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України свідчить, зокрема, про відсутність за 2019 – 2020 рр. фактів засудження за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів через «незахищені» ділянки кордону. Абсолютно всі випадки засудження були за вчинення такої контрабанди саме через зони митного контролю з приховуванням від нього. Пояснення такого факту потребує окремого, більш глибокого, дослідження.

Слід також зазначити, що при цьому можуть бути й інші місця для контрабанди таких засобів і речовин. Наприклад, до європейських країн поставляється кокаїн, виготовлений переважно у Болівії та Перу. Аналіз свідчить, що латиноамериканські злочинні угруповання активно використовують чорноморські порти для налагодження поставок наркотичних засобів за допомогою морських контейнерних перевезень. Крім того, до контрабандного перевезення кокаїну залучаються кур'єри, що користуються повітряним транспортом[110, с.115; 32, с. 22]. Тобто місцем виявлення розгляданого нами кримінального правопорушення можуть бути також і зони митного контролю, розташовані всередині держави у аеропортах міждержавного сполучення.

Загалом, перелік можливих місць виявлення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів можна визначити відповідно до ст. 329 МК України у якій зазначається, що зони митного контролю створюються «у пунктах пропуску через державний кордон України, на територіях морських і річкових портів, аеропортів, на залізничних станціях та на територіях підприємств, вільних митних зон, митних складів, складів тимчасового зберігання, а також в інших місцях»[102]. Тобто значний криміногенний потенціал для контрабанди розгляданих нами предметів можуть мати й річкові та морські порти. Це стосується, зокрема, таких морських портів, як Одеський, Південний та Чорноморський та Ізмаїльського річкового.

Наприклад, у листопаді 2015 р. співробітники СБУ за сприяння прикордонників та працівників фіскальної служби виявили у контейнері з ламінатом, що прибув із Пакистану до Іллічівського (Чорноморського) морського порту, понад 71 кг героїну. Важкий наркотик планувалося транзитом через українську територію доставити до Іспанії[38, с. 41]. А у серпні 2020 р. «співробітники Одеської митниці, спільно з прикордонниками, представниками СБУ та прокуратури, виявили 56,2 кг кокаїну в морському порту “Південний”. Вартість наркотику на “чорному ринку” може складати

близько 200 млн грн. Корабель зайшов з Південної Америки в морський порт «Південний». Під час сканування одного з контейнерів з бананами в рефрижераторі виявили нетипову щільність. Після демонтажу секцій холодильника та фізичного огляду знайшли 47 брикетів, обгорнутих липкою стрічкою. Вага кожного брикету складає 1,2 кг. Всі пакунки були відправлені на аналіз, який підтвердив, що у брикетах — кокаїн» [115]. У вересні 2020 р. у порту «Південний» Державна митна служба спільно з прикордонниками виявила у бананах близько 112 кг кокаїну. Контейнер прибув із Латинської Америки на адресу української компанії. Під час сканування між ящиками з бананами та дверима контейнера було виявлено нехарактерне для даного вантажу вкладення. Розкривши контейнер, митники та прикордонники помітили два мішки, в яких знаходилось 100 пакунків чорного та світло-коричневого кольору. Експрес-аналіз наркотичних речовин «ММС International B.V» дав позитивний результат на кокаїн. Вартість на тіньовому ринку такої партії наркотику - понад 17 млн доларів США [14].

Також набуває популярності такий спосіб контрабанди, як використання можливостей поштових сполучень (у т.ч. міжнародних), через які може здійснюватись постачання наркотичних засобів з різних країн світу за спрощеними (у порівнянні з типовими) схемами контрабандної діяльності[110, с. 115]. Наприклад, «у 2014 році було виявлено 101 факт незаконного переміщення наркотиків з використанням поштових відправлень, що складало 9% від загальної кількості зазначених правопорушень, у 2015 році — 189 фактів (19%), у 2016 році виявлено 383 зазначених фактів (34%)»[110, с. 119]. У результаті проведеного нами дослідження вироків суду щодо осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України, з'ясовано, що частка такого способу складає 14%.

Тобто місцями фактичного вчинення та виявлення кримінальних правопорушень у даному разі виступатиме не митний кордон нашої держави та зони митного контролю на кордоні, а поштові відділення, у яких винні

особи отримують контрабандні наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори.

Наприклад, на Київщині співробітники СБУ затримали громадянина однієї із країн Закавказзя під час отримання міжнародного поштового відправлення з Іспанії. У ньому, в середині побутового пристрою, було приховано приблизно 0,5 кг кокаїну[180].

При чому досить часто такі контрабандні поставки виявляються саме завдяки результативним діям працівників митних органів саме під час митного огляду посилок.

Наприклад, відповідно до вироку Рівненського міського суду Рівненської області, за яким ОСОБА_1 було засуджено за вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч.2 ст.305, ч.1 ст.309, ч.2 ст.309, ч.2 ст.15 ч.2 ст.309 КК України міжнародне поштове відправлення із наркотичним засобом на ім'я засудженого надійшло з Королівства Нідерланди в Україну до Дирекції оброблення та перевезення пошти Українського державного підприємства поштового зв'язку «Укрпошта» (за адресою: вул. Г. Кірпи, 2, м. Київ). І саме в ході митного огляду, у відділі митного оформлення 1 митного поста «Спеціалізований» Київської міської митниці ДФС України у поштовому відправленні було виявлено особливо небезпечний наркотичний засіб – канабіс масою 8,887 грам[26].

За даними науковців, «найбільша кількість фактів виявлення наркотиків у поштових відправленнях із таких країн як: Нідерланди, Ізраїль, Німеччина, Китай, Таїланд»[121, с. 113].

А у результаті проведеного нами дослідження вироків суду щодо осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України, виявлені наркотичні засоби містились у поштових відправленнях із таких країн, як Нідерланди – 50%, ФРН – 25%, Іспанія – 10%, КНР – 10% та Індія – 5%.

Також, характеризуючи географію розповсюдження розгляданих нами злочинних діянь, доречним буде навести результати узагальнення 538

вироки суду щодо осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України за період 2016 – 2020 рр. Таке узагальнення свідчить, що регіони України, судами яких було засуджено цих осіб, розташувались у наступній послідовності: 1. Чернігівська область – 120 вироків (22,3%); 2. Волинська область – 108 вироків (20,1%); 3. Харківська область – 89 вироків (16,5%); 4. Одеська область – 69 вироків (12,8%); 5. Київська область та м.Київ – 33 вироків (6,1%); 6. Львівська область – 25 вироків (4,6%); 7. Вінницька область – 19 вироків (3,5%); 8. Закарпатська область – 18 вироків (3,3%); 9. Чернівецька область – 13 вироків (2,4%); 10. Сумська область – 12 вироків (2,2%); 11. Рівненська область – 7 вироків (1,3%); 12. Полтавська область – 5 вироків (0,9%); 13. Черкаська область – 4 вироків (0,7%); 14. Луганська та Херсонська області – по 3 вироків (по 0,6%); 15. Дніпропетровська, Запорізька та Кіровоградська області – по 2 вироків (по 0,4%); 19. Донецька, Житомирська, Івано-Франківська та Тернопільська області – по 1 вироків (по 0,2%).

Вищенаведені дані свідчать, з одного боку, що найкраще над виявленням та притягненням винних осіб до кримінальної відповідальності за вчинення розглянутих злочинних діянь працюють правоохоронні органи, у першу чергу митні, таких прикордонних областей, як Чернігівська, Волинська, Харківська та Одеська. Разом їх частка складає 71,7%. Тоді як відповідні органи таких прикордонних областей, як: Донецька, Житомирська, Запорізька, Луганська та Херсонська не можуть похвалитись результативними діями щодо притягнення винних осіб до відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України. Але, з іншого боку, ці дані показують і найпоширеніші напрямки здійснення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

Результати дослідження вироків суду стосовно осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України також свідчать, що за останні два роки, тобто період 2019 – 2020 рр. лідерами

за виявленням контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів є наступні митні пости:

1. МАПП «Ягодин» Волинської митниці ДМСУ (Волинська область, Любомльський район, с. Старовойтове) – 22%;
2. митний пост «Міжнародний аеропорт Одеса» Одеської митниці ДМСУ (Одеська область, м.Одеса) – 20%;
3. МАПП «Нові Яриловичі» Північної митниці ДМСУ (Чернігівська область, Ріпкинський район, с. Скиток) – 8%;
4. МАПП «Гоптівка» ДМСУ (Харківська область, 38-й кілометр автомобільної траси «Харків-Белгород») – 7%;
5. МАПП «Сеньківка» Чернігівської митниці ДМСУ (Чернігівська область, Городнянський район, с. Сеньківка) – 5%;
6. МАПП «Рава-Руська» Галицької митниці ДМСУ (Львівська область, Жовківський район, Річківська сільська рада) – 5%;
7. МАПП «Володимир-Волинський» Волинської області ДМСУ (Волинська область, Володимир-Волинського район, м. Устилуг) – 3%;
8. МАПП «Могилів-Подільський - Отач» митного поста «Дністер» Вінницької митниці ДМСУ (Вінницька область, м. Могилів-Подільський) - 3%;
9. митний пост «Бориспіль-аеропорт» Київської митниці ДМСУ (Київська область, м. Бориспіль) – 2%;
10. МАПП «Тиса» Закарпатської митниці ДМСУ (Закарпатська область, Ужгородський район, с. Соломоново) – 2%.

Цікавим буде розглянути кількість фактів виявлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за напрямком переміщення. Наприклад, у 2016 р. було виявлено фактів ввезення — 830, а вивезення — 292[110, с. 118]. Тобто ввезення майже у три рази переважало вивезення: 74% проти 26%.

Проте за останні два роки це співвідношення почало вирівнюватись. За результатами дослідження вироків суду стосовно осіб, засуджених за

вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України, за період 2019-2020 рр. у 39% випадків осіб засуджено за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів з території України, і відповідно у 61% випадків за таку контрабанду на територію України.

При чому, контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів здійснювалась у такі країни, як: Польща – 38,5%, Російську Федерацію – 31%, Литва – 10%, Білорусь – 8%, Молдова – 5%, Словаччина – 2,5%, Румунія – 2%, ФРН – 2% та Великобританія – 1%. Тоді як в Україну незаконно ввозили розглядані нами речовини та засоби з таких держав, як: Польща – 30,5%, Нідерланди – 11,5%, Ізраїль – 10%, ФРН – 8%, Чехія – 6,5%, Іспанія, Китай, Молдова, РФ, Туреччина, Іспанія – по 3%, Афганістан, Білорусь, Бразилія, Індія, Італія, Катар, Марокко, Румунія та Угорщина – по 1-2%.

Вищенаведені дані свідчать про те, що найчастіше виявляють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів з території України до Польщі та Російської Федерації, а на територію України – з Польщі.

Тоді як у 2016 р. виявлено випадків незаконного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів на кордоні з Російською Федерацією — 221, з Молдовою — 182, з Республікою Білорусь — 132, з Угорщиною — 85, з Польщею — 72, з Румунією — 15, та з Словаччиною –10[110, с. 118]. А узагальнення статистичної інформації СБУ та Державної прикордонної служби України за період 2016–2018 рр., проведене Є.О. Гладковою, дозволило вчений виділити ділянки державного кордону, що характеризуються найвищою концентрацією контрабандних каналів наркотиків: кордон з РФ – 49,6 % всіх злочинів, передбачених ст. 305 КК України; кордон з Молдовою – 38,2 %; кордон з країнами ЄС – 7,6 % (з них: Польща – 96,3 %, Словаччина – 2,5 %, Румунія – 0,9 %, Угорщина – 0,3 %); кордон з Республікою Білорусь – 4,6 %. На повітряну ділянку кордону

припадає 7,5 % контрабанди наркотиків, на морську – 0,5 %»[33, с. 88]. Тобто раніше переважали країни колишнього СРСР. Отже, збільшення частки випадків контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів на кордоні з Республікою Польща можна пояснити, на нашу думку, зокрема, збільшенням потоку трудових мігрантів до цієї країни та транзитом до інших країн Євросоюзу, що спостерігається останніми роками.

Перейдемо тепер до розгляду такої якісної складової характеристики злочинності, як структура злочинності, яку ще у радянські часи вчені визначали як внутрішню властиву їй ознаку, що розкриває якісно різні групи або види злочинів, з яких вона складається, вчинені за певний проміжок часу і на певній території. Структура злочинності, як її якісна характеристика, являє собою частку (питому вагу) і співвідношення різних кримінологічних груп, видів злочинів у їх загальній кількості за певний проміжок часу на певній території [66, с. 120].

Розглянемо такий основний показник структури злочинності, як питома вага окремих груп або видів кримінальних правопорушень відносно їх загальної кількості, що означає відсоткове співвідношення частини злочинності до її загальної величини[84, с. 199; 199, с.365-366]. Тому в межах аналізу цього показника цікавим буде з'ясувати місце розгляданого злочинного діяння серед інших кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XIII Особливої частини КК України.

Як правильно зазначає Є.О. Гладкова, що «системоутворюючими (в межах статистичної моделі) для всієї наркозлочинності є злочини, передбачені ст.ст. 307 і 309 КК України, які мають найбільшу питому вагу в її структурі»[33, с. 65]. Так, А.В. Козар констатує, що «у 2017 році за своєю структурою наркозлочинність мала наступний вигляд: на першому місці серед зареєстрованих злочинів перебувало незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту (ст.309 КК

України) — 20071 злочин, або 69,19%; друге місце зайняло незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту, а так само незаконний збут наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 307 КК України) – 5029 злочинів або 17,34%; на третьому місці перебував незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст.310 КК України) – 2017 злочинів, або 6,95%. Решта злочинів, передбачених Розділом XIII Особливої частини КК України сукупно склали 1893 факти або 6,53 %»[70, с. 40].

Проведене нами дослідження також підтверджує ці тези. Наприклад, сукупно, за період 2016-2020 рр. частка зареєстрованих 1336 злочинних діянь, передбачених ст.305 КК України серед загальної кількості 136024 зареєстрованих фактів вчинення кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XIII Особливої частини КК України склала 0,98%. Тобто серед офіційно зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення лише приблизно кожне соте являє собою контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Щодо місця кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України серед злочинних діянь проти здоров'я населення, то, наприклад, у 2020 р. воно, з показником 234 виявлених фактів, перебувало на сьомому місці після таких діянь, як: 1) «незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту» (ст.309 КК України) – 15874 факти; 2) «незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» (ст.307 КК України) – 8507 фактів; 3) «посів або вирощування снотворного маку чи конопель» (ст.310 КК України) – 1822 факти; 4) «організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних

речовин або їх аналогів» (ст.317 КК України) – 426 фактів; 5) «незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів» (ст.321 КК України) – 350 фактів; 6) «незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів» (ст.311 КК України) – 315 фактів.

Коментуючи такі невисокі частку та місце контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів серед наркозлочинності ми підтримуємо думку Є.О. Гладкової, що ці дані свідчать на користь суджень з приводу значної латентизації діянь, передбачених ст.305 КК України, яка і визначає провідні обриси статистичної моделі «видимої частини» наркозлочинності»[33, с. 66]. Більш детально ми торкнемося цього питання аналізуючи рівень латентності розгляданого злочинного діяння.

Такий показник, як характер злочинності визначається загальною кількістю тяжких і особливо тяжких злочинів в структурі злочинності та тим, якою є характеристика особистості тих, хто вчиняє злочини. Можна сказати, що характер злочинності – це один з проявів її структури; з'ясування характеру злочинності – результат аналізу її структури. Так питома вага злочинів різного виду ступеня тяжкості в загальній їх кількості визначають їх характер і, по суті, ступінь суспільної небезпеки злочинності[199, с. 366-367].

Слід відзначити, ст.305 КК України складається з трьох частин, із яких діяння, передбачені першими двома частинами являють собою тяжкі злочини, а третьою частиною – особливо тяжкий злочин. І така позиція законодавця видається нам цілком очевидною, зважаючи на досить високий рівень суспільної небезпечності контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Однак, досить сувора санкція за вчинення діяння, передбаченого ч.2 ст.305 КК України з мінімальним покаранням у розмірі вісім років позбавлення волі призводить до того, що суди, враховуючи ступень суспільної небезпечності винних осіб,

застосовують ст.69 КК України та призначають покарання нижче від цієї межі.

При цьому відзначимо, що серед сукупно засуджених за ст.305 КК України за період 2011—2020 рр. 1143 осіб найбільше засуджувалось саме за ч.2 цієї статті – 895 осіб або 78,2%, на другому місці перебувають засуджені за ч.3 – 157 осіб або 13,8% та на третьому – засуджені за ч.3, а саме 93 особи або лише 8%. Тобто основну масу засуджених за ст.305 КК України складають особи, засуджені за ч.2 ст.305 КК України.

Причиною такої ситуації є значною мірою те, що у ч.2 ст.305 КК України передбачено, зокрема, відповідальність контрабанду особливо небезпечних наркотичних засобів, до яких відноситься канабіс. А серед осіб засуджених за ст.305 КК України найбільше засуджено саме за контрабанду канабісу.

Наприклад, проведене нами узагальнення вироків за ст.305 КК України за 2019-2020 рр. свідчить, що у 65% випадків засудження за цією статтею, одним із предметів контрабанди був канабіс у поєднанні або без інших наркотичних або психотропних речовин. А серед 80% вищеназваних випадків засудження єдиним предметом злочину виступав лише канабіс. І досить часто, у 38% випадків, розмір такого канабісу був невеликим та переміщався крізь митний кордон України з метою власного його споживання засудженими особами. На думку суддів, призначати за таке діяння покарання у виді позбавлення волі строком від восьми років є досить суворим, і тому вони його пом'якшують.

Наведемо типовий приклад. Так, вироком Любомльського районного суду Волинської області від 16 січня 2020 р. ОСОБА_1 було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст.305 КК України за наступних обставин: 09.04.2019 року він прямуючи пасажиром рейсового автобуса сполученням "Щецин-Київ-Кривий Ріг", з Республіки Польща в Україну смугою руху "зелений коридор" через пункт пропуску "Ягодин" Волинської митниці ДФС України, перемістив через митний кордон України з

приховуванням від митного контролю в одному з відділень гаманця, якого помістив у внутрішню кишеню одягнутої на ньому куртки, особливо небезпечний наркотичний засіб, обіг якого заборонено, канабіс масою 0,2415 грама (в перерахунку на висушену речовину). Між обвинуваченим ОСОБА_1 та прокурором прокуратури Волинської області було укладено угоду про визнання винуватості. Міра покарання, що була погоджена сторонами угоди, є більш м'якого виду, ніж передбачено санкцією ч.2 ст.305 КК України, однак достатньо обґрунтованою наявністю підстав для застосування ст.69 КК України, в тому числі, з огляду на фактичні обставини інкримінованого злочину, фізичну кількість предмета контрабанди, а також на особу обвинуваченого, який до кримінальної відповідальності притягався вперше і позитивно характеризувався по місцю працевлаштування. Отже суд врахувавши вищезазначені обставини, на підставі ч.2 ст.59, ч.ч.1, 2 ст.69 КК України призначив ОСОБА_1 покарання у вигляді штрафу в розмірі 1177 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 20 009 (двадцять тисяч дев'ять) гривень[25].

Навіть у радянські часи вчені зазначали, що «неадекватність санкції корегується практикою – шляхом незастосування самого кримінального закону або шляхом надмірно частого, що стає нормою, призначення мінімального розміру покарання або покарання нижче від найнижчої межі» [75, с.43].

Отже загалом, серед сукупно засуджених за ч.2 ст.305 КК України за період 2011-2020 рр. 895 осіб суди застосували положення ст.69 КК України до 526 осіб (58,8%), звільнили від відбування покарання з випробуванням 373 особи (41,7%) та призначили покарання у виді штрафу 277 особам (31%). Наведемо таблицю по кожному року окремо:

Таблиця 1. Деякі особливості призначення покарання за ч.2 ст.305

КК України

Рік	Загальна кількість засуджених	Кількість осіб, яким призначено покарання із	Кількість засуджених осіб, яких звільнено від	Кількість засуджених осіб, до яких
-----	-------------------------------	--	---	------------------------------------

	осіб	застосуванням статті 69 КК України	покарання із випробуванням	застосовано покарання у виді штрафу
2011	116	23 (20%)	41 (35%)	9 (8%)
2012	102	25 (24%)	33 (32%)	12 (12%)
2013	104	59 (57%)	49 (47%)	21 (20%)
2014	79	42 (53%)	38 (48%)	15 (19%)
2015	55	37 (67%)	29 (52%)	11 (20%)
2016	88	72 (82%)	45 (51%)	35 (40%)
2017	101	82 (81%)	45 (45%)	39 (39%)
2018	64	54 (84%)	34 (53%)	23 (36%)
2019	102	75 (74%)	44 (43%)	48 (47%)
2020	84	57 (68%)	15 (18%)	64 (76%)

Аналіз вищенаведених даних свідчить про тенденцію, щодо збільшення частки осіб, яким суди призначають покарання у виді штрафу. Кількість та частка осіб, яким суди призначали покарання із застосуванням статті 69 КК України істотно зросла саме з 2013 р., коли мінімальна санкція за вчинення діяння, передбаченого ч.2 ст.305 КК України зросла від п'яти до восьми років, відповідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів» від 05 липня 2012 р.[131] Тобто можна припустити цілком імовірний висновок, що характер і ступінь суспільної небезпечності контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів не змінився у сторону пом'якшення, а змінилась реакція судових органів на зміну у більш суворий бік відповідальності за його вчинення. Ці дані відповідають також тенденціям щодо збільшення частки призначення покарання у виді штрафу і за інші кримінальні правопорушення.

Щодо кількості та частки засуджених осіб, яких звільнено від покарання із випробуванням, то вона завжди залишалась приблизно однаковою, й лише 2020 р. суттєво дисонує з попередніми роками. І саме у

цьому році як раз відмічається суттєве збільшення кількості осіб, яким призначено штраф. Пошук такої можливої взаємозалежності потребує окремого дослідження.

Розглянемо далі кримінологічні характеристики предмету злочинного діяння, що входить до предмету розгляду нашого дисертаційного дослідження, тобто наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Згідно з чинним кримінальним законодавством предметом злочинного посягання, передбаченого у ст. 305 КК України, можуть бути: 1) наркотичні засоби; 2) психотропні речовини; 3) аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин; 4) прекурсори; 5) фальсифіковані лікарські засоби.

Зважаючи на те, що контрабанда фальсифікованих лікарських засобів не є предметом нашого дослідження, ми будемо досліджувати речовини та засоби, зазначені у перших чотирьох групах. Причому ми не будемо аналізувати кримінально правові ознаки вищеназваних засобів та речовин, оскільки це також не є предметом нашого дослідження. Нас цікавлять лише кількісно-якісні показники того, які конкретно наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори стають на практиці предметом контрабанди останнім часом.

Наприклад, «протягом 6 місяців 2018 р. митницями ДМСУ виявлено 371 факт переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів з порушенням митного законодавства. Митницями ДМСУ виявлено: кокаїну – 14,6 кг, героїну – 5,3 кг, екстракційного опію – 20,3 кг, 2 859 таб., 457 капс., 22 амп. інших наркотичних засобів; 5,4 кг, 43 767 таб., 2014 капс., 20 амп., 0,02 л психотропних речовин; а також 1407 кг, 16522 л, 28 994 табл. прекурсорів»[47, с. 113]. А упродовж 2020 р. митні органи виявили при незаконному переміщенні через митний кордон України: наркотичних засобів: 490,4 кг, 57163 таблеток; психотропних речовин: 776 кг, 23411 таблеток, 6 660 капсул; прекурсорів: 10124,8 кг, 176255 таблеток[167].

Вищенаведені дані підтверджують тези Є.О. Гладкової, що «в Україні нелегальний ринок опіатів стає дедалі предметно варіативнішим, зокрема через їх поєднання з речовинами, що підпадають під міжнародний контроль, таким як героїн. Така тенденція, певна річ, не може не позначатися й на структурних змінах у предметах наркозлочинів, що вилучаються правоохоронними органами. Так, якщо у протязі 1994–2005 рр. більш як 90 % всіх наркотичних засобів, які вилучалися із незаконного обігу припадало на канабіс, макову соломку та ацетилований опій, то з 2006 р. фіксуються зрушення в бік «елітних» кокаїну та героїну, синтетичних наркотичних засобів (амфетамінів, ЛСД, метадону тощо) й психотропних речовин – культурного (себто антикультурного) фону «золотої» молоді. Зокрема, тільки частка вилучених амфетамінів (за масою у перерахунку на суху речовину) у 2018 р. сягнула 18 %»[33, с. 92]. Безумовно, значна частина вищенаведених речовин та засобів ввозиться в Україну контрабандним шляхом і не виявляється під час перетину державного кордону, а тому потрапляє на внутрішній ринок.

Водночас, ці тези та вищенаведені дані ідуть у розріз із результатами проведеного нами дослідження вироків суду, винесених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України за період 2019–2020 рр. При чому відзначимо, що у деяких випадках винні особи вчиняли контрабанду двох і більше наркотичних засобів або психотропних речовин. Отже, згідно з отриманими нами даними, найчастіше предметом контрабанди, як ми вище зазначали, виступали канабіс та смола канабісу - 65%. А інші наркотичні засоби та психотропні речовини набагато рідше були предметом контрабанди: амфетамін - 13%; МДМА (екстазі) - 8%; метамфетамін - 4%, трамадол - 3%, бупренорфін - 3%, псевдоєфедрин (прекурсор) - 3%; героїн, ЛСД, метадон, фенобарбітал та фентаніл – по 1%. Тобто, можна припустити, що вироків суду отримують в основному особи, які одноособово, переважно для власного споживання або для разового збуту своїм знайомим чи родичам, переміщали контрабандою вищеперелічені

засоби. А за незаконне переміщення через державний кордон великих контрабандних партій особливо небезпечних наркотичних засобів, таких як, наприклад, героїн майже ніхто не отримує покарання. До цього питання ми повернемося коли будемо розглядати рівень латентності розгляданих злочинних діянь.

Цікавим буде лише відзначити, що отримані нами дані є досить близькими до тих, що отримав у своєму дослідженні А.М. Полях за результатами узагальнення кримінальних справ за період з 2003 по 2008 р. Так, у той час предметом діяння, передбаченого ст.305 КК України, виступали: наркотичні засоби рослинного походження – 88,4% (макова солома – 14%; марихуана – 63%; гашиш – 5%; опій – 12%; героїн – 6%); психотропні речовини – 9% (барбітал, діазепам, феназепам, тетразепам, реланіум, МДМА, тощо); аналоги психотропних речовин – 1,3%; прекурсори – 1,3% [124, с. 8].

Також, нами не виявлено жодного факту засудження за контрабанду фальсифікованих лікарських засобів.

Вивчення та аналіз способів контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, у тому числі нових нетипових способів приховання таких засобів та речовин, є необхідною передумовою для здійснення успішної та ефективної боротьби з цим суспільно небезпечним діянням [38, с. 42].

На сьогодні існує безліч способів та прийомів переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів через митний кордон України або будь-яких інших держав.

Як випливає з диспозиції ст.305 КК України, типовими способами вчинення контрабанди є переміщення її предметів: 1) поза межами зон митного контролю; 2) через зони митного контролю з приховуванням від митного контролю.

Переміщення поза митним контролем передбачає ввезення або вивезення товарів та інших предметів через митний кордон країни поза

визначеними митними органами України місцями – митницями або митними постами. Найчастіше це здійснюється шляхом об'їзду митних постів легковими або вантажними автомобілями або обходу місць митного контролю пішоходами[81, с. 447].

За даними М.В. Салтєвського «переміщення контрабанди поза митним контролем становить в середньому 12 % і є характерним для кордонів України з Росією, Білоруссю та Молдовою, оскільки поки ще кордони прозорі внаслідок їх неупорядкованості. Так, контрабандисти переміщують контрабанду, крім пунктів митного контролю, шляхом об'їзду на автомашинах польовими дорогами або перетинають кордон пішки по стежках, важко прохідних місцях. Іноді для переміщення шляхом об'їзду чи обходу використовують тварин, літальні апарати, трубопроводи»[174, с.522]. Однак нами не виявлено жодного вироку суду за період 2019-2020 рр., коли осіб було би засуджено за такий спосіб здійснення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів. Хоча такі факти мають виявляти не митні органи, а органи Державної прикордонної служби.

Другий спосіб, тобто приховування від митного контролю предметів контрабанди передбачає будь-який спосіб утаювання, що ускладнює їх виявлення: використання тайників; надання одним предметам вигляду інших; використання підроблених документів, які містять неправдиві дані чи є підставою для переміщення інших предметів тощо [81, с.448]. Вищеназвані способи характерні для контрабанди різних предметів, переважно тих, відповідальність за незаконне переміщення котрих через митний кордон передбачено у ст.201 КК України. Нами не виявлено жодного вироку суду за період 2019-2020 рр., коли осіб було би засуджено за ст.305 КК України за здійснення контрабанди за допомогою використання підроблених документів. Всі досліджені випадки стосуються переважно використання потаємних місць та у 5% випадків надання одним речовинам вигляду інших.

Тобто основним способом контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів є поміщення їх до

тайників. Сутність цього способу полягає «у використанні всіляких схованок, спеціально виготовлених у важкодоступних місцях транспортних засобів (автомобілі, вагони, пароплави, літаки), контейнерах, валізах, бочках тощо»[56, с.35].

Тобто при даному способі контрабанди «схованки можуть бути обладнані та знаходитися: у транспортному засобі, на якому контрабандист перетинає кордон (під обшивкою дверей, в запасному колесі, в ніші під бампером, у бензобаку, в приладових панелях і т.п.); в особистих речах контрабандиста (у порожнинах взуття, поясах і ремнях, в потайних кишнях і т.п.), безпосередньо на контрабандистах (приклеєні або примотані до тіла, у волоссі і т.п.) або всередині нього (в природних порожнинах тіла, в шлунку, в силіконових імплантатах і т.п.); у багажі контрабандиста (в підкладці сумок, у порожнистих елементах портфелів та валіз, з використанням подвійного дна і т.п.)»[56, с.35].

Проте, з часом способи переміщення контрабанди через митні кордони постійно змінюються, і ці зміни відбуваються досить швидко. Тому слід постійно досліджувати й узагальнювати такі різні способи, що було можливо оперативно реагувати на такі зміни і виявляти нові способи приховування предметів контрабанди.

Наприклад, у Південноафриканській Республіці було виявлено 5 кг героїну пакистанського походження, у який були просочені волокна, вплетені у ковдри. Подібний спосіб приховування мав місце в аеропорту м. Загреб (Хорватія), де митниками було вилучено 6 кг кокаїну, просоченого у сорочки [38, 42]. Тому ми згодні із О.В. Заверховським, що «відбувається постійне удосконалення способів здійснення контрабанди, адже із появою нових технологічних видів людської діяльності з'являються нові способи вчинення злочинів»[56, с.35].

Постійно змінюються уподобання контрабандистів й у виборі виду транспорту для незаконного переміщення предметів контрабанди через зони митного контролю.

Так, результати вищезгаданого узагальнення кримінальних справ за ст. 305 КК України, що здійснив у 2009 р. А.М. Полях, свідчать, що у той час злочинці використовували такі способи переміщення предмета контрабанди з приховуванням від митного контролю, як: з приховуванням у службовому купе провідників пасажирського потягу (4%); з приховуванням у пасажирському купе потягу (20%); в технологічних місцях пасажирського потягу (6%); з приховуванням на собі або в особистих речах під час слідування пасажирським потягом (27%); у туалеті пасажирського потягу (3%); у легковому автотранспорті (6%); у пасажирському автотранспорті (3%); з приховуванням в особистих речах під час слідування автотранспортом (18%); з приховуванням на собі або в особистих речах при пішому перетинанні кордону (5%); в організмі людини чи тварини (1%); в міжнародних поштових відправленнях (2%); інше (5%). Використовувалися також способи переміщення предмета контрабанди поза митним контролем: у легковому автотранспорті (6%); на собі або в особистих речах при пішому перетинанні кордону (55%) [124, с. 8–9]. Тобто 12-17 років тому переважало контрабандне переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів пасажирським залізничним сполученням, а також при пішому перетинанні державного кордону.

Однак, на сьогодні акценти зміщуються у бік автомобільних та повітряних перевезень, а також, як ми вище з'ясували, поштових відправлень.

Наприклад, у 2016 р. найбільша кількість випадків затримань за контрабанду розгляданих речовин та засобів припадала на автомобільний вид транспорту — 540, залізничний — 106, авіаційний — 31, морський — 23, поштовий зв'язок — 383, пішки — 39 випадків [110, с. 118]. Ці дані підтверджують тези, що частка контрабанди залізничним транспортом та шляхом пішого перетинання державного кордону зменшилась, а автомобільним транспортом та поштовим зв'язком значно зросла.

За даними проведеного нами узагальнення вироків суду за 2019 – 2020 рр. найбільшою популярністю серед засуджених також користувався автомобільний транспорт – 63%. На другому місці перебували перевезення авіатранспортом – 21%. Поштові відправлення зайняли третє місце – 14%, а залізничний транспорт – лише четверте із 2%. Жодного вироку, пов'язаного із контрабандним переміщенням через митний кордон наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів пішки нами не виявлено.

Вищенаведені дані, зокрема, свідчать і про підвищення ролі авіатранспорту для контрабанди розгляданих речовин та засобів.

Ще у 2018 р. начальник Департаменту протидії наркозлочинності А. Кіхтенко відзначав, що на міжнародних каналах постачання наркотиків, які здійснюються наркокур'єрами, мова зазвичай йде про розміри від 1 до 5 кг. Кокаїн, наприклад, зазвичай поставляється авіатранспортом з країн Латинської Америки в потайних відділеннях багажу або у власному тілі так званими кур'єрами-ковтачами, героїн – з країн Азії[18].

Також значно зросла кількість перевезень наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у якості пасажирів рейсових автобусів міжнародного сполучення. На такі вирoki припадає 23% від загальної кількості. При чому пасажирів приховують предмети контрабанди не тільки у речах чи на тілі, а й у конструкціях таких транспортних засобів.

Наприклад, один із засуджених за ст.305 КК України прямуючи пасажиром рейсового пасажирського автобуса сполученням «Івано-Франківськ – Варшава» у Республіку Польща через МАПП «Рава-Руська» Галицької митниці намагався перемістити через митний кордон України особливо небезпечний наркотичний засіб канабіс масою 11,2815 грам під обшивкою сидіння автобуса, яке займав[24].

Також слід відзначити розповсюдженість такого способу приховання предметів контрабанди у автотранспорті з використанням його технічних

порожнин або спеціально обладнаних схованок. Його обрали 12% засуджених.

Наприклад, один із засуджених за ст.305 КК України прямуючи з Республіки Молдови у бік України, через МАПП «Нові Трояни» митного посту «Болград» Південної митниці намагався перемістити через митний кордон України наркотичний засіб фентаніл, загальною вагою 1000,8 гр. у двох брикетах, які приховав під обшивкою капоту автомобіля марки «ВАЗ - 21104»[22].

Наступне важливе питання, що слід розглянути стосується визначення рівня «латентності» контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів.

Це великою мірою обумовлено тим, що необхідною передумовою для забезпечення контролю над злочинністю та її попередження є знання справжніх масштабів злочинності, оперування показниками її фактичного стану, а не тільки тієї частини, що знайшла відображення в офіційних матеріалах кримінальної статистики [3, с. 79]. Вітчизняний дослідник латентної злочинності В.Ф. Оболенцев розуміє під останньою сукупність фактично вчинених, однак невиявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, злочинів, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відбиття в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності[114, с. 12].

Проаналізувавши окремі кількісно-якісні показники кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів О.І. Букреєв у 2015 р. дійшов до слушного висновку, що «у цілому позитивна статистична картина протидії злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів має такі вади: наявна тенденція до зниження злочинності у досліджуваній сфері не корелюється з наявним, хоча і незначним, зростанням кількості осіб, які споживають наркотики; наявний спад вилучення наркотичних засобів на території

України може свідчити про латентність цього сегмента, оскільки, як зазначалося вище, в Україні існує незначне зростання осіб, які споживають наркотики; динаміка розвитку досліджуваної злочинності, яка відображена в офіційній статистиці, не корелюється із заявою Уряду країни про загрозливі масштаби наркотизації країни; відсутність єдиного сформованого інформаційно-аналітичного та статистичного фонду у сфері протидії незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів не дозволяє здійснити відповідний моніторинг із врахуванням усіх суб'єктів, які здійснюють протидію цій злочинності»[16, с. 336-337]. Є.О. Гладкова констатує, що «абсолютні пікові значення осіб, які перебувають на обліках у наркологічних диспансерах, фіксувалися протягом 2014–2017 рр., не зважаючи на скорочення території обліку за рахунок тимчасово окупованих територій АРК та окремих районів Донецької та Луганської областей. При цьому, починаючи з 1994 р. й до 2018 р., відбулося майже трикратне зростання кількості наркозалежних»[33, с. 95]. За даними «Звіту щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2019 рік» частка підлітків, які вживали хоча б один раз в житті які - небудь наркотичні речовини склала 18%, а серед дівчат зросла в 1,5 рази у порівнянні з 2015 роком (з 12,7% у 2015 році до 18,1% у 2019 році) [59, с. 9].

Тобто ці дані підтверджують той факт, що попит на наркотичні засоби та психотропні речовини в Україні залишається на високому рівні, що тягне за собою постійних пошук шляхів постачання таких речовин і засобів на внутрішній ринок, зокрема, і контрабандним шляхом.

О.П. Горпинюк дослідивши у 2017 р. стан наркозлочинності також констатував, що «наявність офіційних статистичних показників, які показують зменшення рівня цього виду злочинів, не відображає фактичного стану вчинення наркозлочинів і засвідчує радше латентність відповідних посягань»[41, с. 143].

А Р.Р. Грень небезпідставно вважає що основною об'єктивною причиною високої латентності злочинів, пов'язаних з незаконним обігом

наркотичних засобів є взаємна зацікавленість суб'єктів таких злочинів у нерозголошенні фактів їх скоєння. Суб'єкти незаконного обігу наркотичних засобів підтримують взаємні контакти, сприяють збереженню стійкої системи «виготовлювач – збувальник – споживач» [43, с. 45].

Як ми вище з'ясували, загальнодержавний рівень виявлення фактів вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України є не досить високим. Наприклад, у 2020 р. в ЄРДР внесено дані про виявлення 234 таких фактів.

Проте за даними лише ДМСУ у 2020 р. митними органами виявлено 771 факт незаконного переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів[167]. Тобто невідомо за якими причинами щодо понад 500 випадків такої контрабанди не було прийнято процесуальних рішень щодо порушення кримінальних проваджень.

Також у своєму дослідженні Є.О. Гладкова з'ясувала, що зберігається високий рівень «надходження в Україну наркотичних засобів та психотропних речовин через тимчасово окуповані території окремих районів Донецької та Луганської областей. Ці території виявляються транзитними на Афгано-Пакистанському шляху (наркотрафіку), використовуючись як для доставки наркотиків (в основному опіатів) в Україну як кінцевий пункт призначення, так і для подальшого транспортування в країни Європи. Окрім цього, так званий «Північний шлях» органічно вмонтований в механізми гібридної війни, що ведеться проти України за численними напрямками, сферами, безструктурними засобами, чільне місце серед яких посідає наркотизація населення»[33, с. 95]. Водночас, проведений нами аналіз судових вироків щодо осіб, засуджених за ст.305 КК України свідчить про протилежне, оскільки за період 2016-2020 рр. відсутні випадки засудження винних осіб за такі діяння.

Також, «за оцінками експертів Європолу, якщо донедавна через Україну проходило 5–6 % загальноєвропейського наркотичного трафіку, що

в грошовому еквіваленті перевищувало 2 млрд. дол. США на рік, то на сьогодні ці цифри зросли майже вдвічі й дорівнюють відповідно 10 % і 4–5 млрд дол. США»[33, с. 93]. Водночас за офіційними статистичними даними вилучається не більше 3-5% від зазначеного розміру.

Отже, визначаючи рівень латентності розгляданого нами злочинного діяння ми будемо дотримуватись позиції В.Ф. Оболенцева, що всі кримінальні правопорушення залежно від рівня їх латентності можна поділити на три групи: 1) кримінальні правопорушення, рівень латентності яких не перевищує половини від кількості зареєстрованих. Такі злочинні посягання мають мінімальний рівень латентності; 2) злочинні діяння, серед яких кількість латентних перевищує 50%, але вона менше загальної чисельності зареєстрованих. Це група посягань із середнім рівнем латентності; 3) кримінальні правопорушення, рівень латентності яких перевищує кількість зареєстрованих діянь певного виду (високолатентні злочинні діяння)[114, с. 73].

Наприклад, Р.Р. Грень стверджує, що «коефіцієнт латентності до виявлених злочинів у сфері обігу наркотичних засобів становить десять до одного» [43, с. 45].

Проведене нами опитування практичних працівників митних органів свідчить, що 79% із них вважають, що рівень латентності контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів становить понад 80%.

Отже, приймаючи до уваги вищенаведені результати досліджень вчених-кримінологів та думки практичних працівників, можна зробити висновок, що злочинні діяння, відповідальність за які передбачено у ст.305 КК України, продовжують відноситись до групи кримінальних правопорушень, що характеризуються високим рівнем латентності 80-90%. Таким чином реальна кількість випадків контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів може досягати 2000-3000 фактів на рік.

Важливим питання, що залишилось нам з'ясувати характеризує кількісно-якісні показники контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів є та ціна, яку платить суспільство за існування такого різновиду злочинної діяльності.

У кримінології під «ціною злочинності» розуміється, зокрема, грошова (монетизована) оцінка негативного впливу злочинності (шкоди, яку вона завдає) на суспільство в цілому та конкретних суб'єктів суспільних відносин за певний проміжок часу[203, с. 7].

На нашу думку, найвдаліше сформулював розглядане поняття М.І Фіалка, який розуміє під останньою фізичну, майнову, економічну, моральну та інші види шкоди від вчинених злочинів. Тобто ціна злочинності дає уявлення про обсяг і характер прямого і непрямого збитку, який завдає злочинність суспільству[199, с. 361].

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів відноситься до кримінальних правопорушень із формальним складом, а для них наявність прямих суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковою ознакою, а це означає, що злочинне діяння, передбачене ст.305 КК України здатне завдавати лише непрямих збитків.

Розглядане нами злочинне діяння відноситься до кримінальних правопорушень із високим ступенем суспільної небезпечності, яка полягає у тому, що цим злочином завдаються збитки національним інтересам держави, оскільки йдеться про руйнування фізичного і морального здоров'я нації, її генофонду, інтелектуального потенціалу суспільства. Цей злочин сприяє поширенню такого негативного явища, як наркотизм. Завдається істотна шкода економічно-господарській діяльності держави[47, с. 114]. Загалом «незаконний обіг наркотиків руйнує економіку, соціальну сферу, підвищує рівень злочинності, руйнує моральні підвалини суспільства, вражає своїм негативним впливом молодь, провокує конфлікти. Його можна розглядати як загрозу національній безпеці України» [110, с. 113]. Проте, точно обрахувати таку непряму шкоду досить складно.

Наприклад, М.В. Сметаніна вважає, що «до непрямого збитку від злочинності належать кошти, що витрачаються державою на боротьбу зі злочинністю, і вартісний вираз її негативних соціальних наслідків (дезорганізація сім'ї, зниження продуктивності праці, додаткове навантаження на інститути соціалізації та ресоціалізації тощо), утримання правоохоронної системи, різноманітних охоронних, фіскально-ревізійних структур, витрати на навчання та підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів, витрати на наукові розробки (дослідження), вартість захисних систем, матеріальні витрати, пов'язані з розслідуванням і розглядом кримінальних справ» [182, с. 209]. До «ціни» злочинності слід також включати не тільки прямі та побічні витрати фізичного й матеріального, але й морального та духовного характеру, яких зазнають держава та суспільство внаслідок вчинення злочинів. До цієї категорії також мають входити сукупні активи злочинних угруповань та їх витрати на підтримку своєї злочинної діяльності [183, с. 15]. Однак «вичерпного переліку цих збитків не існує в кримінологічній науці, а можливість підрахунку зазначених збитків у грошовому еквіваленті у певних випадках носить лише штучний характер» [182, с. 209].

Водночас, знання реальної «ціни» злочинності необхідне, оскільки воно допоможе в оцінці стану злочинності, криміногенної обстановки у державі, розробці ефективних, економних та розумних засобів боротьби зі злочинністю та дозволить проводити адекватний прогноз її розвитку, а отже, і своєчасного реагування суспільства на виклики злочинності [182, с. 210].

Тому існує необхідність у розробці певних методик вирахування «ціни» наркозлочинності у цілому та окремих діянь, передбачених Розділом XIII Особливої частини КК України, включаючи і контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, зокрема. А до «ціни» останньої можливо включити витрати правоохоронних органів, зокрема й митних, на запобігання такому негативному явищу.

1.2. Характеристика осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

Невід'ємним елементом кримінологічної характеристики будь-якого виду злочинних діянь є характеристика осіб, які вчиняють такі діяння. Для кримінології цей процес є важливим, оскільки належні та ефективні засоби запобігання будь-якому виду злочинності неможливо розробити без урахування специфічних рис особи злочинця, що є властивими для окремих груп кримінальних правопорушників та відрізняють їх від інших злочинців та законослухняних громадян.

Оскільки від законослухняного громадянина злочинець відрізняється тим, що він має негативну спрямованість, реальними виразниками якої виступають особистісні якості, що отримали завершене вираження у вигляді і характері злочинного діяння, що є основною мірою її глибини і сили [80, с. 128]. А серед загальної маси осіб, які вчиняють злочинні діяння, також можна виділити окремі групи осіб, які, наприклад, схильні до вчинення тільки якогось одного різновиду злочинної діяльності.

Тобто узагальнена кримінологічна характеристика окремих видів і категорій злочинців дозволяє виділити їх специфічні ознаки та якості, що сприяють вчиненню ними злочинів, визначити криміногенні групи населення, а також прогнозувати злочинну поведінку окремих осіб [69, с. 42]. Тому жоден кримінолог не може уникнути розгляду проблем, пов'язаних з особою злочинця. Вони виникають у ході теоретичного аналізу злочинності, її причин, а також під час наукового розроблення й обґрунтування організації боротьби з цим явищем [94, с. 248]. Вищезазначене слід відносити й до осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

Розробкою загальних положень щодо особи злочинця займались багато вчених-кримінологів, як радянських так і вітчизняних. Найбільш відомими серед них є праці Ю.М. Антоняна [4], Н.Т. Ведерникова [20],

І.М. Даньшина[44], А.П. Закалюка[57, с. 257-262], А.Ф. Зелінського[60], В.М. Кудрявцева[91], П.П. Михайленко[103], О.Б. Сахарова[175; 176]. Однак єдиного поняття особи злочинця у кримінології і на сьогодні не розроблено.

Тому, не вдаючись до ґрунтовного аналізу поглядів вищеназваних та інших вчених на поняття особи злочинця, оскільки це не є предметом нашого дисертаційного дослідження, вважаємо доцільним навести найбільш відомі з них, з тим, щоб висвітлити хоча б основну його сутність.

Для початку відзначимо, що «ці поняття дають нам розуміння того, що особа злочинця це не якийсь цільне монолітне утворення, а навпаки, це певна структурована система, що складається з елементів, які утворились та існують як наслідок взаємодії окремої людини з іншим суспільством»[70, с. 55].

Наприклад, на думку І.М. Даньшина, особа злочинця – це сукупність істотних та стійких соціальних ознак і соціально обумовлених біопсихологічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуються у вчиненому конкретному злочині (злочинах) під вирішальним впливом негативних обставин зовнішнього середовища і надають діянню характер суспільної небезпеки, а винному властивість суспільної небезпеки, у зв'язку з чим ця особа і притягується до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [44]. Правильно зазначав К.Є. Ігошев, що у суспільній небезпеці закріплені стійкі властивості, що в соціальній діяльності закономірно виявляються в усіх без випадку різноманітних видах конкретних злочинів, у соціальному складі, спрямованості і рольових функціях їх суб'єктів, які притягуються до кримінальної відповідальності [62, с. 19]. Тобто особа злочинця являє собою певну систему, що складається з ознак та індивідуальних особливостей, що мають стійкий характер та обумовлюють суспільну небезпечність їх носія. Постає питання, якими мають бути ці ознаки та особливості.

Так, Ю.М. Антонян зазначав, що особа злочинця є сукупністю інтегрованих в ній соціально значимих негативних властивостей, що

утворилися у процесі різноманітних і систематичних взаємодій з іншими людьми [79, с. 79]. Тобто такі властивості мають бути негативного характеру. Водночас, доречним буде вважати, що до цієї структури мають бути включені і ті особливості, що самі по собі не носять негативних характер, однак у своїй сукупності спричиняють негативний вплив на поведінку індивіда. Наприклад, вік особи, рід занять та сімейний стан.

Отже, правильно зазначає Ю.Г. Пономаренко, що «подібні ознаки самі по собі характеризують кожну людину, будь-яку групу людей і все населення в цілому, однак узяті в статистичному вираженні стосовно осіб, які скоїли злочин, указують на істотні «зрушення» у характеристиці саме цього контингенту, тобто надають кримінологічну інформацію, що має важливе наукове і практичне значення»[126, с. 82]. Проте вчена при здійсненні характеристики осіб, які вчиняють злочинні діяння вживає термін «особистість». Така точка зору існує у вітчизняній кримінології.

Б.М. Головкін та О.В. Лисодєд з цього приводу вважають, що поняття «особа злочинця» доцільно використовувати на загальнотеоретичному рівні, а поняття «особистість злочинця» відображає його соціальну властивість, внутрішній світ і виражається в індивідуально-психологічних ознаках, що обумовлюють мотивацію та спрямованість злочинної поведінки і тому його слід використовувати на рівні окремих категорій злочинців[89, с.104]. Однак, при дослідженні будь-якої групи осіб, які вчиняють певний вид кримінальних правопорушень, тобто й контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, необхідно вивчати та аналізувати не лише внутрішній світ злочинців, але й набір загальних ознак, що їх характеризують: вік, стать, сімейний стан, рід занять тощо. У такому разі досліджуватись має саме особа злочинця.

Крім того, якщо погодитись із науковою позицією щодо використання поняття «особистість злочинця», то виходить, що потерпілий від злочину є лише особою, як його визначає КК України, а злочинець є особистістю. Одне суперечить іншому, можливо, навіть здоровому глуздові. І потерпілий, і

злочинець, є в першу чергу людьми. Якщо кримінальний закон на одного з суб'єктів кримінально-правових відносин вказує як на особу, то й про іншого всі зобов'язані вести мову виключно як про особу [206, с. 76]. Тому ми вважаємо, що при здійсненні кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють діяння, передбачені ст.305 КК України доцільно використовувати термін «особа злочинця».

Правильною, у цьому контексті, є думка, що особа злочинця – це сукупність соціально значимих властивостей, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [90, с. 75]. Як влучно зазначав О.Б. Сахаров, що при дослідженні особи злочинця увага науковця повинна звертатись, з одного боку, на найважливіші сфери суспільного існування особи (сімейна, побутова, виробнича, загальногромадянська тощо), а з іншого – на «внутрішню» сферу особи – моральні, психологічні і соціально-фізіологічні ознаки, властивості, особливості [176, с. 66].

Щодо конкретного переліку таких ознак, то ще у радянські часи Ю.М. Антонян пропонував до структури особи злочинця включати такі елементи, як: 1) соціально-демографічні ознаки, 2) рівень розумового розвитку, культурно-освітнянський рівень, 3) моральні якості, ціннісні орієнтації і прагнення особи, її соціальні позиції та інтереси, нахили, звички, 4) психічні процеси, властивості і стани особи, 5) біологічні ознаки, що мають соціальний зміст і прояв (стать, вік, стан здоров'я, особливості фізичної конституції та ін.) [5, с. 89-90]. А К.К. Платонов усі особистісні фактори розділив на п'ять підструктур, що характеризують: 1) спонукальну сферу особистості (потреби, інтереси, мотиви, установки, ідеали і звички і т. ін.); 2) соціальні ролі і соціальні статуси (робітник або учень, рядовий виконавець або керівник, холостяк або сімейний, і т. ін., при цьому кожна соціальна роль пов'язана з певним статусом людини, тобто із сукупністю його прав і обов'язків); 3) ступінь суспільної небезпеки особистості

(інтенсивність злочинної діяльності, тобто чи вперше скоєно злочин, чи ні, тривалість злочинної діяльності, вік, з якого вона почалася, і т. ін.); 4) морально-психологічну сторону особистості (морально-політичні, світоглядні і моральні риси і властивості особистості: погляди, переконання, цілі і т. ін.; психологічні: емоціональні, вольові й інтелектуальні особливості, наявність психічних аномалій); 5) психофізіологічну сторону особистості (стать, вік, здоров'я, особливості фізичної конституції) [122, с. 27-30]. І цей перелік з часом особливих змін не зазнав.

Наприклад, серед вітчизняних вчених І.М. Даньшин у структурі особи злочинця пропонував виділяти наступні ознаки та властивості: соціально-демографічні; особистісно-рольові; соціально-психологічні; властивості правової і моральної свідомості; психічні відхилення та аномалії; кримінально-правові ознаки; загальнозначущі позитивні людські якості [86, с. 66].

Правильно зазначає Ю.Г. Пономаренко, що серед вітчизняних науковців набув поширення підхід до вивчення особи злочинця, що припускає наявність у її структурі значних підсистем, що об'єднують різноманітні дрібні ознаки та окремі характеристики особистості, а саме: соціально-демографічних, кримінально-правових та морально - психологічних»[126, с. 82]. Вищеназвані групи ознак, що характеризують особу злочинця, «знаходяться у певній взаємозалежності і взаємозв'язку. Так, конкретні умови життя індивіда, тобто соціально-демографічні ознаки (вік, освіта, рід занять, місце проживання і т. ін.), значною мірою визначають його суспільне і разом з останнім є вирішальним фактором формування і розвитку моральних властивостей особистості. У свою чергу морально-психологічні властивості, безсумнівно, позначаються на тому, як складаються соціальні умови життя індивіда, яким впливам він піддається, які соціальні ролі грає і як саме. Ця взаємодія всіх сторін особистості досить чітко проявляється й у випадках злочинної поведінки»[126, с. 83].

Тому, на нашу думку, доречним буде навести погляд на структуру особи злочинця, що сформулював дослідник осіб, які займаються незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів В.А. Бублейник, запропонувавши наступну систему ознак: 1) соціально-демографічні (стать, вік, освітньо-кваліфікаційний рівень, сімейний стан, рід занять і джерела прибутків, національність і громадянство (в т.ч. етнічна належність); 2) кримінально-правові (вчинення особою декількох злочинів, вчинення злочинів у співучасті, тривалість злочинної діяльності, наявність або відсутність судимості); 3) морально-психологічні й емоційно-вольові якості та особливості (погляди особи, її переконання, звички, установки, очікування, рівень розумового розвитку, життєвий досвід, обсяг знань, обмеженість або, навпаки, широта поглядів, їх спрямованість, різноманітність інтересів, спрямування, інтереси, потреби людини, що зумовлюють мотивацію злочинної поведінки стан волі, вид темпераменту, швидкість реагування на зовнішні збуджуючі фактори, вміння свідомо регулювати свою поведінку, почуття, емоції, здатність приймати і виконувати правильні рішення, досягати поставленої мети)» [15, с. 140]. Отже, саме за цією структурою ознак доцільно аналізувати і особу, яка вчиняє контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

Наприклад, за результатами узагальнення аналітичних матеріалів Служби безпеки України, що здійснив А.М. Полях, встановлено наступні характеристики особи контрабандиста (перевізника наркотичних засобів): досить молодий вік (від 16 до 25 років – 49%; від 26 до 30 років – 27%), у більшості випадків це чоловіки (83%), які переважно мають середню освіту (76%), не працюють (74%), значна кількість має судимості (25%), у тому числі вони раніше вчиняли злочини у сфері обігу наркотичних засобів (8%) [124, с. 10]. Однак, ці дані отримані на підставі узагальнень матеріалів проваджень за період 2003 – 2008 рр., тому цікавим буде отримати сучасні показники та порівняти їх із вищенаведеними.

Отже, розглядаючи першу групу ознак, відзначимо, що «складовою частиною кримінологічної характеристики особистості злочинця є данні про вік, стать, освіту, місце проживання, професійну приналежність та інші ознаки особистості, які об'єднуються поняттям її соціально-демографічної характеристики. Усі ці ознаки самі по собі (за винятком наявності судимості) не можуть характеризувати конкретного суб'єкта як людину, обов'язково схильну до скоєння злочинів. Однак у поєднанні з іншими особливостями її особистості вони дозволяють сформулювати про неї більш цілісне уявлення» [11, с. 467; 126, с.84].

Як зазначає А.В. Козар, що «значну кількість числових показників, що характеризують особу злочинця можна отримати на основі даних, що містяться у щорічних звітах «Про склад засуджених». Ці звіти укладаються органами Державної судової адміністрації на підставі узагальнення «Статистичних карток на підсудного (обвинуваченого)» (так званій формі №7). У вільному доступі на офіційному сайті Судової влади України містяться вищевказані звіти починаючи з 2008 р. [70, с. 57-58]. Вважаємо, що у межах нашого дослідження доцільно аналізувати дані попередніх десяти років, тобто за період 2011-2020 рр. Також з Єдиних звітів про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення можна отримати статеві, вікові, освітні та інші характеристики злочинців за період 2016-2020 рр.

При цьому слід зробити зауваження, що ми, на жаль, маємо змогу проаналізувати особу злочинця лише за допомогою офіційних статистичних даних, що містяться у вищеназваних звітах. А тому реальна картина щодо узагальненої характеристики таких осіб може відрізнятись, оскільки значна кількість діянь, передбачених ст.305 КК України, залишаються латентними. Водночас, це не означає, що такі дані не слід аналізувати, оскільки вони все одно дають можливість розробити хоча би приблизну типологію таких злочинців.

Першою ознакою, за якою ми будемо аналізувати осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів буде ознака статі.

Важливість поділу осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за ознакою статі важливий для кримінології тим, що, наприклад, жіноча злочинність має свої особливості, відмінні від чоловічої.

Так, «злочинність жінок відрізняється від злочинності чоловіків своїми масштабами, характером злочинів та їх наслідками, засобами та знаряддями здійснення, сферою, в якій вони мають місце, роллю, яку виконують жінки, вибором жертви злочинного посягання, впливом на правопорушення сімейно-побутових чи супутніх обставин тощо. Жінка є берегинею домашнього вогнища, саме вона впливає на поведінку чоловіка та виховання дітей, переважно вона визначає відносини в родині. Тому без перебільшення можна сказати, що залучення жінки до злочинної діяльності та поширеність жіночої злочинності впливає на моральний стан суспільства суттєвіше, ніж поширення чоловічої злочинності. Саме тому можна погодитися із думкою про те, що показник злочинності серед жінок є своєрідним індикатором здоров'я суспільного життя»[109].

Також жіноча злочинність відрізняється від чоловічої деякими якісними показниками. А.Б. Блага виділяє «дві сфери суспільного життя, де жіноча кримінальна активність виявляється найчіткіше. По-перше, це сфера побуту, де жінок штовхають на вчинення злочину негативні обставини сімейно-шлюбних, родинних і сусідських стосунків. У цій сфері жінки здебільшого вчиняють такі насильницькі злочини: вбивство, у тому числі своєї новонародженої дитини, нанесення тілесних ушкоджень і хуліганство. По-друге, це сфера, де жінка виконує свої професійні функції, передусім такі, які пов'язані з можливістю вільного доступу до матеріальних цінностей. У цій сфері жінки найчастіше вчиняють корисливі злочини»[13, с.88]. Розглядані нами злочинні діяння, що вчиняються жінками, на нашу думку, можна віднести, як до першої, так і до другої сфер. З одного боку, жінки вчиняють

контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів для власного вживання таких речовин або засобів, а таке вживання може бути обумовлене, зокрема, сімейними проблемами. А з іншого – для одержання протиправного прибутку від такої контрабанди. Тобто у цьому мотивація діянь жінок співпадає із мотивацією чоловіків, які вчиняють аналогічні діяння. Проведене нами дослідження вироків суду щодо осіб, засуджених за ст.305 КК України показує, що до першої сфери можна віднести 60%, а до другої – 40% випадків засудження жінок за розглядане злочинне діяння.

Ці дані підтверджують тези Ю.Г. Пономаренко, яка за результатами здійсненого нею дослідження з'ясувала, що для злочинів у сфері незаконного наркообігу «належність до тієї або іншої статі не слід розглядати як безумовну причину криміногенних властивостей особистості»[125, с.11].

А «що стосується кількісних особливостей і відмінностей, то протягом століть жіноча злочинність завжди значно поступалась чоловічій. Співвідношення рівня злочинів, вчинених жінками, до рівня злочинів, вчинених чоловіками, дорівнює 1:7 [31, с. 189]. Таке співвідношення спостерігалось за даними до 2013 р.

Статистичні дані за період 2011 – 2020 рр. підтверджують ці тези.

Таблиця 2. Частка жінок серед загальної кількості засуджених

Рік	Загальна кількість засуджених осіб	Кількість засуджених жінок	Частка жінок серед всіх засуджених
2011	154356	19515	12,6%
2012	162881	20293	12,5%
2013	122973	15505	12,6%
2014	102170	12812	12,5%
2015	94798	10985	11,6%

2016	76217	8909	11,7%
2017	76804	8655	11,3%
2018	73659	8680	11,8%
2019	70375	8617	12,2%
2020	67519	8296	12,3%
Всього	1001662	122267	12,2%

Вищенаведені дані свідчать, що протягом останніх десяти років, незважаючи на постійне зниження загальної чисельності засуджених, частка жінок залишається на приблизно однаковому рівні, коливаючи у межах 11,3 – 12,6%. Тобто співвідношення залишається на рівні 1:7.

Якщо аналізувати дані щодо засуджених осіб за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст.ст.305 – 320 КК України), то спостерігаються дещо інші тенденції:

Таблиця 3. Частка жінок серед загальної кількості засуджених за ст.ст.305 – 320 КК України

Рік	Загальна кількість засуджених осіб	Кількість засуджених жінок	Частка жінок серед засуджених за ст.ст.305 – 320 КК України
2011	25569	3376	13,2%
2012	25522	3110	12,2%
2013	18086	2220	12,2%
2014	13608	1753	12,9%
2015	11280	1342	11,9%
2016	9073	1107	12,2%

2017	10851	1155	10,6%
2018	10114	956	9,5%
2019	9597	870	9,1%
2020	10121	934	9,2%
Всього	143821	16823	11,7%

Вищенаведені дані свідчать, що загалом, за останні десять років, частка жінок серед засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст.305-320 КК України, є майже такою, як і частка жінок серед загальної кількості засуджених осіб, відрізняючись лише на 0,5%. Водночас, спостерігається тенденція щорічного поступового зниження частки жінок з 13% до 9%.

Така тенденція існувала і раніше. Наприклад, дослідження, проведене у 2002-2004 рр. Ю.Г. Пономаренко показало, що більшість злочинів у сфері незаконного наркообігу вчиняються чоловіками (76,6%)[126, с.84]. Тобто частка жінок при вчиненні кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у той час складала 23,4%.

Що стосується розгляданого нами злочинного діяння, то за даними дослідження, проведеного Г.В. Кириченком, частка осіб чоловічої статі – 65,6 %, а на частку жінок, відповідно, припадає 34,4 %[68, с.41].

А за даними узагальнення кримінальних справ/проваджень за ст. 305 КК України, що розслідувались слідчими органів СБУ протягом 2009–2015 рр., яке здійснив П.А. Горбаченко, досліджуваній злочин учиняється переважно чоловіками (86%), а не жінками (14%) [40, с. 87].

Звернення до даних щодо осіб, засуджених за ст.305 КК України свідчить про дещо інші специфічні властивості розгляданого злочинного діяння щодо його вчинення за ознакою статі.

Таблиця 4. Частка жінок серед загальної кількості засуджених за ст.305 КК України

Рік	Загальна кількість засуджених осіб	Кількість засуджених жінок	Частка жінок серед засуджених за ст.ст.305 – 320 КК України
2011	152	10	6,6%
2012	139	11	7,9%
2013	132	10	7,6%
2014	103	9	8,7%
2015	75	9	12%
2016	110	3	2,7%
2017	121	6	5%
2018	80	9	11,3%
2019	121	10	8,3%
2020	110	10	9,1%
Всього	1143	87	7,6%

Аналіз вищенаведених показників свідчить про постійне коливання частки засуджених жінок то у бік збільшення, то, навпаки, у бік зменшення. У деякі роки такі коливання є досить значними, у межах $+(-)$ 6 – 9%. Однак, сукупно, за останні десять років, можна виокремити особливість розгляданого злочинного діяння, яка полягає у тому, що частка жінок, які його вчиняють, серед загальної кількості засуджених за ст.305 КК України, є помітно меншою, ніж серед осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також всі злочинні діяння сукупно, і становить лише 7,6%. Тобто співвідношення рівня кримінальних правопорушень, передбачених

ст.305 КК України, вчинених жінками, до рівня аналогічних злочинних діянь, вчинених чоловіками, дорівнює не 1:7, як загалом у всіх злочинних діяннях, а становить приблизно 1:11.

При чому, за період 2016-2020 рр., серед виявлених осіб, які вчинили контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів частка жінок є ще нижчою і складає лише 6,8%.

Вищенаведені дані засвідчують, що кримінальні правопорушення, передбачені ст.305 КК України, слід відносити до злочинів, що вчиняються чоловіками більшою мірою ніж інші злочинні діяння у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Наступним показником, який ми будемо аналізувати, є вік осіб, які вчиняють злочинні діяння. Важливість дослідження цього кримінологічного показника полягає у тому, що: по-перше, він свідчить про особливості злочинної поведінки представників тих чи інших вікових категорій, а по-друге, дозволяє встановити найкриміногеннішу вікову групу серед злочинців того чи іншого виду, і, нарешті, по-третє, допомагає розкрити, зокрема, сутність ціннісних орієнтирів, потреб, цілей та планів злочинця[48, с.64]. Також, вік є досить важливим психофізіологічним, соціальним і демографічним фактором, що впливає не лише на поведінку людини, але і на формування її особистості[204, с.67-68].

З віком позитивні соціальні зв'язки для людини стають більш вагомими, більш значущими, що, в свою чергу, визначає вибір лінії поведінки в конкретній життєвій ситуації на користь стандарту дій, які соціально схвалюються, або, принаймні, є соціально прийнятними. Вік також є однією з обставин, з якою пов'язані різні соціальні прояви особистості [96, с. 39].

Кримінологи відзначають, що у середньому найчастіше кримінальні правопорушення вчиняють особи вікових груп від 18 до 29 років та від 30 до 39 років, а після 40 років кримінальна активність особи значно знижується [60, с.64].

Так, відповідно до Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у 2020 р. серед загалом 102007 виявлених осіб, частка осіб віком до 18 років складала 3%, від 18 до 28 років – 26,6%, від 29 до 39 років – 37,6%, від 40 до 54 років – 25,3%, від 55 до 59 років – 3,7% та старше 60 років – 3,8% [55]. Тобто близько двох третин всіх злочинців (64,2%) складають особи віком від 19 до 39 років.

Судова статистика останніх років також не спростовує ці тези. Наприклад, у тому ж 2020 р. серед загалом засуджених 67519 осіб, віком від 14 до 18 років було 2048 (3,1%) осіб, віком від 18 до 25 років – 11149 (16,5%), віком від 25 до 30 років – 10003 (14,8%), віком від 30 до 50 років – 36519 (54,1%), віком від 50 до 65 років – 6969 (10,3%) та віком понад 65 років – 831 (1,2%) осіб [186].

Деякі інші показники мають кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачено у Розділі XIII Особливої частини КК України.

Наприклад, за даними Ю.Г. Пономаренко, серед засуджених за злочини у сфері незаконного наркообігу у віці від 14 до 18 років, складають 9,5 %; від 18 до 25 — 28,1 %; від 25 до 30 — 23,8 % (від 18 до 30 років включно — 51,9 %); 38,9 % припадає на осіб віком від 30 і старше. Середній вік осіб, засуджених за злочини у сфері незаконного наркообігу, становить до 30 років, у той час як цей же показник для осіб, засуджених за інші злочини дорівнює 32,6 року [126, с.85]. Тобто вищевказані дані свідчать, що наркозлочинність характеризується тим, що порівняно із загальною злочинністю, цей різновид злочинності характеризується тим, що серед злочинців є висока частка молоді та дітей.

Підтверджують ці тези і дані з Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Так, у 2020 р. серед загалом 12171 виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у незаконній сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення частка осіб віком до 18 років складала 0,8%, від 18 до 28 років – 26,2%, від 29 до 39 років – 42%, від 40 до 54 років –

24,8%, від 55 до 59 років – 2,9% та старше 60 років – 4%[55]. Тобто частка осіб віком від 18 до 39 років є вищою, ніж частка осіб такого ж віку серед загальної кількості засуджених, і складає 68,2%.

Що стосується контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, то проведений окремими кримінологами аналіз показав, що злочинність у сфері контрабанди наркотичних засобів і психотропних речовин, на відміну від інших складів злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, – проблема аж ніяк не молодіжна. Серед осіб, які вчиняють контрабанду наркотиків, значно більше половини (66 %) становлять особи віком від 26 років і старше, решту (34 %) становлять особи віком від 16 до 25 років[42, с. 101; 67, с.233].

За даними вищезгаданого дослідження, яке здійснив П.А. Горбаченко, діяння, передбачене ст.305 КК України, вчиняється переважно особами середнього віку: 37% – особи віком від 26 до 30 років; 30% – особи віком від 31 до 40 років; 16% – особи віком від 21 до 25 років; 11% – особи віком від 41 до 50 років; близько 3% – особи віком від 51 до 60 років; близько 2% – особи від 16 до 20 років [40, с. 87].

За даними Г.В. Кириченко, особи, які вчиняли контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів мали вік: від 16 до 18 років – 5%; від 19 до 21 року – 11%; від 22 до 25 років – 18%; від 26 до 40 років – 58%; від 41 до 50 років – 6%; від 51 до 60 років – 2%; понад 60 років – 0% [67, с.236]. А за даними Т.М. Супрун та А.В. Градового частки різних вікових груп розподілились наступним чином: «від 16 до 18 років – 9 %; від 19 до 21 року – 17 %; від 22 до 25 років – 23 %; від 26 до 30 років – 27 %; від 41 до 50 років – 6 %; від 51 до 60 років – 3 %; понад 60 років – 0 %»[190, с. 103].

Що стосується проведеного нами дослідження судової статистики, то сукупно, за період 2011 –2020 рр., серед загальної кількості засуджених у 1143 особи, частка осіб віком 16-17 років становить 0,1%, віком 18 - 25 років становить 19,6%, віком 25 - 30 років становить 21,3%, віком 30 - 50 років

становить 52,1%, віком 50 - 65 років становить 6,3% та віком понад 65 років становить 0,6%[186]. Тобто молоді також більше, ніж у середньому серед усіх злочинців, однак серед неповнолітніх розглядане злочинне діяння не розповсюджено. Це, зокрема, пов'язано із особливостями перетину державного кордону дітьми, порівняно із дорослими особами. А частка осіб похилого віку є значно меншою, ніж у середньому серед всіх злочинців. Основну масу злочинців становлять особи молодого та зрілого віку. Однак, великі часові межі категорії злочинців 30-50 років потребують уточнення.

Тому доцільно звернутись до вікових даних щодо осіб притягнених до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України. Так, сукупно за період 2016 – 2020 рр. частка осіб віком до 18 років складала 0,4%, від 18 до 28 років – 34,9%, від 29 до 39 років – 40,9 %, від 40 до 54 років – 21 %, від 55 до 59 років – 1,8% та старше 60 років – 0,9 %[55]. Тобто частка осіб віком від 18 до 39 років при вчиненні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів становить понад три чверті – 75,8 %, і є найбільшою, порівняно з середнім віком усіх злочинців загалом та особами, які вчиняють наркозлочини, зокрема. А якщо додати категорію осіб віком 40 – 54 років, то можна констатувати, що діяння передбачене ст.305 КК України переважно, у 96,8 % випадків, вчиняють особи віком від 18 до 54 років.

Враховуючи, що розглядане злочинне діяння пов'язане із переміщенням заборонених предметів через державний кордон України, цілком природньо, що нерідко у його вчиненні задіяно осіб, які не є громадянами України.

Як зазначає, А.В. Козар: «іноземці та особи без громадянства переважно задіяні у транснаціональних транзитних перевезеннях наркотичних засобів через територію України, або їх ввезенням з метою розповсюдження у нашій державі»[70, с. 67]. Тобто частка осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи

прекурсорів і є іноземними громадянами або особами без громадянства має бути вищою, порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями.

Наприклад, у 2020 р. серед загалом виявлених 102007 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, лише 1124 або 1,1 % були іноземними громадянами та 98 або 0,1 % особами без громадянства[55].

Також, за даними дослідження А.В. Калініної, найбільш питома вага у структурі злочинності іноземців та апатридів належить кримінальним правопорушенням проти власності – 47,3 % та кримінальним правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів – 13,3% [63, с.63-64]. А за даними Національної поліції України лише упродовж 2018 р. поліція зареєструвала майже 2,8 тисяч злочинів, які скоїли іноземці, серед яких: «1062 крадіжки, 197 пограбувань, розбійних нападів – 92. Крім того, поліцейські встановили 73 факти шахрайський дій, 106 фактів угонів, 192 факти, що стосувалися сфери незаконного обігу наркотиків та 131 – незаконного обігу зброї. Ще 55 фактів – це викриті іноземці щодо протиправних дій у сфері службової діяльності»[119].

Проте частка іноземців серед осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені Розділом XIII Особливої частини КК України є нижчою ніж серед загальної кількості злочинців, становлячи 0,9 % та 0,1 % відповідно[55]. Тобто, якщо характеризувати окремо злочинність іноземців та апатридів, то частка наркозлочинів у її структурі займає приблизно 7-13%. Водночас, якщо розглядати злочинність загалом, та наркозлочинність окремо, то частка таких осіб є досить незначною.

Якщо ж аналізувати контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, то показники будуть суттєво відрізнятись.

На думку експертів, сьогодні специфіка української ситуації, пов'язаної з контрабандою наркотиків, багато в чому визначається тим, що в неї виявилися втягненими не тільки громадяни України, але й іноземці, які як

мали, так і не мали раніше будь-якого відношення до України. Сам факт і існуючий рівень участі іноземців у контрабанді наркотиків в Україні є, безперечно, тривожною тенденцією. Ці й інші численні факти свідчать про те, що сьогодні вже чітко виявляється тенденція до налагодження стійких зв'язків між «наркодільками» України, держав СНД і «далекого» зарубіжжя [67, с.234].

Наприклад, за даними А.В. Козара, відповідно до Звіту про склад засуджених, у 2017 р. серед 802 засуджених іноземних громадян 72 з них або 8,98% було засуджено за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Серед наркозлочинців переважну більшість склали засуджені за ст.305 КК України – 15 осіб або 20,83% та ст.309 КК України – 46 осіб або 63,89%[70, с. 67]. Тобто у структурі наркозлочинів, вчинених іноземцями, діяння передбачене ст.305 КК України перебуває на другому місці.

За даними П.А. Горбаченко «більшість злочинців є українцями та загалом колишніми громадянами союзних республік і соціалістичного табору. Так, навіть серед громадян країн Європейського Союзу контрабанду переважно вчиняють громадяни Литви, Чеської Республіки, Болгарії. Громадяни України – близько 60%; Російської Федерації – 18%; Молдови – 7%; країн ЄС – 5%; Республіки Білорусь – близько 3%; Ірану – близько 2%; Азербайджану – близько 1%; інших країн – близько 5%» [40, с. 87]. Тобто, за даними цього вченого, частка осіб, які не є громадянами України складає понад 40%.

Водночас, за даними нашого дослідження, за період 2016 – 2020 р. серед загалом виявлених 562 осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст.305 КК України, частка іноземних громадян складає 18,1%, осіб без громадянства не виявлено, а громадян України – 81,9%. При чому, частка іноземних громадян щорічно суттєво коливається. Наприклад, у 2016 р. вона складала 9,6%, а у 2019 р. – 33 %.

Однак, якщо аналізувати частку іноземців серед засуджених осіб, то серед останніх вона буде дещо вищою, хоча все одно значно нижчою 40%, як у дослідженні П.А. Горбаченка. Так, сукупно, за період 2011 – 2020 рр. серед 1143 засуджених осіб 278 або 24,3 % були іноземцями.

Таблиця 5. Частка іноземців серед загальної кількості засуджених за ст.305 КК України

Рік	Загальна кількість засуджених осіб	Кількість засуджених іноземців	Частка іноземців серед засуджених за ст.ст.305 КК України
2011	152	53	34,9%
2012	139	40	28,8%
2013	132	48	36,4%
2014	103	25	24,3%
2015	75	10	13,3%
2016	110	8	7,3%
2017	121	16	13,2%
2018	80	13	16,3%
2019	121	37	30,6%
2020	110	28	25,5%
Всього	1143	278	24,3%

З вищенаведеної таблиці також випливає, що частка засуджених за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів щорічно коливається то у бік зменшення, то у бік збільшення у досить великих межах 7 – 36 %. При цьому істотне зменшення такої частки прийшлося на фазу активних бойових дій в ОРДЛО внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Тобто це може бути пов'язано зі зменшенням

потоків громадян цієї держави до нашої країни і у подальшому зміною каналів ввезення наркотичних речовин через державний кордон України.

Проведене нами узагальнення вироків суду частково підтверджує ці тези. Наприклад, у 2020 р. серед засуджених за ст.305 КК України 28 іноземних громадян було виявлено лише одного громадянина Російської Федерації, а громадян решти країн колишнього СРСР було лише 4 (Білорусь та Молдова – по 2 особи). Тоді як у 2019 р. було виявлено 16 громадян СНД. Водночас, найбільше було засуджено громадян Ізраїлю – 7, ФРН – 4 та Польщі – 4 особи. Решту склали громадяни Афганістану, Бразилії, Італії, Марокко, Сирії, США, Туреччини та Франції.

Далі проаналізуємо осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів за родом занять.

Ця соціально-демографічна ознака, як правильно зазначає А.М. Бабенко, є тісно пов'язаною із середовищем і містить в собі кримінологічне навантаження, оскільки фактор наявності або відсутності в особи роботи, стабільних джерел існування має великий вплив на вибір варіанту поведінки. Викладене дає підстави розподілити засуджених на дві групи – задіяних і не задіяних у трудових відносинах [8, с. 100].

Характерною соціально-демографічною рисою кримінологічної характеристики особистості злочинця є те, що майже 70% з них – це особи працездатного віку, які до вчинення злочину не навчалися і не працювали [35, с. 130]. Приблизно такі ж дані характеризують і розглядане нами злочинне діяння.

Так, за даними дослідження П.А. Горбаченка, «контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів учиняється непрацюючими особами – 72%; особами, які працюють або навчаються, – 28%» [40, с. 87].

Якщо аналізувати дані судових звітів про склад засуджених, до непрацюючих осіб відносяться наступні категорії: пенсіонери, інваліди, працездатні, які не працювали і не навчались та безробітні, які мають

офіційний статус. А до працюючих осіб відносяться засуджені таких груп: робітники, державні та інші службовці, військовослужбовці, лікарі-фармацевти, вчителі, викладачі, працівники ЗМІ, приватні підприємці, працівники господарських товариств, учні, студенти та інші заняті особи[70, с. 67-68].

За даними Г.В. Кириченко, соціальне становище осіб, які вчиняли контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів було наступним: не працюють і не вчаться – 59%; працюють – 31%; навчається (студент, учень) – відповідно 7% і 1%; службовець – 3%; водій-далекобійник, провідник – 16%; приватний підприємець – 12%; пенсіонер – 2%[67, с.236]. В той час, як за даними Т.М. Супрун та А.В. Градового соціальне становище: не працює – 74 %; працює – 9 %; навчається (студент, учень) – 6 %; службовець – 1 %; приватний підприємець – 3 %; інвалід – 1 %; пенсіонер – 5 %; інше – 1 %[190, с. 103]. Тобто за п'ять років, з 2012 до 2017 рр. відбулося зниження частки осіб, які працюють або навчаються на 15%.

За отриманими нами даними, серед осіб, засуджених за вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів за період 2011 – 2020 рр. частка непрацюючих осіб склала 68,5%, а, відповідно тих, хто працює або навчається – 31,5%.

Таблиця 6. Частка непрацюючих осіб серед загальної кількості засуджених за ст.305 КК України

Рік	Загальна кількість засуджених осіб	Кількість засуджених непрацюючих осіб	Частка непрацюючих осіб серед засуджених за ст.ст.305 КК України
2011	152	103	67,8%
2012	139	85	61,2%
2013	132	86	65,2%

2014	103	72	69,9%
2015	75	49	65,3%
2016	110	72	65,5%
2017	121	81	66,9%
2018	80	65	81,3%
2019	121	86	71,1%
2020	110	84	76,4%
Всього	1143	783	68,5%

Аналіз вищенаведених даних свідчить, що за останні три роки, тобто 2018—2020 рр. серед осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України, відбулося зростання частки непрацюючих осіб. Якщо у попередні роки ця частка не перевищувала 70%, то відтепер вона інколи навіть перевищує 80%.

Водночас, той факт, що непрацююча особа має достатньо коштів, щоб подорожувати за кордон, дозволяє зробити припущення, не всі засуджені особи правдиво вказують свої джерела доходів, значна частина яких може формуватись саме за рахунок контрабанди розгляданих предметів та засобів.

А якщо аналізувати рід занять осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст.305 КК України, то серед засуджених за цією статтею за вищевказаний період, найбільшу категорію склали працездатні особи, які не працювали і не навчалися – 64,8%. Далі, зі значним відставанням слідує наступні категорії засуджених: робітники – 17,1%, приватні підприємці – 4,6%, студенти вищих навчальних закладів – 2,4%, службовці – 2%, працівники господарських товариств – 1,8%, безробітні – 1,8%, пенсіонери та інваліди – 1,8%. Частка інших осіб загалом складає 3,7%.

Такі дані підтверджують висновок В.А. Бублейника, що спостерігається стійка тенденція до професіоналізації діяльності по незаконному збуту наркотиків. Особи, які займаються такою діяльністю, не бажають працювати, спрямовують свою життєву енергію на злочинну діяльність. За такого висновку становить інтерес і аналіз джерел існування осіб, які займаються незаконним збутом наркотиків. Якщо доросла, працездатна особа ніде не працює і не навчається, то за рахунок чого вона існує? Відповідь проста: діяльність по незаконному збуту наркотиків є основним джерелом доходів такої людини» [15, с. 144]. Вищесказані тези цілком можна віднести і щодо осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст.305 КК України.

Рівень освіти, як наступний кримінологічний показник, дає можливість сформулювати реальну уяву про безпосередній інтелектуальний потенціал злочинців та його вплив на вибір даною категорією осіб певного варіанта поведінки[194, с.297]. Тобто дослідження освітніх характеристик злочинців дозволить повніше охарактеризувати портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст.305 КК України.

Що стосується досліджень цієї складової демографічної характеристики вітчизняними кримінологами, то отримані ними дані дещо різняться між собою.

Так, за даними Г.В. Кириченко, особи, які вчиняли контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів мали наступну освіту: незакінчена середня – 9%; середня – 39%; середня спеціальна – 24%; незакінчена вища – 7%; вища – 21% [67, с.236].

А П.А. Горбаченко констатує, що «цей злочин учиняється переважно особами із середньою (35%) або середньо-спеціальною освітою (24%). Водночас нерідко контрабанда вчиняється й особами з вищою освітою (28%). Достатньо рідко вчиняється злочин особами з неповною вищою (близько 6%) або середньою освітою (близько 4%)»[40, с. 87]. Тобто частка осіб з вищою освітою є близькою до 30%.

Тоді як за даними Т.М. Супрун та А.В. Градового, особи, які вчиняють розглядане злочинне діяння мають наступну освіту: незакінчена середня – 12 %; середня – 45%; середньо-спеціальна – 31 %; незакінчена вища – 5 %; вища – 7 % [190, с. 103]. Тобто, за даними останніх вчених, частка осіб з вищою освітою є значно меншою, ніж у попередніх двох дослідженнях. Однак, частка осіб із середньою освітою переважає у всіх трьох наведених дослідженнях.

А «якщо порівнювати склад засуджених за розглядааний злочин зі складом засуджених за всі злочини, то, наприклад, у 2017 р. серед усіх засуджених осіб особи з повною вищою освітою склали 6,5%, з базовою вищою – 2,21%, професійно-технічною – 24,56%, повною загальною середньою – 43,66%, базовою загальною середньою – 20,68%, початковою загальною – 1,74% та без освіти – 0,65%» [70, с. 69-70]. Тобто, загалом, серед всіх злочинців частка осіб з вищою освітою є значно нижчою, ніж у розгляданому злочинному діянні. Лише приблизно кожен десятий злочинець характеризується її наявністю.

Приблизно такі ж дані наводить і Ю.Г. Пономаренко, що серед осіб, які скоїли злочини у сфері незаконного наркообігу, 17,2 % мають неповну середню освіту, 31 % - середню освіту, 45% - середню-спеціальну, 6,1 % - вищу освіту [126, с.86].

Однак, за даними проведеного нами дослідження, серед осіб, засуджених за період 2011-2020 рр. за вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів особи з повною вищою освітою склали 20,1%, з базовою вищою – 5%, професійно-технічною – 22,9%, повною загальною середньою – 39,8%, базовою загальною середньою – 10,7%, початковою загальною – 0,8% та без освіти – 0,6%.

А серед виявлених осіб, які вчинили це діяння, загалом за період 2016 – 2020 рр. частка осіб з повною вищою та базовою вищою освітою склала 30,8%, професійно-технічною – 22,1%, повною загальною середньою та

базовою загальною середньою – 45,6%, початковою загальною та без освіти – 1,6%. Тобто частка осіб з вищою та базовою вищою освітою є у 2,5-3 рази вищою, ніж серед усіх засуджених та засуджених за наркозлочини загалом, оскільки приблизно 25 – 30 % злочинців мають таку освіту.

Отже, загалом можна сказати, що особи, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів переважно характеризуються наявністю середньої та професійної освіти (понад 2/3), водночас, частка осіб з вищою та базовою вищою освітою є вищою, ніж сукупно серед всіх злочинців.

Такі показники можна пояснити, зокрема, тим, що осіб, які мають вищу освіту, частіше можна зустріти у вищому ешелоні злочинних угруповань і значно рідше – серед безпосередніх перевізників наркотиків через кордони держав [42, с. 101; 67, с.234]. А вищий ешелон, зрозуміло, чисельно менший, ніж рядові контрабандисти, більше законспірований, а тому менше потрапляє до рук правоохоронців.

Високий освітній рівень в середовищі злочинного елемента є відображенням як загальної тенденції до зростання освіти, отримання спеціальних знань серед населення країни взагалі, відносної легкості отримання повної загальної середньої, неповної вищої і вищої освіти, так і специфікою вчинення аналізованого злочину. Наприклад, для організації і налагодження процесу контрабанди наркотиків, потрібні високі розумові здібності щоб придумати способи переправлення таких засобів через митний кордон з приховуванням від правоохоронців[15, с. 14].

Громадяни з вищою освітою краще адаптовані в суспільстві і при вирішенні власних матеріальних проблем все-таки віддають перевагу правовим методам. Крім того, інтелект людини може бути причиною як правової, так і протиправної поведінки, проте в більшості випадків умисні злочини вчиняли особи, які мали середню та неповну середню освіту[194, с.298].

Цікавим у розгляданому контексті буде навести два приклади. Так, вироком Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 11 вересня 2020 р. за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.305 КК України засуджено викладача кафедри судово-адміністративного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, який для власного споживання намагався ввезти в Україну контрабандним психотропну речовину «амфетамін» вагою 2,4124 г, що є великим розміром [27]. А вироком Глухівського міськрайонного суду Сумської області від 17 вересня 2020 р. за замах на вчинення контрабанди канабісу вагою 0,768 грам з України до РФ засуджено спортивного реабілітолога в футбольного клубу «Єдність» із с. Плиски Чернігівської області [23]. Тобто, навіть наявність таких відповідальних посад не утримує осіб від вчинення розгляданих злочинних діянь.

Що стосується родинного стану злочинців, то він вивчається для того, щоб з'ясувати вплив: а) родинних стосунків на умови морального формування особистості та характер злочинної поведінки; б) характеру і ступеня стійкості злочинної поведінки на сімейні стосунки; в) зміну родинного стану в структурі населення на характер злочинних проявів і склад злочинців [96, с. 124-125].

За даними дослідження П.А. Горбаченко, сімейний стан осіб, які вчинили контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів був наступним: одружені особи – 61%; неодружені або розлучені особи – 39% [40, с. 87].

А за даними проведеного нами дослідження вироків суду стосовно осіб, засуджених за ст.305 КК України, частка неодружених осіб склала 46 %, одружених та тих, які проживають у цивільному шлюбі осіб – 31 %, розлучених – 4 %, а у 19 % вироків інформацію щодо сімейного стану не зазначено. Хоча, спираючись на дані П.А. Горбаченко та отримані нами показники можна стверджувати, що приблизно дві третини осіб, які вчиняють розглядані злочинні діяння не перебувають у сімейних відносинах.

Також, «зважаючи, що не в усіх випадках слідчими документується факт наявності дітей в обвинуваченої особи, установити об'єктивну картину за цією ознакою достатньо проблематично. Разом із тим із отриманих даних встановлено таке: близько 75% злочинців цієї категорії мають дітей на вихованні, відповідно, близько 25% – не мають»[40, с. 87]. За отриманими нами даними, частка осіб, які мають на утриманні неповнолітніх дітей становить близько 20 %.

Розкриваючи кримінально-правові ознаки осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів слід з'ясувати одноособовий чи груповий характер носило вчинення цих кримінальних правопорушень.

Розглядане нами злочинне діяння є складовою такого негативного явища як наркобізнес. Варто навести тези В.А. Бублейника, що «поза увагою правоохоронних органів залишається більша частина наркобізнесу, як правило, найбільш організованого, з чітким розподілом функцій учасників такого угруповання, наявністю спеціалізованих груп по транспортуванню наркотиків, спеціалістів по виробництву, груп прикриття, охорони. В більшості випадків члени таких угруповань не здійснюють безпосереднього збуту наркотиків їх споживачам. Це і є ті «не виявлені або невстановлені слідством особи», які збувають великі партії наркотиків їх безпосереднім розповсюджувачам»[15, с. 146]. На жаль, у більшості випадків контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів організатори та керівники цього злочинного бізнесу також залишаються невстановленими. За даними проведеного нами дослідження вироків за 2019 – 2020 рр. організованими групами було вчинено менше 3% випадків вчинення розгляданого злочинного діяння.

Підтверджують ці тези і дані звітів про склад засуджених. Так, сукупно за період 2011 – 2020 рр. серед загалом виявлених 1143 осіб, які вчинили злочин, передбачений ст.305 КК України лише 106 або 9,3% вчинили його у співучасті, а 26 або 2,3% у складі організованої групи. У складі злочинної

організації, згідно судових звітів, це злочинне діяння не вчинила жодна особа.

Загалом, за даними Ю.Г. Пономаренко, в загальній масі злочинів у сфері незаконного наркообігу 19% злочинів, скоювалися групою осіб, причому 13% груп мали ознаки організованості, решта (87%) були неорганізованими і виникали переважно стихійно. У 80% групи склалися з двох осіб, у 15% - 3-4 осіб, у 5% -5 і більше осіб[126, с.92]. Тобто отримані нами дані засвідчують той факт, що переважна більшість випадків контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, а саме організовані її прояви, перебувають у розряді латентної злочинності.

Визначаючи випадки кваліфікації дій особи наркозбувальника за сукупністю злочинів, В.А. Бублейник з'ясував, що найбільш розповсюдженими є випадки такої кваліфікації за сукупністю складів злочинів, передбачених ст.ст. 307 і 309 КК України, тобто вчинення одночасно незаконних дій з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами з метою їх збуту і без такої мети. Така кваліфікація зустрічається у 34,5 % вивчених вченим кримінальних справ зазначеної категорії[15, с. 145].

Що стосується цієї кримінально-правової ознаки стосовно розгляданого нами злочинного діяння, то проведене нами дослідження вироків суду свідчить, що поряд із засудженням за ст.305 КК України у 28% випадків такі особи були засуджені за сукупністю зі ст.309 КК України, у 7% — за сукупністю зі ст.307 КК України та у 2% — за сукупністю зі ст.201 КК України. Тобто засуджуються в основному особи, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів для власного вживання, у той час, як особи, які вчиняють таке діяння у межах зайняття наркобізнесом, переважно уникають покарання.

Якщо характеризувати тривалість злочинної діяльності, то у ході проведеного нами дослідження судових вироків з'ясовано, що 90 %

злочинців, які вчинили контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів у провину ставився один епізод. З цього приводу наведемо дані порівняння кількості виявлених кримінальних правопорушень з кількістю виявлених осіб сукупно за період 2016-2020 рр. Співвідношення становить 1,5:1.

Це підтверджує тези Ю.Г. Пономаренко, що «найчастіше злочинна «кар'єра» покараної особи обмежувалася одним-двома епізодами незаконного наркообігу до моменту затримання її правоохоронними органами» [126, с.93]. Проте слід пам'ятати, що ці дані стосуються лише виявлених осіб, тому якраз саме серед латентних злочинців частка осіб, які займаються тривалою діяльністю є значно вищою.

Щодо наявності попередніх судимостей у осіб, які вчиняють розглядані злочинні діяння, то за даними Г.В. Кириченко раніше судимими було 27% злочинців, а несудимими – 73% [67, с.234]. За даними П.А. Горбаченко цей злочин також учиняється переважно раніше не судимими особами – 86%, а частка раніше судимих осіб становить 14% [40, с. 87].

Відповідно даних проведеного нами дослідження, серед 1143 осіб, засуджених за період 2011-2020 рр. за вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів 207 осіб або 18,1% раніше притягувались до кримінальної відповідальності. З них:

- судилися, але визнані такими, що не мають судимості 91 особа (44%);
- мають незняту або непогашену судимість 87 осіб (42%);
- судилися, але судимість знято чи погашено 28 осіб (13,5 %);
- раніше вчиняла злочини, але було звільнено від кримінальної відповідальності 1 особу (0,5%).

Якщо розглядати за ознакою повторності учинення злочину у сфері незаконного наркообігу, то за даними П.А. Горбаченко, «близько 15% осіб, котрі вчинили контрабанду, відповідальність за яку передбачена ст. 305 КК України, раніше притягалися до кримінальної відповідальності за вчинення іншого злочину у сфері незаконного наркообігу» [40, с. 87]. За даними

Г.В. Кириченко, серед розгляданої нами категорії осіб, повторність вчинення злочинів у сфері обігу наркотиків складає 11% [67, с.234].

А згідно з даними судової статистики, сукупно, серед 87 осіб, засуджених за ст.305 КК України за період 2011-2020 рр., які мають незняту або непогашену судимість, повторність має 34,5% або 30 осіб. Що стосується вчинення інших злочинних діянь, то найбільшими групами є: 33 особи або 38%, які раніше були засуджені за кримінальні правопорушення проти власності та 9 осіб або 10%, які раніше були засуджені за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.

Розглядаючи морально-психологічні й емоційно-вольові якості та особливості осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів слід зазначити, що в кожній особі злочинця є свої ціннісні орієнтири, моральна та правова свідомість. Особа характеризується громадянською психологією (ставлення до суспільства, держави, ідеологічний і політичний світогляд), що виявляється в цивільній діяльності; трудовою психологією (ставлення до праці), що виявляється в професійній діяльності; побутовою психологією (ставлення до родини, дозвілля) й відповідною поведінкою; правовою психологією (ставлення до закону, правопорядку, правоохоронних органів) і адекватними їй вчинками, зрештою, психологією «Я» (самооцінки, «самосвідомості») [104, с.100]. Тобто даний набір груп психологічних ознак притаманний і кожній особі, яка вчиняє розглядані злочинні діяння.

Особа контрабандиста наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, як правильно зазначає П.А. Горбаченко, «є складним і багатоаспектним явищем. Така особа являє собою сукупність соціально-типових властивостей та ознак, що характеризуються своєю суспільною неприйнятністю й небезпечністю, зумовили криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи й безпосередньо спричинили скоєння злочину, передбаченого ст. 305 КК України»[40, с. 87].

Розгляданих нами осіб можна умовно поділити на дві самостійні девіантні групи, які існують автономно, проте тісно, нерозривно взаємопов'язані між собою: наркомани й наркоділки. Якщо перші є ближчими до алкоголіків, то другі – до професійних злочинців. Це є відмінні групи антигромадських елементів, хоча їх єдність забезпечується за рахунок причетності до наркотиків – одні без інших існувати не можуть. Натомість у них різні особисті властивості. Наркомани – це особи, які вживають наркотичні речовини (наркотики), які зловживають ними. У цілому всіх цих осіб об'єднує те, що вони (кожен тією чи іншою мірою) мають пристрасть до наркотиків[33, с. 112-113]. І саме ця згубна пристрасть штовхає осіб, які вживають наркотичні засоби або психотропні речовини на спробу їх переміщення через митний кордон, незважаючи на всі ризики, що їх незаконну діяльність буде викрито та припинено. Серед досліджених нами вироків суду, ця група осіб є найбільшою – близько 80%.

Як правильно зазначає Є.О. Гладкова: «вживання наркотичних засобів призводить до дезорганізації життєдіяльності людини, до втрати нею орієнтації у громадській сфері, у відносинах з оточуючими людьми. Викликані прийомом наркотиків відчуття й переживання стають для людини (наркомана) нічим не замінюваною самоціллю і ніяк не служать механізмом оцінювання реальних явищ, подій та об'єктів навколишнього світу. Тому поведінка такої людини повністю підпорядковується добуванню та прийому наркотичних речовин. Поведінка з іншої мотивацією, по суті, зникає, займає підпорядковане наркоманії положення, а часто повністю припиняється. Поведінка наркомана стає асоціальною, вступає у суперечність із мораллю та правом. За відсутності наркотичних речовин і в їх пошуках наркоман здатен абсолютно на будь-яку дію, серед іншого і на злочин. Таким чином, у наркоманів поступово формується особлива система ціннісних орієнтацій, що ґрунтується на ефекті наркотиків як на фундаментальній цінності, найважливішій життєвій потребі. При цьому повністю перебудовуються спрямованість і зміст усіх психологічних процесів. Формуються особливі

поняття, переконання й уявлення, ігноруються громадські вимоги, моральні та правові заборони. У результаті поведінка стає виражено аморальною, протиправною, злочинною»[33, с. 114].

Отже, якщо розглядати таку особу за вищенаведеним набором психологічних ознак, то можна сказати, що стосовно громадянської психології у контрабандиста переважає негативно-зневажливе ставлення до загальноприйнятих правил поведінки у суспільстві та державних інституцій, а також політичний світогляд анархічного спрямування. Трудова психологія виражається у переважно негативному ставленні до сумлінної та чесної праці і схильності до пошуку таких форм заробітку, включаючи і кримінальні, коли вкладається найменше праці, а отримується якомога більше прибутку. Щодо побутової психології, то у таких осіб переважає легковажне ставлення до родини та батьківських обов'язків. Правова психологія таких злочинців проявляється у зневажливому ставленні до норм і приписів закону, у тому числі кримінального, та наявній готовності їх порушувати. Щодо власної самооцінки, то, як правило, у тих осіб, які вживають наркотичні засоби самооцінка не є високою, для них головне перемістити наркотики через кордон, щоб потім його спожити.

Проте, у тих осіб, які вчиняють розглядані злочинні діяння в межах зайняття наркобізнесом, самооцінка є високою, вони вважають, що задовільнити свої матеріальні потреби можливо шляхом вчинення злочинних діянь, у т.ч. і відповідальність за які передбачено у ст.305 КК України.

Погодимся із думкою Є.І. Гладкової, що наркоділки від тіньової економіки – представники наркобізнесу. На відміну від хворих, часто убогих і немічних наркоманів, наркоділки, як правило, зовні виглядають респектабельними, але водночас є аморальними, деспотичними людьми. Для субкультури наркоділків є характерним неписаний закон, який ніхто з них не має права порушити. Для них є близьким середовище зі злочинськими традиціями та звичаями. Не випадково серед них, якщо виключити найвищі ієрархічні рівні, багато раніше судимих, причому неодноразово, зокрема тих,

що відбули покарання за такі особливо тяжкі й тяжкі злочини, як грабіж і розбій, вимагання, зґвалтування, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю та вбивство. Спрямованість їх поведінки є стійко злочинною. Наркоділки втягують у свою злочинну діяльність нових людей, однак попередньо перевіряючи їх»[33, с. 115]. Такі особи здатні вживати ефективних заходів убезпечення від виявлення їх діяльності правоохоронними органами, і тому цілком логічно, що їх частка серед засуджених осіб за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України не перевищує 5%.

Також як перевізників наркотичних засобів злочинні угруповання інколи використовують як споживачів і дрібних збувальників, так і осіб, відкрито не пов'язаних зі злочинним обігом наркотиків: родичів, сусідів, випадкових знайомих, попутників, водіїв, працівників повітряного і залізничного транспорту та ін. Причому, спеціалізація членів груп, крім сприяння підвищенню ефективності наркобізнесу, забезпечує і безпеку функціонування організації. Конспірація ж сприяє ще й тому, що рідко хто з членів групи знає, чим займаються інші, у результаті чого втрата одного з них не загрожує стабільності організації [191, с. 370-371]. Такі особи виявляються випадково втягнутими у контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів і тому їх морально-психологічні й емоційно-вольові якості можуть відрізнитись від тих же якостей двох попередніх груп злочинців, проте їх об'єднує така якість, як легковажно-безвідповідальне ставлення до своїх вчинків. А у деяких випадках вони можуть погодитись на контрабанду розгляданих засобів та речовин через тимчасове скрутне матеріальне становище. Серед засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України частка таких осіб становить близько 15%.

Про дійсну роль цієї групи осіб та ставлення до них з боку як правоохоронців так і наркоділків промовисто свідчить їх неофіційна назва,

що має зневажливий характер, оскільки у митній практиці таких осіб називають «мулами» або «верблюдами» [67, с.58; 19, с.235].

Аналіз вищерозглянутих соціально-демографічних, кримінально-правових та морально-психологічних й емоційно-вольових якостей дозволяє сформувати типологію осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

З цього приводу ми підтримуємо позицію І.М. Даньшина, що підставами (критеріями) побудови типології особи злочинців повинні бути:

- 1) характер антисуспільної спрямованості особи злочинців (насильницький, корисливий, злісний соціально дезорганізований та необережний злочинці);
- 2) ступінь глибини цієї антисуспільної спрямованості (випадкові, ситуаційні, нестійкі, злісні та особливо злісні злочинці)[88, с. 40].

За характером антисуспільної спрямованості осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів можна віднести до двох типів злочинців: корисливого типу та соціально дезорганізованого типів злочинців.

Корисливий тип вчиняє розглядані злочинні діяння з метою отримання прибутку від такої діяльності для задоволення власних потреб. А соціально дезорганізований тип характеризується індивідуально-зневажливим ставленням до загальноприйнятих моральних норм у суспільстві, ігноруванням вимог та заборон нормативних актів, що обумовлені, досить часто, вживанням наркотичних засобів.

А за ступенем глибини антисуспільної спрямованості всіх осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст.305 КК України П.А. Горбаченко логічно поділяє на такі типи: випадкові контрабандисти, ситуаційні контрабандисти, нестійкі контрабандисти, злісні контрабандисти, особливо злісні контрабандисти. Водночас, правильно зазначає, що «чисті» типи, виділені теоретично, зустрічаються рідко, частіше спостерігаються змішані, проміжні, яким властиві риси інших типів, проте певні якості при

цьому все-таки переважають[39, с. 74]. Тому типологію злочинців можна виділяти за різними підставами.

Так, залежно від мети вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів осіб, які вчиняють розглядане злочинне діяння можна поділити на три наступних типи:

1) контрабандист – наркоман: особа яка вживає наркотичні засоби або психотропні речовини і є залежною від них, тому її морально-психологічні та емоційно-волеві якості підпорядковані меті постійного пошуку способів отримання таких речовин та засобів для власного вжитку. Це переважно чоловіки, громадяни України, віком 20-40 років, із середньою освітою, мають непостійні заробітки, у т.ч. за кордоном, раніше не судимі, неодружені або розлучені;

2) контрабандист – наркоділок: особа яка не вживає наркотичні засоби або психотропні речовини, однак розглядає ці речовини та засоби виключно як спосіб отримання швидкої та великої наживи. Це переважно чоловіки, громадяни України або іноземні громадяни, віком 25-45 років, із середньою або вищою освітою, не мають офіційного місця роботи, раніше не судимі, неодружені. Їм належать такі риси характеру, як енергійність, комунікабельність та ризикованість. Це найбільш небезпечна група злочинців, оскільки, в силу напрацьованих рис професіоналізму, вони володіють знаннями щодо особливостей митного контролю та надійних способів приховування предметів контрабанди, а тому здатні ефективно уникати відповідальності;

3) нестійкі: особи, які вчинили контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів через збіг тяжких особистих, сімейних або інших проблем. Характеризуються морально-психологічною слабкістю та відсутністю бажання вирішувати такі проблеми законним шляхом. Це також переважно чоловіки, віком 25-50 років, із середньою або вищою освітою, не працюючи або працюючи із низьким

заробітком, громадяни України або іноземні громадяни, раніше не судимі, одружені, як правило, мають на утриманні неповнолітніх дітей.

Таким чином, підсумовуючи проведену нами характеристику осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів можна зробити висновок, що ця характеристика має багато спільних рис із загальною характеристикою осіб, які вчиняють наркозлочини, водночас деякі відмінності проявляються, зокрема, у вищому середньому віці, наявності більш значної частки злочинців з вищою освітою та істотної категорії громадян іноземних держав.

1.3. Причини та умови, що детермінують контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

При проведенні дослідження будь-якого виду злочинності жоден кримінолог не може уникнути питання стосовно аналізу детермінант, що обумовлюють виникнення та існування розгляданого ним виду злочинності.

Тому подолання наркозлочинності, як негативного суспільного явища, вимагає якісного дослідження її причин та умов, що дозволить розробити конкретні та дієві заходи запобігання. Повною мірою вищесказане стосується і такого наркозлочину, як контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

Термін «детермінація» (від латинського слово *determinare* – визначати) означає процес визначення, обумовлювання [6, с. 33]. Це філософське вчення про універсальний діалектичний взаємозв'язок і взаємозумовленість предметів і явищ природи та суспільства, що утворюють цілісність оточуючого світу, забезпечують його зміни та розвиток [87, с. 72]. Тобто детермінація відображає діалектичну суттєву властивість реального буття – загальний зв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість предметів, явищ, процесів [57, с. 184]. Детермінація злочинності являє собою сукупність різних за природою негативних явищ об'єктивного і суб'єктивного

характеру, які у своєму зв'язку обумовлюють кримінальну форму поведінки у суспільстві [87, с. 72]. Одними із складових поняття детермінація є такі категорії, як «причини» та «умови».

Вищеназвані поняття є конкретизацією аналогічних категорій діалектики і складовими поняття «детермінація». Тому без належного з'ясування змісту філософських категорій «умова» і «причина» неможлива їх правильна інтерпретація і застосування в кримінології. Усі явища, події, процеси в природі, суспільстві і мисленні викликаються або зумовлюються іншими явищами, подіями, процесами, тобто певними причинами. Причина породжує наслідок. Філософські категорії «причина» і «наслідок» відображають об'єктивні причинно – наслідкові зв'язки [126, с.53-54; 198, с. 383].

Водночас, багато вчених вважають, що головними детермінантами злочинності виступають не причини й умови, а фактори. А причини й умови є складовими частинами цих факторів [88, с. 32; 10, с. 31-33; 99, с. 13]. Деякі вчені загадують і про кореляти [93, с.11; 57, с. 186-189].

Не заглиблюючись у дискусію з цього приводу, зазначимо, що ми підтримуємо думку В.С. Щирської, яка вважає, що причини, умови та фактори вчинення злочинів можна позначати терміном «детермінанти» як таким, що охоплює всі зазначені вище категорії. Однак детермінанти «причини» та «умови», незважаючи на те, що це різні за змістом терміни, слід розглядати в нерозривному взаємозв'язку. У зв'язку з цим причини та умови вчинення злочинів, з одного боку, та детермінанти, з іншого, слід розглядати як суміжні рівноправні синонімічні категорії [208, с.95]. Ці категорії для різних груп кримінальних правопорушень не можуть бути однорідними або тотожними, а тому постає питання про їх класифікацію.

Ми згодні з І.М. Даньшиним, що поняття «конкретний злочин», «окремий вид (група) однорідних злочинів», «злочинність у цілому» не є тотожними, вони принципово відрізняються між собою. Відповідно неоднаковими є також їх причини та умови [88, с. 31].

Тому у своєму дослідженні ми будемо дотримуватись загальноприйнятої у кримінології класифікації причин та умов як детермінант злочинності, а саме: 1) причини та умови злочинності (загальні причини); 2) причини та умови певних груп злочинів; 3) причини та умови конкретних злочинів [93, с. 52].

Вищенаведена класифікація дозволяє виділити трьохрівневу систему детермінант кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України, а саме: 1) причини та умови всієї злочинності на загальносоціальному рівні; 2) причини і умови злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів; 3) причини та умови конкретних випадків контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

Для того, щоб охарактеризувати вищезазначені детермінанти, слід з'ясувати, що розуміється під поняттями «причина» та «умова» та у чому полягає різниця між ними.

Так, під причинами злочинності кримінологи розуміють інтегральну сукупність біопсихологічних аномалій і деструктивних явищ у соціальній організації суспільства, що породжують злочинність як свій закономірний наслідок[84, с. 175]. Сутність причин будь-якого виду злочинності «виявляється у тому, що певні суспільні явища та процеси, впливаючи на формування негативних поглядів і установок, у поєднанні з криміногенною мотивацією зумовлюють злочинну діяльність»[207, с. 125].

А «умова» – це філософська категорія, яка виражає відношення предмета до навколишніх явищ, без яких він існувати не може. На відміну від причини, що безпосередньо породжує те або інше явище чи процес, умова становить те середовище, обстановку, в якій явище або процес виникає, існує і розвивається [126, с.54; 198, с.497].

Ми згодні з Б.М. Головкіним, що причина у статичному стані сама по собі нічого не породжує. Для настання наслідку (реалізації причини у динаміці) необхідне поєднання її з умовою. За своєю сутністю умова є

потенційною можливістю утворення чогось іншого. Роль умови по відношенню до злочинності виконує соціальне середовище, що попередньо формує причину, а потім створює об'єктивну можливість для переходу причини у свою діалектичну протилежність – наслідок. Умовами злочинності є сукупність негативних явищ і процесів, що сприяють формуванню та прояву причин злочинності [36, с.2-3].

Тобто причинами контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів є ті певні явища та процеси, що породжують існування такого негативного явища у суспільстві. Тоді як умови – це ті явища та процеси, що безпосередньо не породжують даний вид злочинності, проте вони позитивно впливають на виникнення та розвиток причин контрабанди розгляданих речовин та засобів. Розглядати їх доцільно у нерозривному зв'язку.

Оскільки, будь-яка причина в іншому відношенні може виявитись умовою, а відповідно будь-яка умова – причиною [9, с. 147; 92, с. 20]. Тому нижче ми будемо вживати щодо них і таке узагальнююче поняття, як «детермінанти», оскільки вони є складовою частиною цієї кримінологічної категорії.

Переходячи до розгляду окремих причин та умов, що детермінують вчинення розгляданих злочинних діянь, слід відмітити, що причини злочинності визначаються реальними умовами життя людей, в основі яких перебувають протиріччя суспільства. Протиріччя між особою та суспільством, які реалізуються у злочинах, мають соціальну, психологічну або змішану природу. Причини злочинності конкретизуються через різні фактори, які негативно характеризують економічну, соціальну, духовну і політичну сфери життєдіяльності суспільства. Такими факторами є різного роду недоліки цих сфер, які у свою чергу здійснюють негативний вплив на поведінку людей [28, с.100]. Правильно зазначає Е.В.Расюк, що «детермінанти злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, є похідними від

загальних причин злочинності в нашій країні та взаємопов'язані з економічними, політичними, ідеологічними, морально-психологічними, демографічним процесами в державі» [168, с. 448].

Тобто аналіз причин і умов, що продукують вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів слід проводити саме за тими сферами, де виникають ці причини та умови, а саме: економічну, соціальну, духовну і політичну. Водночас, у чистому вигляді окремих, наприклад економічних або соціальних детермінант не існує, вони тісно пов'язані і переплітаються між собою. Тому, на нашу думку, доцільніше аналізувати такі детермінанти у соціально-економічній, соціально-політичній, організаційно-управлінській та морально-психологічній сферах.

Так Е.В. Расюк називає наступні соціально-економічні детермінанти кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів: системна економічна криза як наслідок майже повної трансформації легальної економіки в тіньову з відсутністю ефективного контролю за залученням у неї надприбутків, отриманих у результаті незаконного обігу наркотиків; загрозливо високий рівень безробіття, що спричиняє відсутність легальних альтернатив заробітку для значної частини населення, схилиючи їх до заняття наркобізнесом; суттєве перевищення доходів від наркобізнесу над легальним сектором економіки; нестабільна економічна ситуація в державі, нерозвиненість малого та середнього бізнесу; неефективне або ситуативне проведення економічних реформ як передумова зубожіння населення тощо [168, с. 448-449]. Наприклад, «кожному третьому мешканцю України заробітної плати не вистачає для придбання необхідних життєвих потреб, а кожний другий працездатний мешканець України працює в умовах вторинної, третинної зайнятості, одержуючи доходи в тіньовому секторі економіки, які не оподатковуються» [72, с. 574-575]. А В.І. Волошин, визначаючи причини вчинення контрабандних дій, також вказує на

переважно низький рівень доходів і бідність населення, яке проживає на прикордонних територіях [29, с.59].

Крім того, останнім часом вагомий вплив на злочинність в Україні загалом, чинять такі соціально-економічні детермінанти, як: знецінення національної валюти (через те, що Україна є імпортозалежною державою, значно підвищились ціни на імпортні та імпортозалежні товари (електронна та побутова техніка, одяг, медикаменти, газ тощо)); втрата заощаджень через кризу у банківській системі України або їх істотне знецінення; замороження соціальних стандартів; збільшення комунальних платежів, дорожчання всіх без винятку товарів і послуг (як імпортного, так і вітчизняного виробництва); відсутність адекватної індексації доходів; введення оподаткування і обмеження розміру пенсій; введення оподаткування на нерухомість і заощадження [72, с. 576]. Безумовно, такі чинники опосередковано впливають і на розповсюдження наркозлочинності, оскільки особи з нестійкою психікою можуть поповнювати ряди наркоманів, а це, у свою чергу, продукує нові факти контрабанди наркотиків, як одного проявів цього виду злочинності.

Крім того, збройна агресія Російської Федерації на сході України призвела до виникнення великої кількості внутрішньо переміщених осіб, які втратили законні засоби для існування і не можуть прогодувати свої сім'ї, а тому вдаються до різних способів заробляння коштів на утримання сім'ї, у тому числі і незаконних. А контрабандне переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів через митний кордон України є одним із способів швидко заробити немаленьку суму грошей.

Правильно зазначає В. Бесчастний, що прямим наслідком спаду виробництва, розриву господарських зв'язків між підприємствами, що залишаються на тимчасово непідконтрольній українській владі території, скорочення штату державного апарату крізь призму оптимізації механізму публічного управління на засадах фінансової заощадливості є домінування корисливої мотивації як у буденному житті, так і у сфері господарських

відносин. Прагнення до економії в умовах вкрай обмеженого доступу до джерел доходів спонукає до нівелювання інтересів законності на користь власних, індивідуально позначених інтересів у площині збагачення чи уникнення майнових витрат [12, с. 246].

Ми згодні з Л.В. Раєцькою, що чим гірше в країні люди забезпечені матеріально, житлом, харчуванням, роботою, медичним обслуговуванням, чим гірше вирішуються соціальні питання, тим виразнішим є невдоволення, нервозність, напруженість, депресивність, невпевненість у завтрашньому дні, перевтома, заклопотаність. Нестійкі особи, які не вміють самотійно долати життєві труднощі, шукають можливість штучно спричинити заспокоєння або збудження, вдаючись до вживання наркотиків [170]. Оскільки, особливістю соціально-економічних чинників є те, що вони здійснюють лише опосередкований вплив на вчинення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотиків, а їх вчинення може бути вмотивовано потребою вживання наркотиків, щоб хоч на деякий час послабити вплив психотравмуючої ситуації [209, с. 195]. А це, у свою чергу, тягне за собою і факти вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України злочинцями нестійкого типу.

Таким чином, до однієї з основних соціально-економічних детермінант контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів можна віднести недостатнє матеріально-побутове забезпечення значної кількості населення та відсутність належної кількості робочих місць, які можуть бути джерелом достатніх та стабільних доходів для окремих громадян.

Крім того, до соціально-економічних чинників розгляданого нами злочинного діяння, що відрізняють їх від решти наркозлочинів, можна віднести той факт, що у їх вчиненні задіяно досить велику частку іноземців, а тому ним притаманні детермінанти злочинності іноземців. Однією з таких детермінант може бути вдале географічне розташування України як

території, що є транзитним коридором для постачання наркотиків у інші країни.

Розглядаючи соціально-політичні детермінанти розгляданих нами злочинних діянь відзначимо, що «входження нашої держави в ринкові відносини, збільшення попиту на наркотики і відсутність ефективного механізму протидії їх незаконному обігу створюють умови використання міжнародною наркомафією території України для транспортування наркотиків, у тому числі й важких: героїну і кокаїну. У планах європейських ділків наркобізнесу Україні вже давно відведено важливе місце. Сьогодні реальну загрозу для країни становлять опій і героїн, що виробляються в країнах Південно-Східної Азії, а потім переправляються в Європу»[126, с. 60].

Тому запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів має бути одним із пріоритетних напрямків здійснення як внутрішньої, так і зовнішньої політики держави загалом, тим більше такого її напрямку, як політика у сфері боротьби зі злочинністю.

Проте «сучасна політична система України не забезпечує вироблення та здійснення єдиної й ефективної державної політики у впровадженні демократичних засад та відкритості принципів верховенства права незалежності, судочинства гарантування прав і свобод громадян. Для політичної влади характерні такі криміногенні явища і процеси як клептократія, корупція і лобізм, маргіналізація еліт, зрощення корпоративних інтересів фінансово-промислових груп, органів влади та управління і кримінальних структур»[37, с.108]. Всі ці процеси на вищому державному рівні продукують ті проблеми, що виникають в організаційно-управлінській сфері та негативно впливають на функціонування системи запобігання наркозлочинності в Україні, зокрема і такому її виду, як контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

У контексті вищезазначеного, однією із соціальних причин наркозлочинності Е.В. Расюк називає відсутність дієвої системи соціального, передусім громадського, контролю, зокрема за діяльністю органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх посадових, службових осіб, політичних і громадських діячів, що робить таку діяльність непрозорою [168, с. 448-449]. Однак, така причина на нашу думку, також тісно пов'язана із прорахунками у організаційно-управлінській сфері.

Серед окреслених В.І. Волошиним головних передумов розвитку контрабандної діяльності на прикордонних територіях України можна виділити ті детермінанти, що стосуються і контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, а саме: 1) вигідне географічне і транспортне положення території держави; 2) функціональна неспроможність Державної прикордонної служби України забезпечити контроль за перетином державного кордону на всій лінії його протяжності; 3) високий рівень корумпованості та бюрократизму державних чиновників; 4) криміналізація органів державної влади, суб'єктів господарювання та суспільства загалом; 5) низька ефективність роботи органів правоохоронної та судової системи; 6) психологічні стимули та бажання наркоділків до отримання надприбутків; 7) недобросовісність окремих працівників Державної прикордонної служби України та Державної фіскальної служби України [29, с.58-59]. Всі вищезазначені причини, крім першої, хоч вони окреслені для кримінального правопорушення, передбаченого ст.201 КК України, також можна віднести і до організаційно-управлінських детермінант вчинення розгляданого нами злочинного діяння, оскільки ці два злочини мають одну такі спільні риси, як специфічне місце та способи вчинення. Саме у цьому детермінанти контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів відрізняються від причин та умов інших наркозлочинів.

Також, можна відзначити, що «протидії контрабанді наркозасобів реально не вистачає скоординованої взаємодії всіх без винятку суб'єктів

боротьби з незаконним наркообігом, беручи до уваги мінімальні вилучення «важких» наркотичних засобів Державною митною службою України при їх величезних обсягах усередині країни, що доводить майже повну відсутність системного перехоплення наркозасобів на державних кордонах країни»[184, с.90]. Однією з причин цього ми вбачаємо відсутність ґрунтовної спільної інструкції, яка на підзаконному рівні детально б регулювала питання взаємодії уповноважених правоохоронних органів з питань запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

На сьогодні «постає досить важливе питання вдосконалення здійснюваного контролю в міжнародних поштових відправленнях, зокрема виявлення контрабанди наркотичних засобів стосовно товарів, що пересилаються на адресу фізичних осіб для особистого користування на територію України» [45, с.132]. Тому одним із чинників розгляданих злочинних діянь може бути і недостатнє матеріальне оснащення митних органів саме тими приборами та засобами, які допоможуть ефективно виявляти приховані наркотичні засоби під час митного огляду.

Також на сьогодні «бракує системи індикаторів ризику контрабанди новими шляхами; не вивчено та не досліджено вже наявні типові способи приховування та камуфляжу наркотиків, схеми переміщення наркозасобів через державний кордон України; не прогнозується поява нових способів контрабанди на конкретних ділянках державного кордону; не враховуються можливості проактивної (випереджальної) діяльності щодо недопущення вчинення контрабанди»[184, с.90]. Недостатня фаховість окремих працівників митних органів також може впливати на ефективність виявлення контрабандних поставок наркотиків в Україну.

У контексті цього слід відзначити відсутність єдиної методики розкриття та розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів. Наявність такої методики, закріплена на нормативному рівні, та постійне її оновлення, могло би сприяти

підвищенню фаховості працівників правоохоронних органів, зокрема й митних, в питаннях протидії розгляданому виду злочинної діяльності.

Вагомий вплив на підтримання каналів постачання наркотиків через кордони України чинить транснаціональний характер розвитку криміногенних структур[29, с.59]. Транснаціональна організована наркозлочинність небезпечна тим, що обіг наркотичних засобів в Україні проводиться за допомогою злочинних груп з використанням міжрегіональних та закордонних зв'язків. Зазначені злочинні групи у своїй діяльності використовують недосконалість вітчизняного законодавства, бездіяльність правоохоронних органів та не перекриті кордони ближнього і дальнього зарубіжжя. У зв'язку з наданням Україні безвізового режиму, організовані злочинні групи легко інтегруються в міжнародну систему наркобізнесу[111, с. 1]. А тому на сьогодні гостро відчувається відсутність на міжнаціональному рівні єдиного координуючого органу із боротьби з організованим наркобізнесом, який міг би ефективно протидіяти фактам переміщення наркотичних засобів крізь кордони держав.

Розглядаючи морально-психологічні детермінанти злочинності, відзначимо, що на сьогодні для деяких осіб «перше місце посідає особиста вигода, а суспільні інтереси стали другорядними. Люди прагнуть до збагачування будь-якими засобами, а освіта, наука і культура знецінюються. Змінилися стереотипи мислення, погляди, спосіб життя, ставлення до праці. У суспільстві розповсюджується синдром споживацького ставлення до життя»[8, с. 125]. Тому погодимось із позицією Е.В. Расюка, який визначає наступні чинники у сфері наркозлочинності, а саме: втрату моральних засад переважною більшістю суспільства, що призводить до деморалізації суспільства, нівелювання моральних цінностей; соціально-економічну та політичну нестабільність суспільства, яка породжує у громадян почуття невизначеності й невпевненості в завтрашньому дні; невизнання значною частиною населення наркобізнесу соціальним злом, нерозуміння його суспільної небезпеки для суспільства, держави чи окремої особи; корінні

зміни світогляду, ідеологічних орієнтацій громадян нашої держави; утрату соціальної надії та орієнтирів значними групами населення у зв'язку із невизначеністю перспектив навчання, працевлаштування тощо»[168, с. 451]. На нашу думку, вплив вищезазначених чинників, окреслених ще у 2011 р. не пом'якшився, а, навпаки, посилюється у зв'язку зі збройною агресією з боку Російської Федерації та пандемією коронавірусу. Не має сумніву, що ці чинники можуть продукувати й контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, як невід'ємну складову наркозлочинності.

Отже, врахування вищерозглянутих причин та умов, при розробці заходів запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів, може позитивно вплинути на підвищення ефективності таких заходів та сприяти подоланню цього негативного явища.

Висновки до розділу 1

Для здійснення всебічної та повної кримінологічної характеристики контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів було проаналізовано основні кількісно-якісні показники вищеназваного злочинного діяння, включаючи характеристики предмету посягання, способів і прийомів його вчинення. Після чого окремо досліджено особу злочинця, а також причини й умови, як детермінанти вчинення розгляданого злочинного діяння. Наведемо основні його результати:

1. *Рівень злочинності.* За період 2013 - 2020 рр. в Україні загалом виявлено 2028 кримінальних правопорушень, передбачених ст.305 КК України, а саме: у 2013 р. зареєстровано 327 фактів, у 2014 р. – 158, у 2015 р. – 207, у 2016 – 309, у 2017 р. – 251, у 2018 р. – 212, у 2019 – 330 та у 2020 р. – 234 факти. За цей же період підозр про вчинення цього злочинного діяння вручено по 1232 фактам. Тобто серед виявлених фактів вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.305 КК України, підозри оголошено по близько 61% фактів. За період 2016 - 2020 рр. в Україні виявлено 562 особи, які вчинили контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Так, у 2016 р. виявлено 136 осіб, у 2017 р. – 121 особу, у 2018 р. – 77 осіб, у 2019 р. – 177 особи та у 2020 р. – 84 особи.

2. *Рівень судимості.* За період 2011 - 2020 рр. в Україні, за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України, засуджено 1143 особи. Так, у 2011 р. було засуджено 152 особи, у 2012 р. – 139 осіб, у 2013 р. – 132 особи, у 2014 р. – 103 особи, у 2015 р. – 75 осіб, у 2016 р. – 110 осіб, у 2017 р. – 121 особу, у 2018 р. – 80 осіб, у 2019 р. – 121 особу та у 2020 р. 110 осіб.

3. *Динаміка злочинності.* Аналіз зареєстрованих фактів контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів у динаміці свідчить, що останніми роками відбувається постійне коливання їх кількості у межах 15-55% то в сторону зростання, то в сторону зниження,

однак такі коливання перебувають у рамках 210-330 фактів, а будь-які стійкі тенденції відсутні. Те ж саме свідчить і аналіз показників стосовно кількості оголошених підозр (коливається у межах 110-220), виявлених осіб (коливається у межах 80-140) та засуджених (коливається у межах 80-120) за цією статтею КК України.

4. *Коефіцієнти злочинності.* За останні п'ять років рівень виявлених фактів вчинення розгляданого злочинного діяння, у розрахунку на 1 млн. населення, постійно коливається у межах 5-8 кримінальних правопорушень і також не демонструє стійкої тенденції до істотного збільшення чи зменшення такого показника. Кількість виявлених осіб коливається у межах 2-3,5 на 1 млн. населення.

5. *Географія злочинності.* Проведене узагальнення 538 вироків суду щодо осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України, за період 2016 – 2020 рр. свідчить, що регіони України, судами яких було засуджено цих осіб, розташувались у наступній послідовності: 1. Чернігівська область – 120 вироків (22,3%); 2. Волинська область – 108 вироків (20,1%); 3. Харківська область – 89 вироків (16,5%); 4. Одеська область – 69 вироків (12,8%); 5. Київська область та м.Київ – 33 вироків (6,1%); 6. Львівська область – 25 вироків (4,6%); 7. Вінницька область – 19 вироків (3,5%); 8. Закарпатська область – 18 вироків (3,3%); 9. Чернівецька область – 13 вироків (2,4%); 10. Сумська область – 12 вироків (2,2%); 11. Рівненська область – 7 вироків (1,3%); 12. Полтавська область – 5 вироків (0,9%); 13. Черкаська область – 4 вироків (0,7%); 14. Луганська та Херсонська області – по 3 вироків (по 0,6%); 15. Дніпропетровська, Запорізька та Кіровоградська області – по 2 вироків (по 0,4%); 19. Донецька, Житомирська, Івано-Франківська та Тернопільська області – по 1 вироків (по 0,2%).

Найкраще над виявленням та притягненням винних осіб до кримінальної відповідальності за вчинення розглянутих злочинних діянь працюють правоохоронні органи, у першу чергу митні, таких прикордонних

областей, як Чернігівська, Волинська, Харківська та Одеська. Разом їх частка складає 71,7%. Тоді як відповідні органи таких прикордонних областей, як: Донецька, Житомирська, Запорізька, Луганська та Херсонська не можуть похвалитись результативними діями щодо притягнення винних осіб до відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України. Але, з іншого боку, ці дані можуть вказувати і найпоширеніші напрямки здійснення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів.

Популярним є спосіб контрабанди розгляданих засобів та речовин за допомогою поштового зв'язку. У результаті проведеного нами дослідження вироків суду щодо осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України, з'ясовано, що частка такого способу складає 14%. Виявлені наркотичні засоби та психотропні речовини містились у поштових відправленнях із таких країн, як Нідерланди – 50%, ФРН – 25%, Іспанія – 10%, КНР – 10% та Індія – 5%.

6. *Структура злочинності.* Сукупно, за період 2016-2020 рр. частка зареєстрованих злочинних діянь, передбачених ст.305 КК України серед загальної кількості зареєстрованих фактів вчинення кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XIII Особливої частини КК України, склала 0,98%. Серед інших кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XIII Особливої частини, з таким показником розглядане нами діяння посідає сьоме місце.

7. *Характер злочинності.* Серед сукупно засуджених за ст.305 КК України за період 2011—2020 рр. основну масу складають особи, засуджені за ч.2 цієї статті – 895 осіб або 78,2%, на другому місці перебувають засуджені за ч.3 – 157 осіб або 13,8% та на третьому – засуджені за ч.3, а саме 93 особи або лише 8%. Причиною такої ситуації є значною мірою те, що у ч.2 ст.305 КК України передбачено, зокрема, відповідальність контрабанду особливо небезпечних наркотичних засобів, до яких відноситься канабіс. А серед осіб засуджених за ст.305 КК України найбільше засуджено саме за

контрабанду канабісу.

8. *Характеристика предмету злочинного діяння.* Проведене узагальнення вироків за ст.305 КК України за 2019-2020 рр. свідчить, що у 65% випадків засудження за цією статтею, одним із предметів контрабанди був канабіс. Інші наркотичні засоби та психотропні речовини набагато рідше були предметом контрабанди: амфетамін - 13%; МДМА (екстазі) - 8%; метамфетамін - 4%, трамадол - 3%, бупренорфін - 3%, псевдоєфедрин (прекурсор) - 3%; героїн, ЛСД, метадон, фенобарбітал та фентаніл – по 1% факту засудження. Не виявлено жодного факту засудження за контрабанду фальсифікованих лікарських засобів. Тобто, можна припустити, що вирoki суду отримують в основному особи, які одноособово, переважно для власного споживання або для разового збуту своїм знайомим чи родичам, переміщали контрабандою вищеперелічені засоби. А за незаконне переміщення через державний кордон великих контрабандних партій особливо небезпечних наркотичних засобів, таких як, наприклад, героїн, майже ніхто не отримує покарання.

9. *Характеристика способів та прийомів вчинення діяння.* Найбільшою популярністю серед засуджених користувався автомобільний транспорт – 63%, далі слідує перевезення авіатранспортом – 21%, поштові відправлення – 14% та залізничний транспорт – 2%. Жодного вироку, пов'язаного із контрабандним переміщенням через митний кордон наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів пішки не виявлено. Значно зросла кількість контрабандних перевезень у якості пасажирів рейсових автобусів міжнародного сполучення. На такі вирoki припадає 23% від загальної кількості. При чому пасажирки приховують предмети контрабанди не тільки у речах чи на тілі, а й у конструкціях таких транспортних засобів. Слід відзначити розповсюдженість такого способу приховання предметів контрабанди у автотранспорті з використанням його технічних порожнин або спеціально обладнаних схованок. Його обрали 12% засуджених.

10. Злочинні діяння, відповідальність за які передбачено у ст.305 КК

України, продовжують відноситись до групи кримінальних правопорушень, що характеризуються високим рівнем латентності приблизно 80-90%. Таким чином, реальна кількість випадків контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів може досягати 2000-3000 фактів на рік.

11. *Статева характеристика злочинців.* Серед загальної кількості засуджених за ст.305 КК України зафіксовано постійне коливання частки засуджених жінок то у бік збільшення, то, навпаки, у бік зменшення. У деякі роки такі коливання є досить значними, у межах $+(-) 6 - 9\%$. Однак, сукупно, за період 2011—2020 рр., можна виокремити особливість розгляданого злочинного діяння, яка полягає у тому, що частка жінок, які його вчиняють, є помітно меншою, ніж серед осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також всі злочинні діяння сукупно, і становить лише 7,6%. Тобто співвідношення рівня кримінальних правопорушень, передбачених ст.305 КК України, вчинених жінками, до рівня аналогічних злочинних діянь, вчинених чоловіками, дорівнює не 1:7, як загалом у всіх злочинних діяннях, а становить приблизно 1:11. За період 2016-2020 рр., серед виявлених осіб, які вчинили контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів частка жінок є ще нижчою і складає лише 6,8%.

12. *Вікова характеристика злочинців.* Сукупно, за період 2011 – 2020 рр., серед загальної кількості засуджених у 1143 особи, частка осіб віком 16-17 років становить 0,1%, віком 18 - 25 років становить 19,6%, віком 25 - 30 років становить 21,3%, віком 30 - 50 років становить 52,1%, віком 50 - 65 років становить 6,3% та віком понад 65 років становить 0,6%. Серед осіб притягнених до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України сукупно за період 2016 – 2020 рр. частка осіб віком до 18 років складала 0,4%, від 18 до 28 років – 34,9%, від 29 до 39 років – 40,9 %, від 40 до 54 років – 21 %, від 55 до 59 років – 1,8% та

старше 60 років – 0,9 %.

Частка осіб віком від 18 до 39 років при вчиненні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів становить понад три чверті – 75,8 %, і є найбільшою, порівняно з середнім віком усіх злочинців загалом та особами, які вчиняють наркозлочини, зокрема. А якщо додати категорію осіб віком 40 – 54 років, то можна констатувати, що діяння передбачене ст.305 КК України переважно, у 96,8 % випадків, вчиняють особи віком від 18 до 54 років.

13. *Громадянство злочинців.* За даними нашого дослідження, за період 2016 – 2020 р. серед загалом виявлених 562 осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст.305 КК України, частка іноземних громадян складає 18,1%, осіб без громадянства не виявлено, а громадян України – 81,9%. При чому, така частка щорічно суттєво коливається. Наприклад, у 2016 р. вона складала 9,6%, а у 2019 р. – 33 %. А за період 2011 – 2020 рр. серед засуджених осіб 24,3 % були іноземцями. Така частка щорічно коливається то у бік зменшення, то у бік збільшення у досить великих межах 7 – 36 %. При цьому істотне зменшення такої частки прийшлося на фазу активних бойових дій в ОРДЛО внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Тобто це може бути пов'язано зі зменшенням потоку громадян цієї держави до нашої країни і у подальшому переформатуванням каналів ввезення наркотичних речовин через державний кордон України. У 2020 р., серед засуджених за ст.305 КК України 28 іноземних громадян, було виявлено лише одного громадянина Російської Федерації, а громадян решти країн колишнього СРСР було лише 4 (Білорусь та Молдова – по 2 особи). Тоді як у 2019 р. було виявлено 16 громадян СНД. Водночас, найбільше було засуджено громадян Ізраїлю – 7, ФРН – 4 та Польщі – 4 особи. Решту склали громадяни Афганістану, Бразилії, Італії, Марокко, Сирії, США, Туреччини та Франції.

14. *Рід занять злочинців.* Серед осіб, засуджених за вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи

прекурсорів, за період 2011 – 2020 рр., частка непрацюючих осіб склала 68,5%, а тих хто працює або навчається – 31,5%. При чому, за період 2018—2020 рр. відбулося зростання частки непрацюючих осіб. Якщо у попередні роки ця частка не перевищувала 70%, то відтепер вона інколи навіть перевищує 80%.

15. *Освітні характеристики злочинців.* За період 2011-2020 рр. серед засуджених особи з повною вищою освітою склали 20,1%, з базовою вищою – 5%, професійно-технічною – 22,9%, повною загальною середньою – 39,8%, базовою загальною середньою – 10,7%, початковою загальною – 0,8% та без освіти – 0,6%. Тобто особи, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів переважно характеризуються наявністю середньої та професійної освіти (понад 2/3), водночас, частка осіб з вищою та базовою вищою освітою є у три рази вищою, ніж сукупно серед всіх злочинців та осіб, які вчиняють наркозлочини.

16. *Сімейний стан злочинців.* Частка неодружених осіб склала 46 %, одружених та тих, які проживають у цивільному шлюбі осіб – 31 %, розлучених – 4 %, а у 19 % вироків інформацію щодо сімейного стану не зазначено. Частка осіб, які мають на утриманні неповнолітніх дітей становить близько 20 %.

17. *Вчинення злочину у співучасті.* Лише 9,3% вчинили контрабанду у співучасті, а 2,3% у складі організованої групи.

18. *Множинність злочинів.* Поряд із засудженням за ст.305 КК України у 28% випадків такі особи були засуджені за сукупністю зі ст.309 КК України, у 7% — за сукупністю зі ст.307 КК України та у 2% — за сукупністю зі ст.201 КК України. За тривалістю злочинної діяльності 90 % злочинців у провину ставився один епізод. При порівнянні кількості виявлених кримінальних правопорушень з кількістю виявлених осіб сукупно за період 2016-2020 рр. співвідношення становить 1,5:1.

Серед засуджених за період 2011-2020 рр. 18,1% осіб раніше притягувались до кримінальної відповідальності. З них: судилися, але визнані такими, що не мають судимості 44%; мають незняту або непогашену судимість 42%; судилися, але судимість знято чи погашено 13,5 %; раніше вчиняли злочини, але було звільнено від кримінальної відповідальності 0,5% осіб. Серед, які мають незняту або непогашену судимість, повторність має 34,5%. Що стосується вчинення інших злочинних діянь, то найбільшими групами є: 38%, які раніше були засуджені за кримінальні правопорушення проти власності та 10%, які раніше були засуджені за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.

19. *Типологія злочинців.* За характером антисуспільної спрямованості осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів можна віднести до двох типів злочинців: корисливого типу та соціально дезорганізованого типів злочинців.

Корисливий тип вчиняє розглядані злочинні діяння з метою отримання прибутку від такої діяльності для задоволення власних потреб. А соціально дезорганізований тип характеризується індивідуально-зневажливим ставленням до загальноприйнятих моральних норм у суспільстві, ігноруванням вимог та заборон нормативних актів, що обумовлені, досить часто, вживанням наркотичних засобів.

Залежно від мети вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів осіб, які вчиняють розглядане злочинне діяння можна поділити на три наступних типи: контрабандист – наркоман, контрабандист – наркоділок та нестійкий тип.

20. Причинами контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів є ті певні явища та процеси, що породжують існування такого негативного явища у суспільстві. Тоді як умови – це ті явища та процеси, що безпосередньо не породжують даний вид злочинності, проте вони позитивно впливають на виникнення та розвиток причин контрабанди розгляданих речовин та засобів.

РОЗДІЛ 2

ЗАПОБІГАННЯ КОНТРАБАНДІ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ЧИ ПРЕКУРСОРІВ МИТНИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ

2.1. Митні органи України у системі загальносоціального запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів.

Одним із важливих напрямів роботи органів державної влади у митній сфері України є запобігання та протидія митним правопорушенням. Митні органи як головний суб'єкт профілактики повинні спиратися на знання причин та умов, що сприяють вчиненню цих діянь, основних тенденцій їх поширення. Без вивчення детермінант не можна у повному обсязі здійснювати організацію та проведення спеціальних заходів із запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів.

Запобігання контрабанді наркотичних засобів у широкому розумінні є кримінологічною категорією, що позначає історично сформовану систему подолання об'єктивних і суб'єктивних передумов цього негативного явища, що реалізується шляхом цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства, в тому числі митних органів, по усуненню, зменшенню й нейтралізації факторів, що детермінують вчинення цих злочинів.

Запобіжні заходи впливають на всі види детермінант злочинності: соціальні, соціально-психологічні, психологічні, об'єктивні і суб'єктивні, прямі і непрямі, головні й другорядні. Однак в залежності від характеру і суті різних детермінант запобіжний ефект може бути різним. Так, по відношенню до головних детермінант, що мають об'єктивний характер, він виражається у звуженні, ослабленні їх криміногенного впливу, в нейтралізації дії тих чи

інших негативних факторів, в усуненні конкретних недоліків, помилок у соціальній діяльності суб'єктів, вад у свідомості, психології окремих осіб, в їх відношенні з найближчим оточенням. Запобігання злочинів у більш вузькому, прикладному значенні являє собою діяльність, спрямовану на недопущення їх скоєння шляхом виявлення і усунення причин злочинів, умов, що сприяють їх вчиненню, здійснення попереджувального впливу на осіб з протиправною поведінкою [74, с. 93].

В.В. Голіна зазначає, що у кримінології розрізняють два рівня запобігання злочинності – загальносоціальний та спеціально-кримінологічний. Вчений наголошує, що загальносоціальний рівень – це сукупність економічних, політичних, ідеологічних, організаційно-управлінських, правових, технічних заходів, як правило, довгострокового характеру, що забезпечують подальший розвиток суспільної системи. Ці заходи здійснюються в державі не з метою безпосереднього попередження злочинів, а спрямовані на вирішення економічних і соціальних завдань держави, що передбачає усунення негативних явищ і процесів з усіх сфер суспільного життя [34, с. 5].

У Національному звіті за 2017 рік щодо наркотичної ситуації в Україні наголошується, що активна робота щодо протидії незаконному переміщенню через державний кордон підконтрольних речовин проводиться митними органами. Так, упродовж 2016 року митницями виявлено 1122 факти незаконного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (за 2015 рік виявлено 970 фактів). Найбільша кількість випадків затримань припадає на автомобільний вид транспорту – 540, залізничний – 106, авіаційний – 31, морський – 23, поштовий зв'язок – 383, пішки – 39 випадків. Кількість фактів виявлення за напрямком переміщення: ввезення – 830, вивезення – 292. Виявлено випадків незаконного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів на кордоні з Російською Федерацією – 221, з Молдовою – 182, з Республікою

Білорусь – 132, з Угорщиною – 85, з Польщею – 72, з Румунією – 15, та з Словаччиною – 10 [110, с. 118].

Особливої значимості набувають питання пошуку нових шляхів і можливостей, зокрема методологічних і технологічних, удосконалення сучасної системи запобігання цим злочинам. Актуальність даної проблематики обумовлюється рядом факторів, серед яких виділяються тенденції глобалізації процесів та євроінтеграційний курсі нашої держави [2, с. 12–13].

С.О. Сорока слушно наголошує, що «Європа стала пріоритетним ринком для виробників та постачальників наркотиків. Саме тому в Україні, яка знаходиться на перехресті декількох міжнародних транзитних маршрутів, незаконний обіг наркотичних засобів на регіональному, національному і міжнародному рівнях досяг тривожних масштабів, а пов'язана з ним міжнародна злочинна діяльність становить загрозу для безпеки держав. Частина транзитних наркотиків залишається в Україні» [185, с. 5].

Ефективне запобігання контрабанді наркотичних засобів дозволить знизити не просто кількість цих злочинів, а й рівень смертності і хвороб населення, оптимізувати соціальну ситуацію в суспільстві, навіть підвищити авторитет нашої держави у світі.

Є.В. Додін зазначає, що період лібералізації й активізації зовнішньоекономічної діяльності став періодом росту митної злочинності. Україна значною мірою ставала об'єктом експансії міжнародного наркобізнесу, а злочинні групи вітчизняних наркодільців вступали в активну взаємодію з ним. У кінці ХХ ст. торгівля наркотиками перевищила річний світовий оборот від торгівлі автомобілями і склала 8 % від всієї світової торгівлі [49, с. 80–81].

«Ринок наркотиків» – це просто сфера торгівлі, яка не здійснюється за принципами, визначеними для неї державою (кримінальна заборона) і виникає в силу цілком об'єктивних законів системи. Де є попит, обов'язково є і пропозиція – завжди знаходиться той, хто захоче його задовольнити.

Фактор ризику для осіб, які займаються незаконним обігом наркотиків, компенсується надвисоким прибутком, що дає змогу підкуповувати потрібних чиновників, силовиків, наймати найкращі кадри для менеджменту, це в свою чергу робить наркобізнес ще сильнішим і ефективнішим [110, с. 113].

Незважаючи на всю актуальність і важливість запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів митними органами України, спеціальних досліджень у цій сфері не проводилось.

Так, дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (1998 р.) А.А. Музики на тему «Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження)» [108], а також монографія [107] здебільшого присвячені загальним питанням протидії обігу наркотичних засобів.

Дисертаційне дослідження О.М. Омельчука (2002 р.) присвячене загальним кримінально-правовим проблемам контрабанди [116].

Попередженню злочинів у сфері незаконного наркообігу присвячено третій розділ дисертаційного дослідження Ю.Г. Пономаренко «Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу» (2004 р.) [126].

Кримінально-правові аспекти протидії контрабанді у підрозділі 4.3.1. дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук розглянув Є.В. Фесенко (2004 р.) [197].

У дисертаційному дослідженні (2010 р.) та монографії (2012 р.) С.О. Сороки на тему «Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії», яке здебільшого присвячене кримінально-правовим аспектам протидії контрабанді наркотичних засобів, частково ця проблематика висвітлена у підрозділі 3.2. «Напрями діяльності митних і правоохоронних органів щодо протидії контрабанді наркотичних засобів» [185, с. 3].

А.М. Волощук розглянув питання «організації взаємодії органів внутрішніх справ з органами і підрозділами Державної митної служби України у протидії незаконному обігу наркотичних засобів» у параграфі 4 розділу 3 навчального посібника «Організаційно-правові засади та практика запобігання незаконному обігу наркотиків» (2011 р.) [117, с. 4].

Удосконаленню системи протидії митним правопорушенням, які, здебільшого, не носять кримінально-правовий характер, присвячена монографія за редакцією В.О. Хоми та В.І. Царенка (2018 р.) [2, с. 9–10].

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ присвятив спеціальний випуск свого Наукового вісника питанням «протидії наркозлочинності в Україні та у світі» (2018 р.) [193], проте в цьому спеціальному виданні, здебільшого, розглядалась діяльність органів внутрішніх справ у цій сфері.

Особливостям виявлення та розслідування контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами присвячено дисертаційне дослідження І.Л. Рудницького (2019 р.) [171].

С.П. Митич здійснив дисертаційне дослідження на тему «Злочини, що вчиняються у сфері виготовлення та обігу лікарських засобів в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання» (2019 р.). Аналіз системи заходів запобігання злочинам, що вчиняються у сфері виготовлення та обігу лікарських засобів здійснено автором у підрозділі 2.4 [101].

Запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів займає особливе місце в системі протидії злочинності, оскільки ці діяння загрожують не тільки національній, але й міжнародній безпеці, незалежно від того, вчинені ці діяння транснаціональними організованими злочинними угрупованнями або однією фізичною особою.

В Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 року наголошується, що

незаконний обіг є міжнародною злочинною діяльністю, припинення якої вимагає невідкладної й першочергової уваги, він забезпечує великі прибутки і фінансові кошти, що дає змогу транснаціональним злочинним організаціям проникати в урядові механізми, законну торговельну і фінансову діяльність і суспільство на всіх його рівнях, розкладати і підривати їх, викоренення незаконного обігу є колективним обов'язком усіх держав і що з цією метою необхідна координація зусиль у межах міжнародного співробітництва [71].

С.О. Філіппов слушно наголошує, що «застосування наркобізнесом нових технологічних можливостей у злочинних схемах всередині держави створює значні перешкоди для протидії злочинності. Навпаки, фізичне переміщення наркотиків через кордон має той елемент уразливості злочинної діяльності, який правоохоронній системі слід застосовувати для протидії наркозлочинності» [201, с. 153].

Однією з головних причин виходу організованої злочинності на міжнародну арену став наркобізнес. Якщо в другій половині минулого століття основними споживачами наркотиків вважалися жителі США і Західної Європи, то поступово зловживання наркотичними засобами поширилося практично по всій земній кулі.

В п. 699 доповіді Міжнародного комітету з контролю над наркотиками за 2020 рік, наприклад, зазначається, що якщо раніше стимулятори амфетамінового ряду, як правило, проводилися в країнах Північної і Західної Європи, то тепер все частіше незаконне виготовлення синтетичних наркотиків виявляють на своїй території країни Східної Європи. У 2019 р. Україна ліквідувала півдюжини великих незаконних нарковиробництв, в тому числі дві великі метамфетамінові лабораторії і кілька наркомереж [53].

Більше половини загальної кількості наркотиків ввозиться в країну контрабандно з-за кордону. У деяких великих містах частка контрабандно ввезених наркотиків сягає 80–90%. З Центральної і Південно-Східної Азії поставляються все більші партії опію і героїну, з території Китаю і Північної

Кореї надходять ефедриновмісні препарати, із Західної Європи ввозяться синтетичні наркотики, з країн Латинської Америки – кокаїн.

В останні роки правоохоронними органами країн Центрально-Азіатського регіону, а також представниками установ ООН відзначається багаторазове зростання обсягу посівів нарковмісних рослин та виробництва наркотичних засобів на території Таджикистану, Узбекистану, Киргизії та Туркменістану. Паризька геополітична лабораторія зі спостереження за наркотиками оцінює площу, зайняту дикорослими наркомісткими рослинами тільки Чуйської долини, в 140 тис. га. У Таджикистані в останні роки вдвічі зросло виробництво опіуму. Території держав цього регіону поряд з виробництвом наркотичних засобів активно використовуються для їх транзиту з Афганістану, Пакистану і Ірану. Контрабанда наркотиків носить організований характер і йде по стійким законспірованим каналах. У ряді областей і великих міст діють злочинні угруповання наркоділків з перерахованих держав Середньої Азії [74, с. 251].

В п. 719 доповіді Міжнародного комітету з контролю над наркотиками за 2019 рік зазначається, що європейський незаконний ринок наркотиків забезпечується за рахунок як наркотиків, вирощених і вироблених усередині європейських країн, так і наркотиків, незаконно завезених до Європи з інших частин світу. Тільки в Європейському союзі розмір прибутку від продажів на незаконному ринку наркотиків оцінюється майже в 24 млрд євро в рік, що означає, що незаконний обіг наркотиків є злочинною діяльністю, яка приносить найбільші доходи в Європейському союзі. Більше третини злочинних угруповань, що діють в Європейському союзі, займаються виробництвом, обігом та продажем заборонених наркотиків; дві третини організованих злочинних груп, які беруть участь в пов'язаних з наркотиками злочинах, також залучені в інші види злочинної діяльності. Ці злочинні групи все частіше застосовують нові технології, включаючи використання онлайн-ринків і криптовалюти, для торгівлі забороненими наркотиками,

з тим щоб підвищити ефективність своєї незаконної діяльності та уникнути виявлення [51].

А.О. Кіхтенко наголошує, що найбільшою загрозою є збільшення латентної контрабанди наркотиків і зростання ролі України як транзитної території для їх переміщення. Основною причиною предметної уваги території нашої держави з боку міжнародних злочинних угруповань наркобізнесу є вигідне географічне розташування (спільний кордон з ЄС, вихід до Чорного і Азовського морів), розвинута інфраструктура морських та повітряних портів. Територію України використовують переважно як транзитну зону для контрабанди кокаїну з країн Латинської Америки та Європи, героїну – з країн Азії, психоактивних сполук – з Китаю, метадону – з Білорусії та Росії [30, с. 13].

Аналіз негативних тенденцій свідчить, що латиноамериканські злочинні угруповання активно використовують чорноморські порти для налагодження постачань наркотичних засобів за допомогою морських контейнерних перевезень. Останнім часом усе виразніше спостерігається тенденція зсуву «Балканського маршруту» через активізацію турецьких вантажних перевезень територією України, Молдови, Росії та Румунії. Частина потоків наркотиків з Ірану та Туреччини залишається стратегічним напрямком «Балканського наркотрафіка» до Західної Європи з використанням автомобільного транспорту, переважно через територію України [30, с. 14].

В процесі моніторингу наркоситуації Державною установою «Український моніторинговий та медичний центр з наркотиків та алкоголю МОЗ України» виявлено, що найбільш небезпечними є наступні причини та тенденції щодо незаконного обігу наркотиків: використання території України, її портової інфраструктури для транзиту наркотиків до Західної Європи; контрабанда кокаїну за різними схемами з країн Латинської Америки в Україну, як для споживання на внутрішньому ринку так і з метою транзиту до інших країн; розширення кількості видів та контрабандних

постачань синтетичних наркотиків з Нідерландів, Польщі, Литви, Китаю, зокрема, стимуляторів амфетамінового ряду та аналогів психотропних речовин; намагання організованих злочинних груп налагоджувати канали контрабандного переміщення метадону з Росії та Республіки Білорусь; контрабандне постачання з Угорщини до України екстракційного опію з метою його подальшого збуту [110, с. 113–114].

А.О. Кіхтенко зазначає, що неконтрольованість з об'єктивних причин частини державного кордону на Донбасі спричинила сприятливі умови для незаконного постачання героїну з використанням території України. Тому нестабільна ситуація на Донбасі може бути підставою збільшення обсягів незаконного обігу наркотиків, транспортованих через Україну до країн ЄС [30, с. 15].

Особливої популярності серед наркоспоживачів набули такі психоактивні сполуки, як курильні суміші, солі для ванн, психоактивні гриби тощо. Поступають ці наркотики на ринок України переважно з Китаю з використанням міжнародних поштових та експрес-відправлень [30, с. 15].

Організований криміналітет в Україні поступово зрощується з міжнародними наркокартелями, має доступ до загальносвітових фінансових ресурсів, все частіше використовує міжнародні механізми злочинної діяльності. Це дозволяє стверджувати, що організована злочинність в Україні стала невід'ємним елементом транснаціонального злочинного співтовариства.

Виявлення причин і умов, що сприяють контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, досягається спеціальним вивченням, копіткою аналітичною роботою, що дозволяє виділити типові кримінологічні детермінанти. Така діяльність правоохоронних та інших державних органів (в тому числі митних органів) і недержавних структур забезпечує інформаційну базу для подальших загальнозапобіжних заходів економічного, соціального, виховного,

правового, психолого-педагогічного та власне запобіжного характеру [74, с. 270].

Державна політика у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів спрямовується на: встановлення державного контролю за обігом в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та додержанням законодавства про наркотичні засоби; запобігання відтоку наркотичних засобів із законного (легального) обігу; зменшення кількості правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів [152].

Відповідно до Положення про ДМСУ, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227, Держмитслужба реалізує державну митну політику, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи.

Серед основних завдань ДМСУ – забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил [123].

ДМСУ відповідно до покладених на неї завдань серед іншого:

- запобігає та протидіє контрабанді, здійснює боротьбу з порушеннями митних правил на митній території України;
- бере участь у міжнародному співробітництві з питань протидії контрабанді та порушенням митних правил, у тому числі шляхом: обміну інформацією з митними, правоохоронними органами та іншими органами іноземних держав з питань протидії незаконному переміщенню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; надання взаємної адміністративної допомоги у запобіганні, виявленні та розслідуванні порушень вимог законодавства з питань митної справи на підставі міжнародних угод та обміну інформацією з митними, правоохоронними органами та іншими органами іноземних держав і міжнародних організацій тощо;

– організовує та провадить відповідно до закону оперативно-розшукову діяльність та здійснює контроль за її провадженням оперативними підрозділами Держмитслужби та її територіальних органів, які ведуть боротьбу з контрабандою; взаємодіє в межах повноважень, визначених законом, з іншими органами, що провадять таку діяльність; вживає в межах повноважень, визначених законом, заходів до відшкодування завданих державі збитків;

– виявляє причини та умови, що сприяли вчиненню контрабанди та інших правопорушень у сфері митної справи, вживає заходів до їх усунення [123].

Митні органи здійснюють митні формальності, необхідні для пропуску через митний кордон України, випуску у відповідний митний режим кожної партії наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, на підставі відповідного дозволу, отриманого від центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, з використанням механізму «єдиного вікна» відповідно до МК України. Ввезення на територію України (вивезення з території України) чи транзит через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів здійснюються лише через митниці, визначені Кабінетом Міністрів України [152].

С.О. Сорока наголошує, що виявлення контрабанди наркотиків повною мірою покладається на митні органи під час здійснення їх професійної діяльності. Узагальнення практики також показало, що більшість фактів вчинення митних злочинів, особливо контрабанди, виявляють працівники митної служби під час здійснення митного контролю – саме в результаті митного огляду та під час перевірки документів. Найпоширеніші прийоми виявлення ознак контрабанди під час здійснення митного контролю – це митний огляд, перевірка митних та інших документів, експрес-аналіз речовин, матеріалів, предметів тощо [185, с. 166–167].

Так, у Національному звіті за 2017 рік щодо наркотичної ситуації в Україні наголошується, що найбільш резонансними фактами виявлення митними органами у 2016 році незаконного переміщення наркотичного засобу кокаїн у пунктах пропуску через державний кордон є: 13.02.2016 р. посадовими особами Одеської митниці під час проведення особистих речей громадянина України, який прибув до України авіарейсом з ОАЕ, м. Дубай, виявлено кокаїн загальною вагою понад 4,6 кг. 01.03.2016 р. співробітниками Київської митниці під час проведення вибіркового митного контролю в залі «Приліт» терміналу «D» ДПМА «Бориспіль» особистих речей громадянки України, яка прибула до України авіарейсом з ОАЕ, м. Дубай, виявлено кокаїн загальною вагою понад 3 кг. 29.03.2016 посадовими особами Київської митниці під час здійснення вибіркового митного контролю в залі «Приліт» терміналу «D» ДПМА «Бориспіль» особистих речей громадянки України, яка прибула до України з ОАЕ, м. Дубай, виявлено кокаїн загальною вагою понад 3,6 кг [110, с. 118–119].

Отже, відповідно до законодавства запобігання контрабанді, в тому числі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, є одним із основних завдань митних органів України.

На сьогодні гранична чисельність апарату Держмитслужби становить 571 осіб, а її територіальних органів – 10737 осіб [46].

Удосконалення діяльності митних органів, їх модернізація, безумовно, дало б змогу посилити протидію контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів.

Держмитслужба для виконання покладених на неї завдань серед іншого має право «проводити, зокрема у взаємодії з іноземними органами та державними органами України, що мають право провадити оперативно-розшукову діяльність, спеціальні заходи, у тому числі контрольовані поставки щодо виявлення, попередження, припинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, а також заходи з переміщення товарів під негласним контролем» [123].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», окрім Державної митної служби України, до системи органів, що здійснюють запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів можна віднести Національну поліцію, СБУ, Офіс Генерального прокурора, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах захисту державного кордону, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу та інші органи виконавчої влади в межах наданих їм законом повноважень [147].

На законодавчому рівні питання взаємодії митних органів з правоохоронними органами регулюється ст. 558 МК України. Так, митні органи при виконанні покладених на них завдань взаємодіють, у тому числі шляхом обміну інформацією, з правоохоронними органами в порядку, встановленому законодавством. У разі виявлення під час здійснення митного контролю та інших заходів, що здійснюються митними органами, ознак правопорушень, розслідування яких не належить до повноважень митних органів, митні органи зобов'язані письмово повідомляти про це відповідні правоохоронні органи. Правоохоронні органи зобов'язані письмово повідомляти митні органи про виявлені ними порушення митних правил або контрабанду [102].

На наш погляд, окрім загальних тез, на кшталт, митні органи при виконанні покладених на них завдань взаємодіють, у тому числі шляхом обміну інформацією, з правоохоронними органами в порядку, встановленому законодавством (ст. 558 МК України), бажано було б мати спеціальні ґрунтовні спільні інструкції, які на підзаконному рівні детально б регулювали питання такої взаємодії.

Прикладом, на наш погляд, може слугувати змістовна внутрішня інструкція Міністерства внутрішніх справ України з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами

Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, одинадцятий розділ якої присвячено особливостям організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [134].

Певна спроба нормативного регулювання такої взаємодії була у прийнятті спільної інструкції МВС України, СБУ, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державного митного комітету України, Національної гвардії України, Міністерства оборони України, Міністерства юстиції України № 4348/138/151/11-2-2870/172/148-407/2-90-442 від 10 серпня 1994 року «Про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю». Один з підрозділів якої безпосередньо було присвячено профілактиці злочинів та інших правопорушень. До основних форм взаємодії у цій сфері відносились: розробка та подання до проектів державних програм боротьби із злочинністю погоджених пропозицій з питань профілактики злочинів та інших правопорушень, в тому числі загальної та індивідуальної профілактики, запобігання найбільш поширеним видам правопорушень; взаємне інформування правоохоронними органами один одного про виявлені ними в процесі здійснення своїх функцій причини та умови, що сприяють злочинам та іншим правопорушенням, безпосередня боротьба з якими віднесена до компетенції іншого правоохоронного органу; погоджене визначення переліку інформації, оперативний обмін якою та використання може сприяти своєчасному вжиттю заходів щодо запобігання злочинам. Нормативне закріплення, у разі необхідності, порядку обміну такою інформацією між правоохоронними та іншими органами; спільне вивчення проблем профілактики злочинів і розробка пропозицій та заходів щодо їх вирішення; підготовка та внесення до відповідних інстанцій, міністерств і відомств спільних пропозицій про усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів [128].

Проте, у 2014 році ця Інструкція на підставі спільного наказу МВС України, СБУ, Міністерства доходів і зборів України, Міністерства оборони України, Міністерства юстиції України від 20 січня 2014 року № 35/13/45/41/102/5 втратила чинність [129], а нової інструкції до цього часу, на жаль, не прийнято.

На сьогодні чинна Інструкція про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю від 10 червня 2011 року № 317/235, яка визначає порядок взаємодії спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю МВС України та СБУ під час виконання покладених на них законодавством завдань у сфері боротьби з організованою злочинністю [135].

У Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011–2015 роки зазначається, що рівень міжвідомчої координації та практичної взаємодії центральних органів виконавчої влади у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів можливо підвищити шляхом: створення системи обміну інформацією, пов'язаною з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність; забезпечення координації дій усіх центральних органів виконавчої влади, залучених до реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [161].

А.М. Волощук наголошує, що МВС України і ДМСУ являються підрозділами які здійснюють надійний захист економічної безпеки і національних інтересів нашої держави від посягань транснаціональних злочинних угруповань. МВС України та ДМСУ спільними зусиллями протидіють проникненню на територію України наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів. Однак, незважаючи на ці спільні завдання, практика свідчить про те, що взаємодія цих систем ще не

набула достатнього рівня. На думку вченого, це обумовлено тим, що у науковій, і навчально-методичній літературі недостатньо звертається увага на удосконалення форм та методів і напрацювання рекомендацій щодо взаємодії ДМСУ і МВС України у протидії злочинності, в тому числі незаконного обігу наркотиків [117, с. 162].

Зокрема, Управління забезпечення формування державної політики у сфері протидії наркозлочинності МВС України, відповідно до Положення, затвердженого наказом МВС України від 12 грудня 2019 року № 1038, бере участь у забезпеченні формування державної політики у сфері протидії наркозлочинності та здійснення, за дорученням керівництва МВС, координації діяльності у цій сфері; вивченні та впровадженні позитивного міжнародного та вітчизняного досвіду щодо способів і методів виявлення, документування та припинення фактів незаконного обігу наркотичних речовин; забезпеченні участі в здійсненні міжнародного співробітництва у сфері протидії транснаціональній та організованій наркозлочинності, налагодженні дієвої взаємодії на вказаному напрямку [166].

Досліджуючи проблематику взаємодії митних і правоохоронних органів в процесі запобігання і протидії контрабанді наркотичних засобів, на наш погляд, особливу увагу необхідно приділити співпраці зі СБУ. Так, відповідно до ч. 2 ст. 216 «Підслідність» Кримінального процесуального кодексу України, слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених в тому числі статтею 305 «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів» Кримінального кодексу України [83].

У ч. 1 ст. 17 «Взаємодія спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю СБУ з іншими державними органами» Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» зазначається, що у сфері боротьби з організованою злочинністю Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою

злочинністю СБУ взаємодіє, серед інших, і з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику [156].

Вважаємо за доцільно навести лише декілька прикладів успішної взаємодії СБУ з митними органами.

Так, 5 січня 2021 року було повідомлено, що СБУ попередила контрабанду рекордної партії героїну до країн Євросоюзу. За результатами тривалої багатоходової спецоперації співробітникам СБУ вдалось задокументувати протиправну діяльність транснаціонального організованого злочинного угруповання з числа громадян Туреччини. Зокрема, останні організували ввезення на територію України героїну на судні, яке прибуло до Одеського морського торговельного порту у грудні 2020 року. Наркотик було приховано в контейнері серед продуктів харчування. Для викриття та документування протиправної діяльності всіх учасників вказаного наркоугруповання прийнято рішення щодо проведення контролю за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки. Під час слідчих дій правоохоронці виявили 1035 кг речовини, підготовленої до транспортування. Спецоперація із викриття протиправної діяльності проводилась оперативниками та слідчими СБУ під процесуальним керівництвом Львівської обласної прокуратури за сприяння ДМСУ [178].

В Одесі СБУ попередила контрабанду до Євросоюзу партії кокаїну з однієї з країн Південної Америки. Оперативники спецслужби отримали інформацію, що наркоділки планують ввезти кокаїн на кораблі, який прибув до Морського торговельного порту «Південний». Наркотики були приховані у офіційно оформленому контейнері з вантажем фруктів. Потім замовники планували переправити вантаж у кілька країн Євросоюзу. Під час слідчих дій, правоохоронці виявили у контейнері 46 кілограмових брикетів із кокаїном. Викриття протиправної діяльності проводилось спільно з Державною прикордонною та митною службами під процесуальним керівництвом Одеської обласної прокуратури [179].

Співробітники СБУ блокували контрабанду важких наркотиків до тимчасово окупованих територій Донеччини транзитом через Росію. За даними досудового слідства, наркобізнес налагодив мешканець тимчасово окупованого Донецька. Наркотики зловмисник скуповував у дилерів із Запорізької області та нелегально переправляв на власному автомобілі через лінію розмежування. Із запровадженням карантинних обмежень наркоторгівець розробив новий маршрут через територію країни-агресора та розширив клієнтську базу в Росії. За оперативною інформацією, обороти такого наркотрафіку становили до 2,5 мільйона гривень на місяць. Заходи із викриття здійснювали співробітники Управління СБУ в Запорізькій та Харківській областях у взаємодії з прикордонною та митною службами Харківської області під процесуальним керівництвом прокуратури Запорізької області [177].

Важливою проблемою у протидії контрабанді наркотиків залишається питання отримання митниками від правоохоронних органів інформації стосовно осіб та злочинних груп, що займаються контрабандою наркотиків [185, с. 169].

Необхідно зазначити, що питання обміну інформацією в цій сфері регулюються численними нормативно-правовими актами, які прийнято в різні часи, які залишаються чинними і положення яких не переглядаються, не оновлюються і не удосконалюються, а, іноді, й не узгоджуються.

Наприклад, чинним спільним наказом ДМСУ України та Державної прикордонної служби України від 13 грудня 2010 року № 1466/958 затверджено Порядок обміну відкритою статистичною та аналітичною інформацією між ДМСУ і Адміністрацією Державної прикордонної служби України з питань протидії незаконному переміщенню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, зброї, боєприпасів та вибухових речовин через державний кордон України. Обмін інформацією здійснюється на міжвідомчому рівні через віртуальний контактний аналітичний центр. Основними формами діяльності аналітичного центру є:

щомісячний обмін відкритою статистичною інформацією; проведення спільних аналітичних досліджень. Контактними підрозділами, які входять до складу аналітичного центру, є: від ДМСУ - відділ організації боротьби з незаконним переміщенням наркотиків та зброї Департаменту боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил; від Адміністрації Державної прикордонної служби України - управління аналізу, оцінки ризиків та статистики Департаменту охорони державного кордону. Здійснюється обмін статистичною та аналітичною інформацією про кількість виявлених під час незаконного переміщення через державний кордон наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, зброї, боєприпасів та вибухових речовин; іншою інформацією, якщо це становитиме спільний інтерес та сприятиме підвищенню ефективності протидії незаконному переміщенню через державний кордон наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, зброї, боєприпасів та вибухових речовин [144].

Відповідно до спільного наказу МВС України, Міністерства закордонних справ України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства фінансів України, СБУ від 01 вересня 2015 року № 1050/254/341/749/562 «Про затвердження Порядку обміну інформаційно-аналітичними матеріалами між суб'єктами інтегрованого управління кордонами», обмін даними знов таки здійснюється контактними підрозділами на міжвідомчому рівні через віртуальний контактний аналітичний центр. Зокрема, від Державної фіскальної служби України – Департамент організації митного контролю та оформлення, Департамент аналізу ризиків та протидії митним правопорушенням, Департамент розвитку ІТ, Департамент розвитку митної справи [145].

У відповідні чинні накази жодних змін, у зв'язку хоча б з постійними адміністративними реформами, не вносилося. Актуальність певних положень в нас взагалі викликає сумнів. На наш погляд, необхідно постійно здійснювати роботу з аналізу підзаконних нормативних актів на предмет їх

актуальності, якщо нормативний акт не потрібен – його доцільно скасовувати, а якщо він є актуальним, то бажано вчасно вносити до нього відповідні зміни.

С.О. Сорока слушно зазначає, що важливим у запобіганні наркобізнесу має бути взаємодія митних і правоохоронних органів із ЗМІ. Концентруючи увагу на механізмах запобігання наркозлочинності в Україні, у рамках спільної діяльності митної, правоохоронної і масово-комунікативної систем, на думку вченої, слід виділити два основні напрямки їх функціонування: 1) інформування населення через ЗМІ; 2) збирання митними і правоохоронними органами відомостей, що їх цікавлять, переданих через ЗМІ, які становлять інтерес у сфері протидії злочинності, зокрема наркозлочинності [185, с. 179–180].

Ю.Г. Пономаренко наголошує, що ЗМІ, як найбільш масова форма правової пропаганди, багато в чому впливають на формування правосвідомості людей. Але, на жаль, інформація, що подається в деяких джерелах, завдає більше шкоди, ніж користі: автори публікацій, телепередач у деталях описують різні способи виготовлення наркотичних засобів, способи вживання, свідомо роблять із злочинців «видатних» особистостей, «героїв» нашого часу, сіють невіру в ефективну діяльність правоохоронних органів [126, с. 137].

Вважаємо за необхідне проаналізувати питання: як на законодавчому рівні розроблена проблематика запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, чи приділено цьому питанню належна увага, чи існують відповідні програми тощо.

Наприклад, відповідно до Указу Президента України від 9 липня 2019 року № 505 «Про заходи щодо протидії контрабанді та корупції під час митного оформлення товарів», з метою забезпечення реалізації права на підприємницьку діяльність, посилення ефективності протидії контрабанді та корупції під час митного оформлення товарів, що ввозяться на митну територію України, підвищення рівня довіри бізнесу до державних органів,

Секретарю Ради національної безпеки і оборони України доручено внести на розгляд Ради національної безпеки і оборони України питання щодо утворення Міжвідомчої комісії з питань боротьби з контрабандою та корупцією на митниці для розроблення та внесення на розгляд Ради національної безпеки і оборони України проекту програми боротьби з контрабандою і корупцією під час митного оформлення товарів [148].

Проте, як вбачається із назви та змісту цього Указу, на наш погляд, увага приділяється виключно протидії контрабанді товарів, а не наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів. Крім того, на початок 2021 року Міжвідомчу комісію з питань боротьби з контрабандою та корупцією на митниці Радою національної безпеки і оборони України так і не утворено і, відповідно, програму боротьби з контрабандою і корупцією під час митного оформлення товарів не прийнято.

Отже, вже майже два роки Указ Президента України в цій частині не виконується, замість цього на офіційному сайті Ради національної безпеки і оборони України зазначається, що «відповідно до Указу Президента України від 09.07.2019 №505/2019 «Про заходи щодо протидії контрабанді та корупції під час митного оформлення товарів» в Апараті РНБО України організовано роботу «телефону довіри» для опрацювання звернень громадян про випадки контрабанди та корупції під час митного оформлення товарів, а також про дії, що мають ознаки ухилення від сплати митних платежів» [17].

Якщо утворення Міжвідомчої комісії з питань боротьби з контрабандою та корупцією на митниці та розроблення програми боротьби з контрабандою і корупцією під час митного оформлення товарів вже не актуально, то необхідно або скасувати або внести необхідні зміни до Указу Президента України від 09.07.2019 №505 «Про заходи щодо протидії контрабанді та корупції під час митного оформлення товарів», але ж просто не виконувати Указ Президента України вже майже два роки не можна.

Проблематика створення Міжвідомчої комісії з питань боротьби з контрабандою та корупцією на митниці не нова. Так, у 2007 році, відповідно

до Указу Президента України, вже була створена Міжвідомча робоча група з питань протидії контрабанді та порушенням митних правил [151], яка була ліквідована відповідно до Указу Президента України від 2 квітня 2010 року № 498 «Про ліквідацію Міжвідомчої робочої групи з питань протидії контрабанді та порушенням митних правил» [150].

Необхідно зазначити, що Указу Президента України від 9 липня 2019 року № 505 «Про заходи щодо протидії контрабанді та корупції під час митного оформлення товарів» передував Указ Президента України від 4 березня 2008 року № 195 «Про Програму боротьби з контрабандою та порушенням митних правил на 2008–2009 роки» [158].

До речі, в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2008 року «Про боротьбу з контрабандою і порушенням митних правил, координацію діяльності у цій сфері», що введено в дію Указом Президента України від 12 листопада 2008 року № 1030 наголошується, що, розглянувши хід виконання Програми боротьби з контрабандою та порушенням митних правил на 2008–2009 роки, затвердженої Указом Президента України від 4 березня 2008 року № 195, Рада національної безпеки і оборони України вирішила «1. Визнати роботу Кабінету Міністрів України з координації та контролю органів виконавчої влади у сфері боротьби з контрабандою та порушенням митних правил незадовільною» [160].

Проте і в цій програмі, протидії контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів окремої уваги не приділялося. Отже, з сумом можемо констатувати, що проблематика запобігання та протидії контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів взагалі не відображалась в жодній з нечисленних програм боротьби з контрабандою.

У Програмі реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003–2010 роки наголошується, що продовжують збільшуватися обсяги

контрабандного надходження наркотичних засобів на територію України. Відбувається інтенсивна перебудова нелегального наркоринку – висококонцентрований опій, кокаїн, героїн, синтетичні наркотичні засоби поступово витісняють традиційні для України опійну макову соломку і марихуану [146].

Митні органи були серед відповідальних виконавців в більшості заходів щодо посилення боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, наприклад:

У взаємодії із спецслужбами зарубіжних країн в установленому порядку необхідно організувати проведення комплексу заходів для викриття і ліквідації каналів контрабандного надходження в Україну наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та проведення їх міжнародних контрольованих поставок, розблокування наркогруп з міжнародними зв'язками, знешкодження підпільних нарколабораторій, усунення умов, що сприяють їх виникненню. Також потрібно здійснити аналіз наявних шляхів незаконного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів через державний кордон, розробити методику їх виявлення та вилучення. Доцільним виглядає забезпечити обмін із спецслужбами зарубіжних країн інформацією щодо суб'єктів підприємницької діяльності, які беруть участь у міжнародних операціях з контрольованими речовинами.

Крім того, потребує вивчення система організації та функціонування у зарубіжних країнах підрозділів боротьби з наркобізнесом і транснаціональною наркозлочинністю з метою можливого запровадження їх досвіду у вітчизняній практиці та налагодження тісної взаємодії у сфері протидії контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [146].

У Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011–2015 роки, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 р. № 1808-р

зазначається, що «міжнародні злочинні угруповання здійснюють транзитне переміщення наркотичних засобів та психотропних речовин територією України. Протягом 2005–2009 років ліквідовано понад 1 тис. каналів переміщення таких засобів та речовин» [161].

У цій Концепції наголошується, що забезпечити підвищення ефективності діяльності органів виконавчої влади, спрямованої на реалізацію державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, можливо шляхом: удосконалення механізму здійснення моніторингу ситуації у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів та ефективності засобів реагування на ситуацію; створення загальнодержавної системи науково-аналітичного аналізу ризиків та тенденцій до збільшення обсягу пропонування на ринку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів; розроблення механізму проведення аналізу оцінки ефективності заходів, які вживаються для боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів тощо [161].

Підвищення рівня ефективності правоохоронної діяльності у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, їх виробництвом, розповсюдженням, а також незаконним ввезенням на територію України та транзитом її територією можливо досягти шляхом: використання існуючих інструментів та механізмів співробітництва між правоохоронними органами України та інших держав, агентствами та інституціями ЄС, іншими міжнародними організаціями на стратегічному та оперативному рівні; активізації співробітництва між митними та правоохоронними органами в боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, зокрема в рамках регіонального або тематичного співробітництва [161].

Відповідно до плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011–2015 роки, який затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2010 р. № 2140-р, митні органи зобов'язані були провести: моніторинг ситуації у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів і ефективності здійснення заходів реагування на таку ситуацію; аналіз законодавства у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, за результатами якого подати Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів з метою вдосконалення державного регулювання у зазначеній сфері; комплексні оперативно-профілактичні операції «Канал» з метою перекриття міжнародних каналів контрабандного надходження наркотичних засобів в Україну та їх транзитного перевезення територією держави [139].

Необхідно зазначити, що операція «Канал» характеризується значною масштабністю (реалізується в тому числі за участю митних органів) – під час операції відпрацьовуються великі території, транспортні комунікації, протяжні ділянки кордонів у цілях виявлення, попередження, припинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, зокрема здійснюваних організованими злочинними групами з міжрегіональними і міжнаціональними зв'язками, що передбачають вилучення з незаконного обігу наркотичних засобів і затримання злочинців [172, с. 544].

Крім того митні органи безпосередньо зобов'язані були взяти участь у створенні загальнодержавної системи аналізу ризиків та тенденцій до збільшення обсягу пропонування на ринку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також у створенні міжвідомчої автоматизованої системи обміну інформацією, пов'язаною з обігом наркотичних засобів, удосконалити систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації своїх працівників з питань щодо протидії

поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, взяти участь у забезпеченні систематичного проведення із залученням громадськості міжвідомчих нарад, засідань за круглим столом, семінарів з метою організації дієвої взаємодії та обміну інформацією у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, здійснити заходи щодо активізації міжнародного співробітництва правоохоронних органів України та інших держав, агентств, інституцій Європейського Союзу, інших міжнародних організацій з вивчення і поширення зарубіжного досвіду запобігання наркоманії та боротьби з наркобізнесом, сприяти висвітленню в державних засобах масової інформації питань щодо протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [139].

Певної уваги в межах нашого дослідження заслуговує і Комплексна програма профілактики злочинності на 2001–2005 роки, яка була затверджена Указом Президента України від 25 грудня 2000 року № 1376. Так, в межах цієї програми Митним органам було доручено розробити та здійснити заходи щодо запобігання контрабанді та порушенням митних правил, а також провести аналіз відомостей про наміри іноземних кримінальних структур налагодити канали транзитного переміщення наркотичних засобів і психотропних речовин з країн Центральної, Південно-Західної та Південно-Східної Азії, Латинської Америки, створити на території України перевальні пункти для їх тимчасового зберігання або заснувати суб'єкти підприємницької діяльності для відмивання грошей, одержаних від наркобізнесу, з метою виявлення і знешкодження таких структур [149]. Більшість з цих заходів залишаються актуальними, проте на сьогодні не існує жодної профілактичної програми, де б вони знайшли своє відображення.

У Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28

серпня 2013 р. № 735 зазначається, що ситуація, що склалася сьогодні у сфері обігу наркотиків, спричинена в тому числі активізацією діяльності міжнародних наркосиндикатів та здійсненням транзитного переміщення наркотиків територією України. Збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, що значною мірою зумовлено: невисоким рівнем ефективності і недостатньою науковою обґрунтованістю профілактичних, соціально-медичних, правоохоронних заходів протидії наркоманії та наркозлочинності; збільшенням обсягів нелегального виробництва наркотиків та їх контрабанди; об'єднанням наркобізнесу, корупції, тероризму та інших форм організованої злочинності; відсутністю в Україні єдиної системи моніторингу ситуації у сфері незаконного обігу наркотиків [163].

У Стратегії наголошується, що ефективність правоохоронної діяльності у цій сфері повинна підвищитись насамперед за рахунок піднесення рівня виявлення контрабанди наркотиків, викриття системних зв'язків наркобізнесу, припинення корупційних схем, пов'язаних з наркозлочинністю, для чого необхідно розробити комплексні заходи запобігання ввезенню наркотиків через державний кордон; впровадити нові технології отримання інформації про факти незаконного обігу наркотиків, зокрема їх продаж через Інтернет, способи контрабандного перевезення, маскуванню, виробництво і створення нових видів психоактивних речовин та їх комбінацій.

Пріоритетами правоохоронної діяльності повинні бути: концентрація зусиль на виявленні та документуванні протиправної діяльності організованих злочинних угруповань, що становлять найбільшу загрозу суспільству (структури, які контролюють наркотрафіки, незаконне виробництво, збут наркотиків тощо), оскільки кримінальне покарання наркозалежних осіб і дрібних дилерів не впливає істотно на зниження рівня споживання наркотиків серед населення; удосконалення організації правоохоронної діяльності за рахунок більш ефективної координації дій суб'єктів боротьби з наркозлочинністю, чіткого розподілу сфер

відповідальності, оволодіння новими методами виявлення та розслідування злочинів, зокрема з використанням комп'ютерних мереж, розширення контактів з Інтерполом, Європолем та іншими міжнародними правоохоронними структурами [163].

Особливо приємно, що у цій Стратегії певну увагу приділено і доцільності наукових досліджень проблем, пов'язаних з наркотиками. Зокрема, передбачається залучення фундаментальної науки до прогнозування процесів у сфері обігу наркотиків і відповідне розроблення програм запобігання негативним наслідкам поширення наркоманії та наркозлочинності, здійснення адекватних заходів протидії цим явищам. Значної уваги науковців потребують усі напрями та аспекти наркополітики, результати аналізу яких повинні стати основним орієнтиром у практиці діяльності всіх її суб'єктів. Так, реалії сьогодення потребують: здійснення наукового пошуку в широкому спектрі проблем: від логіко-емоційного до практично-поведінкового [163].

В межах нашого дослідження певної уваги заслуговує і План заходів на 2019–2020 роки з реалізації Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 р. № 56-р.

Так, для здійснення заходів щодо удосконалення системи контролю за обігом наркотиків у 2020 році митні органи повинні, наприклад, взяти участь у підготовці проекту нормативно-правового акту щодо налагодження безперервності відслідковування наркотиків від моменту ввезення на територію України або виробництва на території України до надходження в аптечні та інші заклади охорони здоров'я, наукові та інші установи, діяльність яких пов'язана з їх обігом [138].

Сучасні інтеграційні процеси все більше розширюють міжнародні взаємовідносини на рівні як держави, так і окремих її представництв і відомств. Митна співпраця займає чільне місце в питаннях запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи

прекурсорів. Така співпраця митних органів на світовому рівні побудована на їх безпосередній взаємодії (це інформаційний обмін, правова допомога тощо) [2, с. 16].

С.О. Сорока наголошує, що під час здійснення своїх функцій митні органи України можуть співпрацювати з митними та іншими органами іноземних держав та з міжнародними організаціями. Узгодження зусиль митних органів особливо необхідно на міждержавному рівні. Досягнути ефективності протидії контрабанді можна тільки спільними зусиллями. Міжнародна співпраця здійснюється на різних рівнях і в різних формах [185, с. 174].

Зокрема, Комплексна програма профілактики злочинності на 2001–2005 роки зобов'язувала активізувати процес входження України у міжнародні структури, які здійснюють діяльність у сфері протидії поширенню наркоманії та наркобізнесу, шляхом її участі у міжнародних програмах та вступу до міжнародних організацій, що ведуть боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидіють відмиванню грошей, одержаних від наркобізнесу [149].

Тому попередження наркобізнесу, організованих форм злочинності є найбільш складною проблемою. Припинення злочинів цієї спрямованості – найбільш апробований засіб протидії наркозлочинності. Важливе значення має взаємодія і інші форми міжнародної співпраці правоохоронних органів різних держав в ліквідації каналів надходження наркотиків, в посилення прикордонного та митного контролю. Подібне міжнародне співробітництво набуває особливого значення, оскільки Україна, на жаль, має репутацію держави із сприятливими умовами для наркоекспансії. Через наші кордони пролягли канали контрабандного надходження наркотиків з Азії в західні країни, які поступово «прибирає до рук» міжнародна наркомафія. Вітчизняні злочинні угруповання допомагають закордонним партнерам «відмивати»

наркодолари і легалізувати таким чином злочинно нажиті капітали [74, с. 290].

Україна бере активну участь у діяльності Управління ООН з наркотиків та злочинності, яке було утворено в 1997 р. в результаті об'єднання Центру з міжнародного запобігання злочинності і Програми ООН з міжнародного контролю за наркотиками, як основний орган ООН для реалізації співробітництва в сфері боротьби зі злочинністю, нелегальним виробництвом і споживанням наркотиків, терористичною загрозою, корупцією, торгівлею людьми. Україна є членом Комісії ООН з наркотичних засобів та Комісії ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя [196]. Активна участь України у діяльності Управління ООН з наркотиків та злочинності, безумовно, сприятиме ефективній боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю та незаконним обігом наркотиків в нашій державі.

Наприклад, 16 січня 2018 р. було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Державною фіскальною службою України, Адміністрацією державної прикордонної служби України та Управлінням з наркотиків та злочинності ООН. Відповідно до якого передбачається створення підрозділів портового контролю в Одеському морському торговому порту та аеропорту «Бориспіль», а в подальшому – в інших портах з метою посилення контролю за контейнерами, поліпшення координації, аналізу та обміну інформацією, розподіляючи при цьому людські та технічні ресурси для уникнення дублювання діяльності та підвищення рівня безпеки зовнішньої торгівлі; оптимізація превентивних заходів, які вживаються в пунктах пропуску України з належним чином оформленими контейнерами для подальших перевезень, з метою зменшення спроб їх використання для протиправної діяльності, зокрема незаконного обігу наркотиків [100].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 р. № 220 «Про Національне центральне бюро Інтерполу», взаємодія правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних

держав щодо вирішення питань боротьби із злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни, здійснюється лише через Національне центральне бюро Інтерполу [153].

Так, для запобігання злочинів, пов'язаних контрабандою наркотичних засобів і психотропних речовин, з Генерального секретаріату Інтерполу, Національних центральних бюро Інтерполу іноземних держав може бути отримана інформація: про осіб, які проходять по справах стосовно незаконного обігу наркотиків; про злочинні угруповання, які займаються наркобізнесом; про факти вилучення наркотиків; про основні види наркотичних засобів та психотропних речовин, що перебувають у незаконному обігу; про нові види наркотиків, які з'явилися в обігу; про методи нелегального виготовлення наркотиків, найпоширеніші способи упаковки, виявлені підпільні лабораторії; про канали транспортування та методи приховування; матеріали міжнародних конференцій, симпозіумів, робочих зустрічей та інших нарад по лінії Інтерполу з проблем боротьби з незаконним обігом наркотиків та психотропних речовин, періодичні видання, підготовлені Генеральним секретаріатом Інтерполу з цих питань; статистичні огляди та правозастосовна діяльність (аналіз вилучених наркотичних речовин, тенденції у боротьбі з наркобізнесом, інформаційні матеріали про діяльність спеціальних служб поліції різних країн та інше) [137].

У кожному випадку вилучення на території України так званих «важких» наркотиків (героїну, кокаїну), а також психотропних субстанцій, синтетичних наркотиків та прекурсорів орган, який їх вилучив, протягом 5 діб з моменту вилучення повинен інформувати Національне центральне бюро Інтерполу, обов'язково повідомивши: а) вид наркотика; б) кількість (вага), яка була вилучена; в) місце, час та інші обставини вилучення; г) спосіб транспортування та маршрут руху вилучених наркотиків (місце виготовлення, транзитні пункти, місцепризначення); д) спосіб приховування наркотика; е) відомості про особу (осіб), у якої (яких) були вилучені наркотики, в тому числі дані про її(їх) стать та громадянство; ж) номер

кримінальної, оперативно-розшукової справи, матеріалу перевірки та дату їх порушення (заведення). За наявності інформації про причетність конкретних осіб до міжнародного наркобізнесу правоохоронні органи України можуть звернутися до Національного центрального бюро Інтерполу для одержання щодо цих осіб відомостей, що знаходяться в базах даних Генерального секретаріату Інтерполу та Національного центрального бюро Інтерполу іншої країни (країн) [137].

Питанням міжнародного співробітництва з питань митної справи присвячена глава 78 Митного кодексу України. Зокрема, у ст. 567 зазначається, що взаємодія митних органів України з митними та іншими уповноваженими органами іноземних держав, а також з міжнародними організаціями з питань боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил здійснюється в порядку, передбаченому міжнародними договорами України, укладеними відповідно до закону [102].

З метою розвитку міжнародного співробітництва України в галузі митної справи та підвищення рівня ефективності боротьби з порушеннями митного законодавства, Україна приєдналась до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 року та додатків I, II, III, V, VI, VII, VIII до неї [157]. Так, у ст. 9 зазначається, що з метою виконання основних цілей цієї Конвенції митні адміністрації забезпечують підтримання особистих та безпосередніх зв'язків між підрозділами, відповідальними за відвернення, розслідування та припинення порушень митного законодавства.

У ст. 12 наголошується, що відносно справ щодо незаконного переміщення наркотичних засобів та психотропних речовин необхідно підтримувати зв'язки з іншими зацікавленими міжнародними організаціями, зокрема, з компетентними органами ООН та з Міжнародною організацією кримінальної поліції/інтерполом [106].

На наш погляд, особливої уваги в межах цього дослідження заслуговує Додаток X «Надання допомоги у боротьбі з контрабандою наркотиків та психотропних речовин» цієї Конвенції (хоча, як випливає з назви Указу Президента України від 23 травня 2000 року № 699 «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства та додатків I, II, III, V, VI, VII, VIII до неї», наша країна до Додатку X не приєдналась).

Так, митні органи з власної ініціативи і без затримки, передають митним адміністраціям, яких це безпосередньо стосується, будь-яку наявну інформацію щодо: вчинених або очікуваних дій, які можуть призвести до контрабанди наркотичних засобів або психотропних речовин; осіб про яких відомо, що вони причетні до вчинення або які підозрюються у вчиненні цих дій, якщо це дозволяється національним законодавством, та про автомобілі, судна, літаки та інші види транспорту, які використовувалися або підозрюються у використанні для вчинення таких дій; нових способів та методів, які використовуються для контрабанди наркотичних засобів та психотропних речовин; новітніх засобів, які використовуються у якості наркотиків або психотропних речовин, і є об'єктом контрабанди [106].

Крім того, за запитом митної адміністрації однієї сторони митна адміністрація іншої сторони в рамках своєї компетенції та можливостей, здійснює спеціальний нагляд за: переміщеннями, особливо за в'їздом та виїздом з її території осіб, які небезпідставно підозрюються у тому, що вони професійно або час від часу займаються контрабандою наркотичних засобів та психотропних речовин на території запитуючої сторони; значними переміщеннями наркотичних засобів або психотропних речовин, які за повідомленнями митної адміністрації запитуючої сторони здійснюються через або з території цієї сторони; місцями, де збудовані приміщення для складування наркотичних засобів та психотропних речовин, якщо є достатні підстави передбачати, що вони можуть бути використані для їх незаконного

ввезення на територію запитуючої сторони; певними автомобілями, суднами, літаками або іншими видами транспорту, у відношенні яких є підстави передбачати, що вони використовуються для контрабанди наркотичних засобів та психотропних речовин на територію запитуючої сторони, і за результатами такого нагляду надає звіти митній адміністрації запитуючої сторони [106].

За запитом митної адміністрації однієї сторони митна адміністрація іншої сторони, керуючись чинними на її території законами та правилами, проводить опитування з метою отримання доказів вчинення контрабанди наркотичних засобів або психотропних речовин згідно з розслідуванням, що проводиться на території запитуючої сторони, і отримує свідчення від будь-яких осіб, що можуть мати відношення до вчинення контрабанди, а також від свідків або експертів, та передає результати проведеного опитування митній адміністрації запитуючої сторони разом з відповідними документами та доказами [106].

Крім того, необхідно наголосити, що Маахстриським Договором про Європейський Союз 1992 р. окреслено загальну політику розгляду внутрішніх справ та правосуддя. До її складових входять положення про митне співробітництво, співробітництво в боротьбі з незаконним обігом наркотиків та іншими формами міжнародних злочинів, зокрема у митній сфері [2, с. 23].

Наприклад, в п. 493 доповіді Міжнародного комітету з контролю над наркотиками за 2004 рік зазначається, що після розширення Європейського союзу на Схід значимість регіонального співпраці не знизилася; країни Південної Європи і держави – члени СНД виявляють все більшу готовність до встановленню регіональних партнерських відносин, особливо в таких областях, як обмін інформацією, правоохоронна діяльність і скорочення пропозиції і попиту. Україна бере участь у здійсненні проекту «Призма» і операції «Пурпур» і в якості спостерігача – в операції «Топаз»; Крім того, Україна як і раніше активно бере участь у здійсненні заходів в рамках

Спільної ініціативи країн Південно-Східної Європи і в інших регіональних операціях, зокрема в здійсненні другого етапу операції «Стримування», в операціях «Цитадель» і «Канал». комітет зазначає готовність уряду України до міжнародного співробітництва та, з огляду на важливість встановлення адекватного контролю над ангідридом оцтової кислоти, настійно закликає Україну стати повноправним учасником операції «Топаз» [50].

В Національному звіті за 2017 рік щодо наркотичної ситуації в Україні зазначається, що завдяки вжитим правоохоронними органами України та зарубіжних країн заходам по боротьбі з контрабандним переміщенням афганського героїну, на теперішній час відмічається деяке зниження інтенсивності використання членами міжнародних наркоугруповань «Балканського маршруту» та «Шовкового шляху» [110, с. 115].

Певної уваги, на наш погляд, заслуговує проєкт «ДІЯ – ЄС: Заходи ЄС з питань протидії наркотикам та організованій злочинності. Інтенсивне співробітництво та нарощування потенціалу для боротьби з організованою злочинністю у сфері наркаторгівлі вздовж героїнового маршруту», який діяв з 1 січня 2017 року по 31 грудня 2020 року на підставі Рамкової Угоди між Урядом України та Комісією Європейського Співтовариства. Метою цього Проєкту є сприяння запобіганню та ефективній боротьбі з організованою злочинністю, у тому числі із незаконним обігом наркотиків вздовж так званого «героїнового маршруту» з/до Афганістану для більш ефективної боротьби з організованою злочинністю у сфері наркаторгівлі та створення належної довіри і налагодження мережі контактів між ними, що дозволить їм співпрацювати на (між-) регіональному рівні шляхом: надання сприяння у прийнятті ефективної політики та оперативних заходів, що відповідають міжнародним стандартам прав людини і верховенства права, а також узгоджуються з відповідними стратегіями і політикою ЄС; створення сприятливого середовища для посилення міжрегіонального і міжнаціонального співробітництва у сфері боротьби з організованою

злочинністю та незаконним обігом наркотиків, забезпечуючи при цьому дотримання прав людини та верховенства права [164].

Наприклад, у межах цього Проєкту у 2020 році оперативні спецпідрозділи СБУ одержали широкий спектр сучасних експрес-тестів із виявлення наркотиків, у тому числі й нових психоактивних речовин. Це майже 1,5 тисячі експрес аналізів [165].

24 липня 2020 року Європейська комісія прийняла Порядок денний і План дій Європейського союзу по боротьбі з наркотиками на період 2021–2025 років, в яких визначені політичні рамки і пріоритети дій на найближчі п'ять років. Було визначено вісім стратегічних пріоритетів в наступних трьох областях: зміцнення безпеки (приділяючи особливу увагу всім аспектам незаконного обігу наркотиків); посилення профілактики (негативних наслідків наркотизма, включаючи його зв'язок з насильством) і усунення шкоди, пов'язаної з наркотиками (за допомогою забезпечення населення наркологічною допомогою, зниження ризиків і шкоди й застосування збалансованого підходу до проблеми наркотиків у в'язницях) [53].

Зважаючи на тематику нашого дослідження певної уваги заслуговує і Угода про взаємодію та співробітництво митних служб у боротьбі проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин від 8 липня 1994 року, відповідно до якої митні органи, за умови дотримання законів і правил, що діють в їх державах, співпрацюють з метою вироблення узгодженої стратегії і спільних заходів боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, вдосконалення діяльності митних служб щодо запобігання, розслідування та припинення їх незаконного обороту і виконання міжнародних зобов'язань [195].

В.О. Хома та С.В. Капітанець слушно зазначають, що корисним буде досвід країн, що межують з Україною, наприклад, Республіки Білорусь. Митні органи Республіки Білорусь відповідно до Закону Республіки Білорусь від 04.01.2014 р. «Про основи діяльності з профілактики правопорушень» здійснюють заходи загальної та індивідуальної профілактики митних

правопорушень. Загальна профілактика включає: розробку і затвердження комплексних регіональних програм з профілактики митних правопорушень і проведення профілактичних заходів; правову просвіту громадян; внесення подань; винесення приписів; певних заходів, передбачених іншими законодавчими актами. Індивідуальна профілактика включає: профілактичні бесіди; офіційні попередження; профілактичний облік; захисний припис; інші заходи, передбачені законодавчими актами. Пріоритетним напрямом є залучення до профілактичної роботи громадські організації і громадян. Із цією метою в Державному митному комітеті Республіки Білорусь створена та функціонує Громадська рада, до складу якої входять представники митного комітету, керівники промислових підприємств і громадських організацій [2, с. 48–49].

Ю.В. Луценко, О.Б. Полторацький, А.В. Тарасюк слушно наголошують, що однією з особливостей досліджуваного посягання є та обставина, що його часто вчиняють особи з іноземним громадянством. Такими особами є: студенти, туристи, працівники зарубіжних установ, які мають уставний капітал у спільних підприємствах на території України тощо, які постійно мають можливість виїзду за межі нашої держави. У зв'язку з цим, як показує слідчо-оперативна практика, контрабандна діяльність вказаних осіб має продовжуваний характер, вчиняється здебільшого досить довгий час і складається з багатьох кримінальних епізодів [97, с. 79]. Тому налагодження інформаційних каналів з митними органами інших країн, щодо обміну даними про осіб, схильних до вживання або розповсюдження наркотичних засобів, може сприяти виявленню серед вищеназваних категорій осіб, які можуть вчиняти контрабанду розгляданих речовин та засобів.

Отже, незаконний обіг наркотиків руйнує економіку, соціальну сферу, підвищує рівень злочинності, руйнує моральні підвалини суспільства, вражає своїм негативним впливом молодь, провокує конфлікти. Його можна розглядати як загрозу національній безпеці України [110, с. 113]. А тому

ефективне запобігання на загальносоціальному рівні вітчизняними митними органами контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, у тісній взаємодії з іншими правоохоронними органами як України, так і інших держав, має стати міцною перепорою для розповсюдження цього негативного явища по всьому світу.

2.2. Спеціально-кримінологічне запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів митними органами України

Глобальна проблема збільшення масштабів незаконного обігу наркотиків викликає занепокоєння у більшості цивілізованих держав світу. Виключення не становить і наша країна. Проте, найбільшою загрозою є збільшення контрабанди наркотиків і зростання ролі України як транзитної території для їх переміщення. Основною причиною предметної уваги території нашої держави, з боку міжнародних злочинних угруповань наркобізнесу, є вигідне географічне розташування (спільний кордон з ЄС, вихід до Чорного і Азовського морів), розвинута інфраструктура морських та повітряних портів [110, с. 114].

Запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів вимагає перш за все кардинального вдосконалення системи координації діяльності всіх структур, зокрема митних органів України. Особливу увагу, на наш погляд, необхідно приділяти координації органів, наділених правом здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Для цього необхідно систематизувати гласну і негласну інформацію про виявлені і приховані процеси в злочинному світі. На жаль, єдиної системи оперативно-розшукової інформації в країні не створено. Інформаційно-пошукові системи сформовані за різними критеріями, без урахування міжнародних стандартів, між собою не узгоджуються і не дають

цілісної картини про злочинність. В результаті різні оперативні підрозділи створюють і використовують замкнуті бази даних.

В аспекті ефективності запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів митними органами України, на наш погляд, необхідно приділити увагу можливості (неможливості) здійснення оперативно-розшукової діяльності цими органами.

Так, в ст. 5 Закону України «Про оперативну розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135 наведено вичерпний перелік підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється.

Зокрема, оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами: «органів доходів і зборів – оперативними підрозділами податкової міліції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою» (ст. 5 Закону України «Про оперативну розшукову діяльність») [154]. Це формулювання з'явилося у законодавстві в результаті прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи» від 4 липня 2013 року № 406 [130].

На наш погляд, доцільно з'ясувати співвідношення таких категорій як «митні органи України» та «органи доходів і зборів».

Так, відповідно до Закону України «Про внесення змін до МК України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи» від 4 липня 2013 року № 405 [133], у МК України [102] слова «митний орган» замінено словами «орган доходів і зборів» у всіх відмінках та числах, слова «митна служба України», «митна служба» в усіх відмінках і числах замінено словами «органи доходів і зборів».

Отже, співставлення законів № 405 та № 406 від 4 липня 2013 року дає нам однозначну відповідь, що на момент внесення змін до ст. 5 Закону

України «Про оперативну розшукову діяльність» митні органи були перейменовані у органи доходів і зборів. Значить на законодавчому рівні підрозділам органів доходів і зборів (перейменованих митних органів), які ведуть боротьбу з контрабандою, дозволялось здійснювати оперативно-розшукову діяльність.

Необхідно зазначити, що, відповідно до Закону України «Про внесення змін до МК України та деяких інших законодавчих актів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи» вже від 14 січня 2020 року № 440 [132], у МК України слова «орган доходів і зборів» у всіх відмінках та числах замінено словами «митний орган». Проте відповідні зворотні «термінологічні» зміни до ст. 5 Закону України «Про оперативну розшукову діяльність», як це відбулося у 2013 році, внесені не були.

На наш погляд, це може свідчити або про несистемний підхід (помилку) сьогоденішнього законодавця у законотворчій роботі або про умисне небажання вносити відповідні зміни.

Отже, пропонуємо внести відповідні зміни до ст. 5 Закону України «Про оперативну розшукову діяльність», термінологічно привівши її до чинного законодавства (це якщо ми будемо вважати, що законодавець просто «помилився»). А саме фразу «органів доходів і зборів – оперативними підрозділами податкової міліції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою» розділити на дві окремі складові, одну з яких викласти у редакції «митних органів – підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою». Або взагалі виключити цей орган із ст. 5 Закону України «Про оперативну розшукову діяльність», якщо законодавець не бажає щоб він здійснював оперативно-розшукову діяльність.

Необхідно зазначити, що словосполучення «органи доходів і зборів» продовжує використовуватися не тільки у Законі України «Про оперативну розшукову діяльність», а, наприклад, й у чинному Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Так, відповідно до п. в ч. 3 ст. 5 зазначеного Закону, до державних органів, які

беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, належать органи доходів і зборів, органи Державної прикордонної служби України та органи державного фінансового контролю [156].

В цьому контексті стаття 18 «Обов'язки державних органів, що мають контрольні повноваження» Закону цікава не тільки за змістом, а й за термінологією. Так, у ч. 1 перелічуються загальні обов'язки, в тому числі «митних органів України», по боротьбі з організованою злочинністю. А у ч. 2 цієї статті знов використовується словосполучення «органи доходів і зборів», які серед іншого зобов'язані: надавати необхідну допомогу при проведенні оперативно-розшукових заходів у зоні митного контролю; за дорученням спеціальних органів по боротьбі з організованою злочинністю забезпечувати контрольовані поставки наркотичних і психотропних засобів, а також зброї та інших предметів, що використовуються організованими злочинними групами й угрупованнями з метою контрабанди [156].

Отже, необхідно внести зміни і до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» щодо заміни словосполучення «органи доходів і зборів».

Як нами вже наголошувалось, відповідно до Положення про Державну митну службу України, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227, ДМСУ, відповідно до покладеного на неї завдання із забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил, організовує та провадить відповідно до закону оперативно-розшукову діяльність та здійснює контроль за її провадженням оперативними підрозділами ДМСУ та її територіальних органів, які ведуть боротьбу з контрабандою; взаємодіє в межах повноважень, визначених законом, з іншими органами, що провадять таку діяльність (п. 28 ст. 4) [123].

Отже, законодавчій дозвіл на здійснення оперативно-розшукової діяльності, що закріплений у ст. 5 чинного Закону України «Про оперативну

розшукову діяльність», знайшов своє пряме відображення у чинному Положенні про Державну митну службу України, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227.

Відповідно до ст. 41 «Оперативні підрозділи» Кримінального процесуального кодексу України, оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора [83].

Л.М. Дорофеєва зазначає, що з 2013 року (внесені зміни до ст. 5 Закону України «Про оперативну розшукову діяльність») не було вжито організаційних заходів для практичної реалізації такої діяльності: з одного боку, підрозділи митниці, «які ведуть боротьбу з контрабандою», на думку вченої, в структурі відсутні, а з іншого – боротьба з контрабандою є загальним завданням всієї системи митної служби. І хоча митні органи України зазнали ряд організаційних та функціональних реформ, як в складі Міндоходів, так в Державній фіскальній службі, проте спеціалізовані підрозділи (оперативні в розумінні кримінального процесуального законодавства) створені так і не були; не було внесено змін в митне законодавство, як і не видано підзаконних нормативних актів, які б визначали спеціальний порядок здійснення такого роду діяльності та коло посадових осіб митниці, уповноважених на її проведення [54, с. 86–87].

В.О. Хома, В.В. Заяц зазначають, що ст. 9 МК України 1991 року та ст. 11 МК України 2002 року серед завдань митних органів передбачали «боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил», проте ст. 544 МК України 2012 року використовує формулювання «запобігання та

протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил на всій митній території України». Отже, вчені наголошують, що чинний МК України націлює митні органи України на боротьбу тільки з порушеннями митних правил, стосовно ж контрабанди – на запобігання та протидію їй [202, с. 92–93].

Дослідники зауважують, що «якщо первісна структура апарату відновленої у 2019 р. ДМСУ передбачала у своєму складі департамент запобігання та протидії контрабанді та порушенням митних правил, то введена замість неї у травні 2020 р. оновлена структура – департамент протидії митним правопорушенням [202, с. 93]. Проте, відповідно до офіційного сайту ДМСУ на сьогодні (2021 р.) у її складі існує департамент боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил [189].

На думку В.О. Хоми та В.В. Зайця, жодна з наведених назв цього департаменту як за змістом напрямків, так і за предметом дій достатнім чином не кореспондується з наведеними у МК України правоохоронними завданнями митних органів України. Вчені зробили висновок, що можливість використання митними органами України заходів оперативно-розшукової діяльності допускається стосовно їхньої боротьби саме з контрабандою за відсутності такого завдання у чинній редакції Митного кодексу [202, с. 93].

На наш погляд, застосування різних термінів «боротьба», «запобігання», «протидія» не може позбавити митні органи законодавчої можливості здійснювати оперативно-розшукову діяльність. Що стосується висновку В.О. Хоми та В.В. Зайця, що митні органи, згідно з ст. 544 МК України, не уповноважені саме на боротьбу з контрабандою [202, с. 95], то, на наш погляд, використання термінів «запобігання» та «протидія» в чинному Митному кодексі може бути обумовлено сучасними тенденціями щодо пріоритетного їх використання (домінування, заміни) відносно терміну «боротьба» в кримінології на сучасному етапі.

Вважаємо за потрібне з'ясувати як функціонують (функціонували) підрозділи органів доходів і зборів (митних органів), які ведуть боротьбу з

контрабандою. Тобто, як виконується Положення про Держмитслужбу в частині: «організовує та провадить відповідно до закону оперативно-розшукову діяльність та здійснює контроль за її провадженням оперативними підрозділами ДМСУ та її територіальних органів, які ведуть боротьбу з контрабандою».

На сайті Верховної Ради України в розділі «Законодавство України» розміщено чинний наказ (актуальність якого в нас викликає обґрунтований сумнів) ДМСУ від 7 квітня 2011 року № 289 «Про затвердження Положення про Департамент боротьби з контрабандою та митними правопорушеннями» останні зміни до якого вносились ще у 2012 році (наказ № 676 від 26.11.2012) [141]. Цей наказ прийнятий на заміну наказу ДМСУ від 17 червня 2010 року № 655 «Про організаційне вдосконалення діяльності підрозділів митних органів, що здійснюють заходи з боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил», який втратив чинність [155].

Отже, відповідно до наказу від 7 квітня 2011 року № 289, до основних, серед інших, завдань Департаменту боротьби з контрабандою та митними правопорушеннями в межах проблематики нашого дослідження можна віднести: участь у реалізації державної політики України у сфері державної митної справи шляхом запобігання та протидії контрабанді; організацію діяльності митних органів з виявлення, розкриття, припинення й профілактики порушень законодавства з питань державної митної справи, запобігання таким правопорушенням; організацію та проведення заходів з протидії незаконному переміщенню через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, у тому числі з використанням кінологічних команд митних органів, надання методичної допомоги митним органам з питань організації практичної діяльності кінологічних команд у зонах митного контролю; організацію проведення у взаємодії із правоохоронними органами України та інших країн контрольованих поставок наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів [141].

На наш погляд, особливої уваги заслуговують пункт 3.2. цього наказу, відповідно до якого дозволяється проводити самостійно або у взаємодії з правоохоронними органами України оперативні заходи щодо виявлення, попередження та припинення контрабанди й порушень митних правил, а також пункт 3.5. – проводити спеціальні заходи самостійно або у взаємодії з правоохоронними органами України, у тому числі контрольовані поставки щодо виявлення, попередження, припинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, пункт 3.6. – організувати в установленому ДМСУ порядку взаємодію й обмін інформацією з митними, правоохоронними органами та іншими органами зарубіжних країн з питань протидії незаконному переміщенню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів [141].

В п. 1.9. цього наказу зазначається, що Департамент є юридичною особою, проте, на підставі рішення щодо реорганізації, 6 лютого 2014 року до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України було внесено запис про державну реєстрацію припинення цієї юридичної особи.

На наш погляд, хоча наказ ДМСУ від 7 квітня 2011 року № 289 залишається чинним, на сьогодні його зміст має лише історично-інформаційне значення, а керуватися необхідно Положенням про ДМСУ, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. Отже, цей наказ доцільно скасувати.

Відповідно до положень Міжнародної конвенції про адміністративну взаємодопомогу у сфері митних відносин від 27.06.2003 р., для забезпечення належного застосування митного законодавства сторони надаватимуть одна одній адміністративну допомогу шляхом взаємодії митних адміністрацій з метою недопущення, розслідування та припинення митних правопорушень [106]. В цьому контексті В.О. Хома та С.В. Капітанець наголошують, що недоліком вітчизняної системи правоохоронних органів є відсутність у митної службі України права на ведення оперативно-розшукової діяльності,

що не дозволяє отримувати оперативно важливу інформацію від відповідних органів сусідніх держав [2, с. 18].

В рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2008 року «Про боротьбу з контрабандою і порушенням митних правил, координацію діяльності у цій сфері», що введено в дію Указом Президента України від 12 листопада 2008 року № 1030 запропоновано Президентові України внести на розгляд Верховної Ради України проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, передбачивши, зокрема, законодавчі пропозиції з надання митним органам повноважень у сфері оперативно-розшукової діяльності та досудового слідства у справах про контрабанду, та визначити такий законопроект як невідкладний для позачергового розгляду Верховною Радою України [160].

Л.М. Дорофеєва слушно зазначає, що проведені у період з 2012 року зміни митного та кримінального процесуального законодавства формально надають підставі для здійснення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих дій посадовими особами митниць. Однак, станом на 2020 рік, існуюча організаційна структура та відсутність функціональних повноважень окремих підрозділів унеможливають практичну реалізацію зазначених норм [54, с. 88].

Вивчаючи зарубіжний досвід запобігання та протидії контрабанді, В.О. Хома та С.В. Капітанець зазначають, що оперативні співробітники митних органів, наприклад, США можуть проводити секретні операції зі спостереження за об'єктами, підозрюваними в порушенні законів, правомочні викликати осіб для надання свідчень. Більше того, вони мають право, при наявності відповідних судових санкцій, проводити прослуховування і електронне спостереження, а також здійснювати інші оперативні заходи [2, с. 40].

В.І. Ткаченко, А.М. Ханькевич слушно зазначають, що критеріями ефективності організації оперативними підрозділами протидії контрабанді

наркотиків слід вважати не лише статистичні показники щодо документування контрабанди наркотиків, а наявність розвинутої мережі оперативних джерел, здатних забезпечити процес виявлення, фіксування, документування ознак організації та вчинення контрабанди наркотиків, проведення профілактичних заходів та інших заходів впливу на кримінальне наркосередовище; рівень оперативно-розшукової профілактичної роботи та розбудова актуальної системи оперативного пошуку, своєчасне та точне визначення реальних загроз з боку наркоконтрабандистів та міжнародних наркоділків; вміння прогнозувати потенційні загрози з боку наркоконтрабандистів та міжнародних наркоділків, а також прогнозування розвитку оперативної обстановки [193, с. 126].

Протидія контрабанді вимагає насамперед кардинального удосконалення системи координації діяльності усіх силових структур, зокрема СБУ, Національної поліції, Держприкордонслужби, митних органів. Основне в системі координації – це систематизація, централізація гласної і негласної інформації щодо виявлених процесів у злочинному світі. Єдиної системи оперативно-розшукової інформації щодо організованої, транснаціональної, злочинності в Україні поки ще не створено. Відсутній єдиний підхід до створення інформаційних систем оперативно-розшукового призначення навіть у рамках одного відомства. У результаті різні оперативні підрозділи створюють і використовують замкнені банки і бази даних. З урахуванням цього потрібно, у першу чергу, вжити конкретних і за можливістю вичерпних заходів щодо забезпечення централізованого накопичення, систематизації і своєчасного використання оперативно-розшукової, а також іншої інформації щодо злочинних формувань, що діють на певній території (об'єктах) і займаються контрабандою [1, с. 144].

На наш погляд, особливої уваги заслуговує і ст. 456 «Контрольовані поставки наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» Глави 66 «Заходи щодо запобігання та протидії контрабанді» Митного кодексу України, де зазначається, що, відповідно до законів України, митні органи з

метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь у цьому, разом з іншими державними органами, що мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, можуть використовувати метод контрольованої поставки зазначених засобів, речовин і прекурсорів.

У Національному звіті за 2017 рік щодо наркотичної ситуації в Україні зазначається, що з метою встановлення джерел і каналів переміщення наркотичних засобів та осіб, які беруть у цьому участь, відповідно до ст.456 МК України оперативні підрозділи правоохоронних органів України спільно підрозділами митниць у 2016 році проведено 76 контрольованих поставок зазначених речовин [110, с. 118].

Контрольована поставка передбачає комплекс здійснюваних оперативними підрозділами заходів, за яких допускається під контролем та оперативним наглядом незаконне ввезення в Україну, вивезення з України, транзит через її територію або переміщення в межах України наркотичних засобів. Контроль за їх переміщенням дає змогу відстежити канали надходження наркотичних засобів у незаконний обіг, викрити співучасників та найповніше задокументувати злочинну діяльність [117, с. 145].

Відповідно до ст. 569 «Контрольована поставка» Кримінального процесуального кодексу України, слідчий органу досудового розслідування України у разі виявлення ним контрабандної поставки при проведенні процесуальних дій, у тому числі за запитом про міжнародну правову допомогу, має право не вилучати її з місця закладки або транспортування, а за домовленістю з компетентними органами держави, куди її адресовано, безперешкодно пропустити її через митний кордон України з метою виявлення, викриття та документування злочинної діяльності міжнародних злочинних організацій.

Про виявлення контрабандної поставки складається протокол, який направляється компетентному органу держави, на територію якої пропущено контрольовану поставку, а в разі одержання таких матеріалів від відповідних

органів іншої держави вони долучаються до матеріалів досудового розслідування [83].

Порядок проведення контрольованої поставки визначається МК України і відповідним нормативно-правовим актом центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, МВС України, СБУ, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту державного кордону, погодженим із Офісом Генерального прокурора та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України [102].

Так, є чинною Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, що затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

Відповідно до п. 1.7. цієї Інструкції, до суб'єктів, уповноважених на проведення негласних слідчих (розшукових) дій відносяться слідчі органів прокуратури (на час дії п. 1 розділу XI «Перехідних положень» КПК України), органів внутрішніх справ, органів безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань (з дня початку його діяльності), а також уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів ДМСУ, які проводять негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів слідчими під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва [136].

В цьому аспекті для порівняння вважаємо за доцільне навести ч. 6 ст. 246 КПК України: «проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи» [83].

Ці дві норми, які регулюють одне й те саме питання, були нами наведені для того, щоб показати, що до Кримінального процесуального кодексу зміни, обумовлені численними адміністративно-правовими реформами, вносились постійно, а до Інструкції – взагалі не вносились.

В п. 1.12.1 Інструкції зазначається, що контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена КК України [136].

На законодавчому рівні проблематика контрольованої поставки також закріплена у ст. 4 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», де зазначається, що «з метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь в цьому, в кожному окремому випадку за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних

договорів України може використовуватися метод контрольованої поставки, тобто допуск під контролем і оперативним наглядом відповідних органів ввезення в Україну, вивезення з України чи транзит через її територію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [147].

У ст. 19 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» зазначається, що використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів для проведення контрольованого постачання, інших оперативно-розшукових заходів підрозділами, які відповідно до закону мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, дозволяється без ліцензії [152]. До речі, бажано було б у законодавстві використовувати єдину термінологію, тому пропонуємо у ст. 19 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» словосполучення «контрольованого постачання» замінити на словосполучення «контрольованої поставки».

О.Р. Авдєєв наголошує, що міжнародні контрольовані поставки наркотичних засобів та психотропних речовин проводяться за чіткої взаємодії митних органів, прикордонних органів та СБУ – з боку України та іноземних митних та правоохоронних органів. Це пов'язано з тим, що найважливішими елементами підготовки цього заходу є уточнення основ його правової регламентації у країні призначення або транзиту, встановлення у максимально стислі терміни прямих контактів з відповідними зацікавленими підрозділами іноземних держав, залучення до участі в операції представників інших державних органів і відомств, а також необхідність координації їх дій тощо [1, с. 142].

Серед іншого, з метою запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів доцільно сприяти розвитку кінологічної служби та застосувати пошукові методики виявлення наркотиків, засновані на міжнародному досвіді, а також видати аналоги наркотичних засобів для тренування собак, адже тренування проходять із

застосуванням заміників, які за запахом відрізняються від оригіналу [120, с. 211].

Хоча існує механізм передачі, вилучених з незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, що є речовими доказами, які вироком чи ухвалою суду вирішено передати підрозділам митних органів, що забезпечують дресирування службових собак для розшуку таких речовин, а саме митницям, зокрема регіональним, та Кінологічному центру Держмитслужби [143].

Виявлення контрабанди наркотичних засобів за допомогою службових собак, характеризуються можливістю використання у важкодоступних місцях та поруч із сучасними технічними та спеціальними засобами митного контролю. Тому важливу роль відіграє застосування у митній справі кінологічної команди – інспектор-кінолог і його собака [118, с. 313].

С.О. Сорока слушно зазначає, що необхідно брати до уваги і психологічний чинник, оскільки контрабандисти, готуючись до вчинення контрабанди на конкретній митниці, дізнаються, чи працюють там службові собаки, що також є фактором втримання від вчинення контрабанди саме на цій митниці [185, с. 168].

Розвитку кінологічної служби приділяється належна увага і на міжнародному рівні. Так, в межах виконання завдань по протидії незаконному переміщенню підконтрольних речовин митними органами здійснюється взаємодія з рядом міжнародних та закордонних організацій, зокрема такими як Всесвітня митна організація, Управління ООН з наркотиків та злочинності, Митно-прикордонна служба США (CBP), Консультативна місія Європейського Союзу (EUAM). Відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Державною фіскальною (на сьогодні – митною) службою України та Всесвітньою митною організацією від 16.07.2016 р. на базі Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення (м. Хмельницький) створено Регіональний кінологічний навчальний центр Всесвітньої митної організації та

Регіональний навчальний центр Всесвітньої митної організації. У вищезазначених центрах здійснюється підготовка та навчання представників митних органів країн європейського регіону та проведення семінарів, тренінгів із запобігання та протидії незаконному переміщенню наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [110, с. 119–120].

З метою більш ефективної роботи митних органів з протидії контрабанді наркотичних засобів, необхідно не тільки постійно та якісно здійснювати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації співробітників митних органів в цьому напрямі, але й з особливою увагою ставитися до добору кадрів, вивчаючи не тільки професійні здобутки митників, а й можливу корупційну складову їх діяльності.

На сьогодні існує величезна кількість досліджень з антикорупційної політики, тому, в межах нашого дослідження, ми не ставимо за мету детально висвітлювати окрему тему протидії корупції в митних органах. Наведемо всього декілька, на наш погляд, основних заходів у цьому напрямі: встановлення такого рівня матеріального забезпечення співробітників митних органів, яке здатне забезпечити їм і їхнім сім'ям достатній рівень життя; посилення контролю за доходами і видатками цих осіб; удосконалення кадрової політики (наприклад, використання ротації кадрів).

Наприклад, в ст. 7 Конвенції ООН проти корупції рекомендується створювати, підтримувати й зміцнювати такі системи приймання на роботу, набору, проходження служби, просування по службі та виходу у відставку службових осіб, які не обираються, які: а) ґрунтуються на принципах ефективності й прозорості й на таких об'єктивних критеріях, як бездоганність роботи, справедливість і здібності; б) включають належні процедури підбору й підготовки кадрів для заняття державних посад, які вважаються особливо вразливими з точки зору корупції, і ротації, у належних випадках, таких кадрів на таких посадах; с) сприяють виплаті належної винагороди й установленню справедливих окладів; d) сприяють здійсненню освітніх і навчальних програм, з метою забезпечення того, що ці особи

задовольняють вимоги стосовно правильного, добросовісного й належного виконання державних функцій, а також забезпечують їм спеціалізовану й належну підготовку, щоб поглибити усвідомлення ними ризиків, які пов'язані з корупцією та стосуються виконання ними своїх функцій [159].

І.Л. Рудницький всі засоби, що знаходяться в розпорядженні оперативних підрозділів для виявлення контрабанди наркотичних засобів, поділяє на три види: оперативні обліки, які становлять спеціалізований банк даних про осіб, предмети, події (факти), що викликають оперативний інтерес; оперативна техніка – сукупність різноманітних приладів, пристроїв, речовин і науково обґрунтованих прийомів їх застосування; службово-розшукові собаки – аналізатори запахової інформації та надійні помічники в зашифруванні джерел інформації та оперативних заходів [171, с. 117].

Для планування та здійснення заходів з протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (в тому числі контрабанді) необхідно проводити регулярний моніторинг за єдиною процедурою і на підставі спостережень за характеристиками розповсюдження наркотичних засобів. Отже, необхідно перейти на принципово новий рівень інформаційно-аналітичного забезпечення центральних органів виконавчої влади, інших органів державної влади, які в межах своїх повноважень здійснюють заходи у зазначеній сфері [162].

Для реалізації цієї мети розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2011 р. № 1193-р. була схвалена Концепція створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. З метою реалізації цієї Концепції розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 липня 2012 р. № 534-р. було затверджено відповідний план заходів. Митні органи були співвиконавцями майже всіх пунктів цього Плану. Так, вони зобов'язані були взяти участь у розробці проекту змін до Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» щодо визначення засад функціонування

системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. У визначенні порядку проведення моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також критеріїв і показників (індикаторів) для забезпечення єдиного підходу до його проведення на регіональному та національному рівні [140].

Крім того, митні органи повинні були взяти участь у розробці порядку збору, опрацювання, зберігання та обміну інформацією про ситуацію у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також забезпечити: проведення навчання своїх працівників з питань технічного обслуговування та експлуатації інформаційно-аналітичної складової частини системи моніторингу та підвищення їх кваліфікації; розробку форм статистичної звітності щодо отримання даних про обіг наркотичних засобів; реалізацію технічного проекту інформаційно-телекомунікаційної складової частини системи моніторингу; розроблення технічного завдання із створення інформаційно-аналітичної складової частини системи моніторингу, зокрема програмно-технічної складової частини, а також класифікаторів і засобів захисту інформації; фінансування заходів щодо створення системи моніторингу згідно з технічним проектом, зокрема придбання технічних засобів, розроблення програмних продуктів, класифікаторів, інформаційних показників (індикаторів), регламентів збору, зберігання та обміну інформацією [140].

На наш погляд, особливої уваги в процесі спеціально-кримінологічного запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів митними органами заслуговує співпраця цих органів на міжнародному рівні.

Так, у Додатку Х «Надання допомоги у боротьбі з контрабандою наркотиків та психотропних речовин» Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 09.06.1977 р. (як нами наголошувалось,

Україна до Додатку X не приєдналась) щодо збору інформації зазначається, що митні адміністрації сторін надають Генеральному Секретарю Ради митного співробітництва інформацію, яка становить міжнародний інтерес.

Генеральний Секретар Ради забезпечує створення і внесення змін та доповнень до центрального банку інформації, що надається йому сторонами, і використовує її для підготовки узагальнень та навчальних посібників щодо нових і рецидивних напрямків здійснення цього злочину. Він здійснює заходи для періодичного перегляду банку з метою вилучення з нього інформації, яка на його погляд, втратила свою значимість чи актуальність.

Генеральний секретар Ради, у разі відсутності заперечень з боку сторони, що надає інформацію, розповсюджує в межах доцільного серед служб та посадових осіб визначених іншими членами Ради, відповідних структур ООН та Міжнародної організації кримінальної поліції/інтерполу і інших міжнародних організацій, з якими щодо цього є відповідні домовленості, будь-яку інформацію щодо контрабанди наркотичних засобів та психотропних речовин, що міститься у центральному банку, а також будь-які узагальнення та навчальні посібники.

Повідомлення мають містити інформацію щодо: осіб, остаточно визнаних винними у вчиненні контрабанди; та у разі можливості, осіб, які підозрюються у вчиненні контрабанди, незважаючи на те, що юридичні дії у їх відношенні не закінчені, при цьому мається на увазі, що сторони, які утримуються від надання імен та опису причетних до вчинення таких порушень осіб у зв'язку з тим, що це заборонено їх національним законодавством, приводять у повідомленні якомога більше інформації за іншими пунктами.

Інформація, що надається, має, по можливості, містити наступні дані: прізвище; імена; дошлюбне прізвище (в разі його використання особою); прізвисько або вигадане ім'я; рід занять; адреса (теперішня); дата та місце народження; громадянство/національність; держава проживання та держави, які особа відвідувала у останні 12 місяців; вид та номер ідентифікаційних

паперів, включаючи державу та дату їх видачі; фізичні характеристики; стать; зріст; вага; статура; волосся; очі; колір обличчя; характерні риси або особливості; стислий опис порушення (включаючи дані щодо виду, кількості та походження товарів, що були об'єктом порушення, виробника, перевізника та вантажовідправника) і обставин, що призвели до його виявлення; вид та обсяг покарання/вироку; інші спостереження, включаючи інформацію щодо володіння мовами і (у разі наявності) щодо будь-яких попередніх порушень законодавства [106].

Як правило, Генеральний Секретар Ради надсилає цю інформацію, принаймні державам громадянами яких є особи, що вчинили порушення, державам їх проживання та державам, у яких вони перебували протягом попередніх 12 місяців.

Особливої уваги в процесі спеціально-кримінологічного запобігання потребує не тільки особа злочинця, а й методи вчинення контрабанди наркотичних засобів та психотропних речовин, включаючи способи приховування, що становлять міжнародний інтерес.

Так, сторони Конвенції повідомляють одна одній про відомі, а також про нові, незвичні та можливі методи вчинення контрабанди з метою виявлення сучасних тенденцій у цій галузі.

Інформація, що надається, має, по можливості, містити наступне: Опис методів вчинення контрабанди. У разі наявності, опис (марка, модель, реєстраційний номер і т.п.) транспортного засобу, що використовувався для вчинення контрабанди. У випадку їх застосування, передаються дані щодо дозвільних документів або сертифікатів на контейнер чи транспортний засіб, зразки яких затверджені міжнародною Конвенцією, та інформація щодо порушення печаток, пломб та опечатувальних засобів або інших частин контейнерів чи транспортних засобів. Опис, у разі використання, місця приховування, включаючи, у разі можливості, його фотографію або ескіз. Опис товарів. Інші дані, включаючи обставини, що дозволили виявити порушення [106].

Необхідно повідомляти також інформацію, яка становить міжнародний інтерес, стосовно суден усіх типів, що були задіяні для вчинення контрабанди наркотичних засобів та психотропних речовин. А саме: назва та стислий опис судна (пароплав, теплохід, тоннаж судна, вигляд і т.п.); назва та адреса власника/фрахтувальника; прапор; порт реєстрації і, у випадку неспівпадання, порт приписки; ім'я та громадянство/національність власника судна (і, у разі можливості, керівних співробітників); характер порушення, включаючи опис вилучених товарів; опис, у разі використання, місць приховування (включаючи, за наявності можливості, їх фотографії або ескізи) та обставин, що дозволили виявити порушення; країна походження вилучених товарів; порт, де проводилося завантаження; порт призначення; порти, у які заходило судно; інші дані (попередні випадки вчинення контрабанди тим же судном, судноплавною компанією, фрахтувальником або іншим розпорядником судна і т.п.) [106].

Досліджуючи досвід Європейського Співтовариства щодо запобігання, в тому числі контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, В.О. Хома та С.В. Капітанець звертають увагу на ефективність застосування програмно-інформаційних систем у сфері протидії цих правопорушень. Так, досвід Європейського бюро по боротьбі з шахрайством свідчить про надзвичайну ефективність запровадження електронної системи для анонімних повідомлень про підозрілі випадки митних правопорушень (сайт <https://fns.olaf.europa.eu/> доступний будь-якою з мов країни ЄС, і його цікавою особливістю є те, що користувальницький інтерфейс дозволяє вступити в діалог он-лайн зі слідчими). Інформаторам гарантується абсолютна анонімність. Створення або модернізація існуючих систем аналогічного напрямку в Україні дозволить отримувати більш точну та достовірну інформацію, накопичуючи та розвиваючи мережу інформаторів [2, с. 29].

Наприклад, в п. 728 доповіді Міжнародного комітету з контролю над наркотиками за 2019 рік зазначається, що митні органи Франції з 1 січня 2019

року одержали право запитувати і отримувати дані, що зберігаються і обробляються постачальниками послуг хостингу і інтернету, а також телекомунікаційними операторами, для встановлення фактів вчинення злочинів, пов'язаних з наркотиками [52].

Крім того, з огляду на все більш широкого використання діючими в європейському регіоні організованими наркосиндикатами технологій зашифрованою зв'язку була сформована спільна слідча група в складі представників правоохоронних та судових органів Франції та Нідерландів і співробітників Європолу і Євроюсту для ліквідації зашифрованою телефонної мережі, використовуваної злочинними мережами. В результаті цієї операції було отримано значний обсяг інформації, що дозволило компетентним органам припинити заплановані злочинні дії і порушити нові кримінальні розслідування щодо організованих злочинних груп, що діють в Європі і за її межами [53].

Значний науковий та практичний інтерес становить митна практика і особливості її правового регулювання у США. Так, повноваження Митної служби по боротьбі з незаконним обігом наркотиків в США визначені відповідно до митного законодавства та законодавства про наркотики. Зокрема, митне законодавство передбачає, що всі наркотичні засоби, що провозяться через кордон США контрабандою, розглядаються як «товар», і, отже, на них поширюються ті ж самі закони про ввезення і про декларування, які дійсні для звичайних товарів [2, с. 34].

У випадках виявлення співробітниками Митної служби США порушень митного законодавства, вони ж і проводять розслідування за цим фактом. Якщо на кордоні виявлено правопорушення, пов'язане з наркотиками, то розслідування проводиться Митною службою і Адміністрацією з контролю за дотриманням законів про наркотики, що є федеральним слідчим відомством в складі Міністерства юстиції США. Дане правило закріплене у договорі, укладеному між Міністерством фінансів і Міністерством юстиції. Цим договором також передбачено, що митницею

проводяться необхідні оперативні заходи в разі перевезення через митний кордон наркотиків контрабандним шляхом.

При розслідуванні порушень митного законодавства співробітники Митної служби США використовують різні методи, що застосовуються правоохоронними органами. Серед них: повідомлення окремих громадян; використання відомостей, отриманих від інформаторів, таємних операцій, спостереження; отримання ордерів на обшук; використання пристроїв для розпізнавання почерку, або пристроїв, що використовуються для затримання з подальшим наглядом; перехоплення телефонних повідомлень, використання кінологічних команд, а також проведення спеціальних оглядів і опитувань [2, с. 39].

С.О. Філіппов зазначає, що у США інструменти виконання завдань із запобігання контрабанді наркотичних засобів є надзвичайно різноманітними та містять: програму зменшення попиту на наркотики, алгоритм протидії спорудженню нелегальних тунелів на кордоні, систему патрулювання кордону безпілотними літальними апаратами, застосування засобів технічного контролю та перевірки пасажирів, транспорту та вантажів (наприклад на основі спектрометрії іонної рухливості), боді-сканерів, технічних комплексів автоматичного сканування та вимірювання параметрів транспортних засобів та вантажів тощо, збільшення кількісного складу прикордонних та митних органів, операції на кордоні з тимчасовим залученням Національної гвардії, збільшення кількості спеціальних службових собак, аналіз ризиків на основі попередньої інформації від суміжної сторони, інтеграція баз даних різних відомств, підвищення значення біометричної верифікації та ідентифікації та подальший розвиток її застосування у прикордонному контролі, співробітництво з торгівельним співтовариством з розробки мінімальних стандартів безпеки вантажів [201, с. 157].

Крім того, в США ще у 1930 р. для боротьби з контрабандою наркотиків було ухвалено Акт про інформаторів, який передбачив

можливість виплачувати з сум конфіскаційного фонду винагороду для осіб, що поінформували про випадки контрабанди наркотиків і які сприяють в припиненні зазначеної діяльності. Зазначені виплати могли здійснюватися як на користь громадян США, так і іноземців, які надали таке сприяння [201, с. 157].

У США розробка і реалізація програм і практичних заходів профілактики зі скорочення попиту і пропозиції на наркотики здійснюється за рахунок приватних пожертвувань (90% від всієї суми, що витрачається державою). С.О. Сорока слушно зазначає, що було б доцільно запозичити зарубіжний досвід, і створити в Україні Фонд добровільних пожертвувань, гроші від якого могли б бути використані в тому числі для підвищення ефективності запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів [185, с. 158].

І.Л. Рудницький зазначає, що заслуговують на увагу зарубіжні технічні розробки в сфері запобігання контрабанді наркотичних засобів. Наприклад, в США була створена універсальна установка «Spectophon», призначена для виявлення наркотиків в аеропортах та на вокзалах. Принцип дії приладу заснований на резонансному поглинанні наркотиками лазерного випромінювання, що фіксується чутливим мікрофоном у вигляді звукових хвиль. Ця установка в 5 тис. разів ефективніша, ніж спеціально треновані службові собаки. Для виявлення мікроелементів наркотичних засобів доцільно застосовувати апарат «Lonsan 400», заснований на принципах спектрометрії (для виявлення наркотика вистачає субнанограмми (одного мільярдного грама) речовини). Компанія «Quantum Mechics» розробила метод виявлення контрабанди, заснований на магнітно-резонансному відображенні зображень, що використовується в області медицини, при дослідженні порожнин людського організму на наявність незвичайних ущільнень. Пристрої, створені на основі цього методу, дають тривимірне зображення тіла людини, розітнуте на тонкі шари, причому без застосування шкідливої іонізуючої радіації і розтинів [171, с. 116–117].

Вважаємо за доцільне, певну увагу приділити кримінально-правовим заходам запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів. Оскільки, відповідно до ст. 1 КК України, серед іншого, КК України має своїм завданням запобігання кримінальним правопорушенням. Для здійснення цього завдання КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили [82].

С.О. Сорока наголошує, що в Україні, як і в багатьох інших державах, серед правових заходів протидії незаконному обігу наркотичних засобів чільне місце відводиться кримінально-правовим заходам. КК України криміналізовано практично всі дії, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, і встановлено досить суворі покарання за їх вчинення. Кримінально-правові засоби протидії незаконному обігу наркотиків є складовими всієї системи засобів протидії загальної злочинності. Однак, як відомо, серед правових засобів протидії злочинності кримінально-правові засоби відіграють субсидіарну, допоміжну роль [185, с. 159].

В світі є різні підходи до встановлення кримінальної відповідальності за контрабанду наркотичних засобів та обсягу покарання за цей злочин. Наприклад, С.О. Філіппов зазначає, що у таких країнах, як Малайзія, Іран, Пакистан, Туреччина, Китай, Таїланд, Нігерія, культивується надзвичайно жорсткий підхід до встановлення кримінальної відповідальності за розповсюдження, контрабанду, навіть споживання наркотиків. Наприклад, в КНР встановлено кримінальну відповідальність за контрабанду наркотиків (ст. 347 КК КНР) незалежно від їх кількості. За наявності певних кваліфікуючих обставин покарання може бути у виді позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років, довічного позбавлення волі із конфіскацією майна або смертної кари. Прикладом серйозності застосування цього підходу є те, що лише в одному адміністративному центрі КНР протягом місяця було розстріляно 32 наркоконтрабандисти [201, с. 155].

В Україні кримінальна відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, як уже зазначалось, передбачена у ст. 305 КК України, зокрема в диспозиції ч. 1 цієї статті наведено визначення контрабанди як «переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю» [82].

Необхідно зазначити, що в ст. 4 «Визначення основних термінів і понять» чинного МК України 2012 року поняття контрабанди не наводиться (як і в інших статтях). Зрозуміло, що основним джерелом кримінального законодавства є Кримінальний кодекс, проте, на наш погляд, кримінальний закон повинен корелюватися і з базовим законодавством в певних сферах, для визначення контрабанди базовим законом повинен бути МК України. Виходить, що митні органи для визначення контрабанди послуговуються Кримінальним, а не Митним кодексом. У МК України 2002 р., також не було визначено це поняття, і тільки в ст. 100 МК України 1991 року було наведено поняття контрабанди. Отже, вважаємо за доцільне закріпити в чинному МК України (як базовому законі) поняття контрабанди.

Вважаємо за доцільне проаналізувати практику призначення покарань за злочини передбачені у ст. 305 КК України, наприклад, за 2019 р. [58].

Так, за ч. 1 ст. 305 КК (карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років): кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили у 2019 р. – 9, у тому числі засуджених – 9, у виді штрафу – 3, кількість засуджених осіб, яких звільнено від покарання з випробуванням – 6; кількість осіб, яким призначено покарання за сукупністю злочинів – 1; кількість осіб, яким призначено покарання із застосуванням статті 69 КК України – 3. Отже, за тяжкий злочин жодній особі не було призначено покарання у виді позбавлення волі, тобто в межах санкції статті.

За ч. 2 ст. 305 КК (карається позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією майна): кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили у 2019 р. – 103, у тому числі засуджених – 102,

матеріали кримінального провадження у відношенні яких закрито – 1; призначене покарання у виді позбавлення волі на певний строк – 8 (понад 2 роки до 3 років включно – 2, понад 3 роки до 5 років включно – 3, понад 5 років до 10 років включно – 3), у виді обмеження волі – 1, у виді арешту – 1, у виді штрафу – 48, кількість засуджених осіб, яких звільнено від покарання з випробуванням – 44; кількість осіб, яким призначено покарання за сукупністю злочинів – 39; кількість осіб, яким призначено покарання із застосуванням статті 69 КК України – 75. Отже, зі 102 засуджених в межах санкції (від 8 до 10 років) покарання, можливо, було призначено тільки трьом особам (від 5 до 10 років), тобто менше 3 %. Майже всім особам призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК), значну частину звільнено від покарання з випробуванням.

За ч. 3 ст. 305 КК (карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з конфіскацією майна): кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили у 2019 р. – 10, у тому числі засуджених – 10, призначене покарання у виді позбавлення волі на певний строк – 6 (понад 3 роки до 5 років включно – 3, понад 5 років до 10 років включно – 3), у виді штрафу – 1, кількість засуджених осіб, яких звільнено від покарання з випробуванням – 3; кількість засуджених осіб, до яких застосовано додаткове покарання конфіскація майна – 6; кількість осіб, яким призначено покарання із застосуванням статті 69 КК України – 1. Отже, жодній особі покарання не було призначено в межах санкції статті. За особливо тяжкий злочин кожен третій звільнявся з випробуванням.

Ефективність запобіжної функції кримінального покарання, можливо, невелика, однак не можна стверджувати, що в наш час зникли люди, які не вчиняють кримінальних правопорушень через страх кримінального покарання за їх скоєння. Ми можемо скільки завгодно удосконалювати ефективність роботи митних органів в протидії та запобіганні контрабанді наркотичних засобів, проте якщо злочинці будуть розуміти, що на практиці покарання за цей злочин майже ніколи не застосовується (як це є сьогодні в

Україні, на відміну від багатьох країн світу), то надприбутки від вчинення контрабанди значно переважають над майже відсутнім ризиком отримати покарання.

Ю.В. Філей слушно наголошує, що загальнозапобіжний ефект кримінального закону значно ослаблений через поширену практику застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК) і призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК) або призначення переважно мінімального покарання, що передбачене в санкції. Тому конфлікт між загальним і спеціальним запобіганням досягає великої гостроти [200, с. 84].

В. Карелін зазначає, що стосується запобігання контрабанді наркотичних засобів, то нашій державі слід: урахувати міжнародний досвід у сфері боротьби з незаконним оборотом наркотичних засобів та психотропних речовин та їх контрабандою у діяльності органів, які їм запобігають, та привести їхню діяльність до міжнародних стандартів; здійснювати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів, що здійснюють запобігання незаконному обороту наркотичних засобів та їх контрабанді, на базі відповідних відомств зарубіжних країн; перекрити на державному кордоні з Російською Федерацією, Білоруссю, Молдовою, Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією канали надходження в Україну наркотичних засобів; викривати і ліквідувати канали контрабандного надходження в Україну наркотичних засобів; вивчити досвід підрозділів боротьби з наркобізнесом і транснаціональною наркозлочинністю у зарубіжних країнах з метою його запровадження [65, с. 229].

В п. 700 доповіді Міжнародного комітету з контролю над наркотиками за 2020 рік зазначається, що обмеження на поїздки та інші заходи соціального дистанціювання, мабуть, викликали дефіцит деяких наркотиків і зростання цін на них (це найбільш помітно на роздрібному рівні). Разом з тим, як видається, незаконні оптові поставки наркотиків тривали без

перебоїв. Заходи, прийняті організованими злочинними групами для забезпечення безперебійного постачання, стимулювали зростання онлайнної торгівлі наркотиками через зашифровані канали зв'язку, що додатково ускладнило роботу правоохоронних органів [53].

На щорічне збільшення фактів незаконного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів з використанням поштових та експрес-відправлень звертається увага й у Національному звіті щодо наркотичної ситуації в Україні, так у 2014 році було виявлено 101 факт незаконного переміщення наркотиків з використанням поштових відправлень, що складало 9% від загальної кількості зазначених правопорушень, у 2015 році – 189 фактів (19%), у 2016 році виявлено 383 зазначених фактів (34%). Збільшення випадків використання поштових відправлень для незаконного переміщення наркотиків пояснюється наступними чинниками: можливістю пересилання поштових відправлень на адресу осіб, що незадіяні у злочинній діяльності; відсутністю відправника чи одержувача під час здійснення митного контролю поштового відправлення; виникнення труднощів у правоохоронних органів щодо збору доказів у випадку виявлення злочину, встановлення умислу на незаконне пересилання, причетність одержувача до зазначеного злочину та ін. [110, с. 119].

Найбільша кількість фактів виявлення наркотиків у поштових відправленнях з таких країн: Нідерланди, Ізраїль, Німеччина, Китай, Таїланд. Найбільш резонансними фактами виявлення митними органами незаконного переміщення наркотиків через митний кордон України з використання поштових відправлень є: 18 липня 2016 р. посадовими особами Київської міської митниці під час проведення митного контролю поштового відправлення, яке пересилалось з Китаю до України, виявлено: 2028 г наркотичного засобу – ММВ-СНМІСА, психотропних речовин: bk-DMBDB – 7 г та 4-хлореткатинон – 4 г. 30.07.2016 р. посадовими особами Київської міської митниці під час проведення митного контролю поштового відправлення, яке пересилалось з Казахстану до України, виявлено блістери з

психотропною речовинною – субутрамін у кількості 4800 капсул [110, с. 119].

Т. Ніколаєнко та Б. Шаталюк зазначають, що протидія контрабанді наркотичних речовин вимагає всебічного підходу до вирішення існуючих проблем, а саме шляхом застосування у комплексі: наукового підходу; вдосконалення діючого законодавства; проведення системних превентивних заходів протидії злочинності з боку правоохоронних органів. Дослідники пропонують проведення наступних заходів: вдосконалення системи обміну інформацією щодо фактів контрабанди наркотиків та причетних осіб із правоохоронними органами зарубіжних держав, зокрема на відомих маршрутах наркотрафіку (створення відповідних єдиних міжнародних інформаційних ресурсів відносно осіб, фірм, організацій, тощо). Підвищення рівня обміну досвідом між правоохоронними органами різних країн, шляхом проведення круглих столів, тренінгів, семінарів, вебінарів. Приєднання правоохоронних органів України до Стратегій протидії наркотрафіку зарубіжних країн. Запровадження та проведення різними відомствами України єдиних за задумом програмних заходів з протидії контрабанді наркотичних речовин (спільних стратегій, операцій, заходів, тощо). Вдосконалення в оперативно-розшукових підрозділах системи кримінального аналізу, шляхом оновлення наявного програмного забезпечення, використання сучасних інформаційних технологій, отримання повного доступу до існуючих державних реєстрів, інформаційно-телекомунікаційних систем, баз даних, в тому числі інших відомств. Використання досвіду проведення аналітичних досліджень інших країн, насамперед країн Європи, США, Канади. Крім того, ефективна протидія наркозлочинності можлива за умов підвищення рівня професійної майстерності правоохоронних структур та вжиття системних, безкомпромісних заходів боротьби з проявами корупції [112, с. 53-55].

Особливої уваги в процесі запобігання контрабанді наркотичних засобів митними органами потребує проблема зміцнення кадрового

потенціалу підрозділів боротьби з незаконним переміщенням наркотиків шляхом навчання персоналу та підвищення його кваліфікації.

Важливою складовою у заходах запобігання контрабанді наркотичних засобів є забезпечення належної взаємодії між суб'єктами державної системи протидії контрабанді. Адже останнім часом злочинні угруповання, що «спеціалізуються» на контрабанді наркотичних засобів, дуже швидко реагують на зміни економічних умов, все частіше активізуються спроби залучення до протиправної діяльності високопосадовців, працівників державних відомств та служб, правоохоронних органів тощо. Найбільш вагомі прибутки від вказаної злочинної діяльності почали отримувати структури з транснаціональними зв'язками. Як свідчить світова практика правоохоронної діяльності, останнім часом майже усі масштабні протиправні акції транснаціональних злочинних структур у сфері контрабанди здійснюються міжнародними об'єднаннями злочинців за сприяння окремих корумпованих чиновників як у правоохоронних, так й інших органах державної влади [97, с. 79].

З метою ефективного запобігання контрабанді наркотичних засобів необхідно враховувати суттєве збільшення останнім часом випадків контрабанди наркотичних засобів та психотропних речовин за допомогою міжнародних поштових відправлень. Крім того, поодинокі контрабандисти переміщують наркотичні засоби та психотропні речовини частіше автомобільним та залізничним транспортом, або перетинаючи пункти пропуску пішки, а представники організованого наркобізнесу, намагаючись перевезти великі або досить дорогі партії заборонених засобів та речовин, користуються морським та авіаційним транспортом [38, с. 40]

У Доповіді Європейського центру моніторингу наркотиків і наркозалежності та Європолу за 2016 рік «Про ринки наркотиків в ЄС» зазначається, що ринки заборонених наркотиків – це одна з ключових загроз для безпеки в Європейському союзі. Для того щоб прийняти правильні стратегічні рішення, які будуть мати довгостроковий ефект, необхідно

зрозуміти, як вони діють, і хто є їх ключовими фігурами. Ринком наркотиків рухають два простих мотиви: прибуток і влада. Щоб ефективно боротися зі злочинами, пов'язаними з наркотиками, і пом'якшити більш широкі наслідки для суспільства, потрібно вчитися їм протидіяти. Щоб досягти успіху, нам необхідно продовжувати підвищувати якість джерел інформації та аналізу, а також розробляти інноваційні заходи оперативного реагування [211, с. 31].

Отже, запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів вимагає перш за все кардинального вдосконалення системи координації діяльності всіх структур, зокрема митних органів України. Особливу увагу, на наш погляд, необхідно приділяти координації органів, наділених правом здійснення оперативно-розшукової діяльності. Для цього необхідно систематизувати гласну і негласну інформацію про виявлені і приховані процеси в злочинному світі. На жаль, інформаційно-пошукові системи сформовані за різними критеріями, без урахування міжнародних стандартів, між собою не узгоджуються і не дають цілісної картини про злочинність. В результаті різні оперативні підрозділи створюють і використовують замкнуті бази даних.

На наш погляд, окрім загальних тез, на кшталт, митні органи при виконанні покладених на них завдань взаємодіють, у тому числі шляхом обміну інформацією, з правоохоронними органами в порядку, встановленому законодавством (ст. 558 МК України), бажано було б мати спеціальні ґрунтовні спільні інструкції, які на підзаконному рівні детально б регулювали питання такої взаємодії.

Прикладом може слугувати змістовна внутрішня інструкція МВС України з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, одинадцятий розділ якої присвячено особливостям організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження діяльності митних органів України із запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів ми дійшли таких висновків:

1. Ефективне запобігання контрабанді наркотичних засобів дозволить знизити не просто кількість цих злочинів, а й рівень смертності і хвороб населення, оптимізувати соціальну ситуацію в суспільстві, навіть підвищити авторитет нашої держави у світі.

2. Працівники саме митних органів в результаті митного огляду виявляють більшість фактів контрабанди наркотичних засобів, в тому числі за допомогою експрес-аналізу речовин, матеріалів, предметів тощо. Удосконалення діяльності митних органів, їх модернізація, безумовно, дало б змогу посилити протидію контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів.

3. Окрім ДМСУ, до системи органів, що здійснюють запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів можна віднести Національну поліцію, СБУ, Офіс Генерального прокурора, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах захисту державного кордону, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу та інші органи виконавчої влади в межах наданих їм повноважень.

4. Досліджуючи проблематику взаємодії митних і правоохоронних органів в процесі запобігання і протидії контрабанді наркотичних засобів, на наш погляд, особливу увагу необхідно приділити співпраці зі СБУ, оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 216 «Підслідність» КПК України, слідчі саме органів безпеки здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 305 КК України.

5. На підставі аналізу численних нормативно-правових актів, наголошується на необхідності постійно здійснювати роботу з їх аналізу на

предмет актуальності, якщо нормативний акт не потрібен – його доцільно скасовувати, а якщо він є актуальним, то бажано вчасно вносити до нього відповідні зміни. У чинні накази жодних змін, у зв'язку хоча б з постійними адміністративними реформами, не вносилося. Актуальність певних положень в нас взагалі викликає сумнів.

6. В Указі Президента України від 9 липня 2019 року № 505 «Про заходи щодо протидії контрабанді та корупції під час митного оформлення товарів», з метою посилення ефективності протидії контрабанді, Секретарю РНБО України доручено внести на розгляд РНБО України питання щодо утворення Міжвідомчої комісії з питань боротьби з контрабандою та корупцією на митниці для розроблення та внесення на розгляд РНБО України проекту програми боротьби з контрабандою і корупцією під час митного оформлення товарів.

Проте, на початок 2021 року Міжвідомчу комісію з питань боротьби з контрабандою та корупцією на митниці РНБО України так і не утворено і, відповідно, програму боротьби з контрабандою не прийнято. Отже, вже майже два роки Указ Президента України в цій частині не виконується, замість цього на офіційному сайті РНБО України зазначається, що «відповідно до Указу Президента України від 09.07.2019 № 505 в Апараті РНБО України організовано роботу «телефону довіри» для опрацювання звернень громадян про випадки контрабанди та корупції під час митного оформлення товарів.

7. З метою розвитку міжнародного співробітництва України в галузі митної справи та підвищення рівня ефективності боротьби з порушеннями митного законодавства, Україна приєдналась до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 року та додатків I, II, III, V, VI, VII, VIII до неї. На наш погляд, особливої уваги в межах цього дослідження заслуговує Додаток X «Надання допомоги у боротьбі з контрабандою наркотиків та психотропних речовин» цієї

Конвенції, хоча наша країна, на жаль, до цього Додатку не приєдналась. Бажано було б на міжнародному рівні повернутися до розгляду цього питання.

8. В аспекті ефективності запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів митними органами України, нами проаналізовані правові та інституціональні можливості (неможливості) здійснення оперативно-розшукової діяльності цими органами.

В цьому аспекті запропоновано внести зміни до ст. 5 Закону України «Про оперативну розшукову діяльність», термінологічно привівши її до чинного законодавства. А саме фразу «органів доходів і зборів – оперативними підрозділами податкової міліції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою» розділити на дві окремі складові, одну з яких викласти у редакції «митних органів – підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою». Або взагалі виключити цей орган із ст. 5 Закону України «Про оперативну розшукову діяльність», якщо законодавець не бажає щоб він здійснював оперативно-розшукову діяльність.

Не внесення відповідних змін, на наш погляд, може свідчити або про несистемний підхід сьогоденішнього законодавця у законотворчій роботі або про умисне небажання їх вносити з метою створення правових колізій.

В роботі наголошується, що словосполучення «органи доходів і зборів» продовжує використовуватися не тільки у Законі України «Про оперативну розшукову діяльність», а, наприклад, й у чинному Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Так, відповідно до п. в ч. 3 ст. 5 зазначеного Закону, до державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, належать органи доходів і зборів. Отже, необхідно внести зміни і до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» щодо заміни словосполучення «органи доходів і зборів».

Зроблено висновок, що законодавчій дозвіл на здійснення оперативно-розшукової діяльності, що закріплений у ст. 5 чинного Закону України «Про оперативну розшукову діяльність», знайшов своє пряме відображення у п. 28 ст. 4 чинного Положення про Державну митну службу України, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227, проте не було вжито організаційних заходів для практичної реалізації такої діяльності.

9. В роботі наголошується на ефективності використання контрольованої поставки наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в процесі запобігання контрабанди наркотиків митними органами.

Бажано було б у законодавстві використовувати єдину термінологію, тому пропонуємо у ст. 19 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» словосполучення «контрольованого постачання» замінити на словосполучення «контрольованої поставки».

10. З метою більш ефективної роботи митних органів з протидії контрабанді наркотичних засобів, необхідно не тільки постійно та якісно здійснювати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації співробітників митних органів в цьому напрямі, але й з особливою увагою ставитися до добору кадрів, вивчаючи не тільки професійні здобутки митників, а й можливу корупційну складову їх діяльності.

11. Особливої уваги в процесі спеціально-кримінологічного запобігання потребує не тільки особа злочинця, а й методи вчинення контрабанди наркотичних засобів та психотропних речовин, включаючи способи приховування, що становлять міжнародний інтерес.

12. Проаналізовано практику призначення покарання за злочини передбачені у ст. 305 КК України за 2019 р. Так, за ч. 1 ст. 305 КК (карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років) – жодному з дев'яти засуджених за цей тяжкий злочин не було призначено покарання у виді позбавлення волі. За ч. 2 ст. 305 КК (карається позбавленням волі на строк

від восьми до десяти років з конфіскацією майна) зі 102 засуджених в межах санкції покарання було призначено тільки трьом особам, тобто менше 3 %. Майже всім особам призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК), значну частину звільнено від покарання з випробуванням. За ч. 3 ст. 305 КК (карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з конфіскацією майна) – жодному з десятих засуджених покарання не було призначено в межах санкції статті. За цей особливо тяжкий злочин кожен третій звільнявся з випробуванням.

Ефективність запобіжної функції кримінального покарання, можливо, невелика, однак не можна стверджувати, що в наш час зникли люди, які не вчиняють кримінальних правопорушень через страх кримінального покарання за їх скоєння. Ми можемо скільки завгодно удосконалювати ефективність роботи митних органів в протидії та запобіганні контрабанді наркотичних засобів, проте якщо злочинці будуть розуміти, що на практиці покарання за цей злочин майже ніколи не застосовується (як це є сьогодні в Україні, на відміну від багатьох країн світу), то надприбутки від вчинення контрабанди значно переважають над майже відсутнім ризиком отримати покарання.

Головне пам'ятати, що протидія і запобігання контрабанді наркотичних засобів митними органами це тільки один з численних, хоча, безумовно, надзвичайно важливих, кроків у боротьбі з попитом та пропозицією на наркотики. Тому світове співтовариство, не зважаючи на інші глобальні проблеми, повинно спрямувати максимум зусиль для зменшення наркотизації суспільства.

ВИСНОВКИ

Узагальнення основних положень проведеного дослідження кримінологічної характеристики та проблем запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів митними органами України дозволило сформулювати, зокрема, наступні висновки, пропозиції та рекомендації:

1. Аналіз зареєстрованих фактів контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів у динаміці свідчить, що останніми роками відбувається постійне коливання їх кількості у межах 15-55% то в сторону зростання, то в сторону зниження, однак такі коливання перебувають у рамках 210-330 фактів, а будь-які стійкі тенденції відсутні. Те ж саме свідчить і аналіз показників стосовно кількості оголошених підозр (коливається у межах 110-220), виявлених осіб (коливається у межах 80-140) та засуджених (коливається у межах 80-120) за цією статтею КК України.

Серед зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення лише приблизно кожне соте являє собою контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

2. Проведене узагальнення вироків суду за 2019 – 2020 рр. щодо осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст.305 КК України, свідчить, про:

- відсутність фактів засудження за контрабанду через «незахищені» ділянки кордону (абсолютно всі випадки засудження були за вчинення такої контрабанди саме через зони митного контролю з приховуванням від нього), ділянки тимчасового митного кордону на адміністративній межі з ВЕЗ «Крим» та на лінії розмежування у зоні проведення ООС, а також митні пости, розташовані на цих ділянках;

- у 39% випадків осіб засуджено за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів з території України, і

відповідно у 61% випадків за таку контрабанду на територію України;

- контрабанда здійснювалась у такі країни, як: Польща – 38,5%, Російську Федерацію – 31%, Литва – 10%, Білорусь – 8%, Молдова – 5%, Словаччина – 2,5%, Румунія – 2%, ФРН – 2% та Великобританія – 1%;

- в Україну незаконного ввозили розглядані нами речовини та засоби з таких держав, як: Польща – 30,5%, Нідерланди – 11,5%, Ізраїль – 10%, ФРН – 8%, Чехія – 6,5%, Іспанія, Китай, Молдова, РФ, Туреччина, Іспанія – по 3%, Афганістан, Білорусь, Бразилія, Індія, Італія, Катар, Марокко, Румунія та Угорщина – по 1-2%;

- найчастіше виявляють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів з території України до Польщі та Російської Федерації, а на територію України – з Польщі. Збільшення частки випадків контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів на кордоні з Республікою Польща можна пояснити, зокрема, збільшенням потоку трудових мігрантів до цієї країни та транзитом до інших країн Євросоюзу, що спостерігається останніми роками;

- у 65% випадків засудження за цією статтею, одним із предметів контрабанди був канабіс у поєднанні або без інших наркотичних або психотропних речовин. А серед 80% вищеназваних випадків засудження, єдиним предметом злочину виступав лише канабіс. Досить часто, у 38% випадків, розмір такого канабісу був невеликим та переміщався крізь митний кордон України з метою власного його споживання засудженими особами. Інші наркотичні засоби та психотропні речовини набагато рідше були предметом контрабанди: амфетамін - 13%; МДМА (екстазі) - 8%; метамфетамін - 4%, трамадол - 3%, бупренорфін - 3%, псевдоефедрин (прекурсор) - 3%; героїн, ЛСД, метадон, фенобарбітал та фентаніл – по 1% факту засудження;

- основним способом контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів є поміщення їх до тайників та, у 5% випадків, надання одним речовинам вигляду інших. Постійно змінюються

уподобання контрабандистів у виборі виду транспорту для незаконного переміщення предметів контрабанди через зони митного контролю. На сьогодні, частка контрабанди залізничним транспортом (2%) та шляхом пішого перетинання державного кордону (0%) зменшилась, а автомобільним транспортом (63%) та поштовим зв'язком (14%) значно зросла.

3. Залежно від мети вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів осіб, які вчиняють розглядане злочинне діяння можна поділити на три наступних типи:

1) контрабандист – наркоман: особа яка вживає наркотичні засоби або психотропні речовини і є залежною від них, тому її морально-психологічні та емоційно-волеві якості підпорядковані меті постійного пошуку способів отримання таких речовин та засобів для власного вжитку. Це переважно чоловіки, громадяни України, віком 20-40 років, із середньою освітою, мають непостійні заробітки, у т.ч. за кордоном, раніше не судимі, неодружені або розлучені;

2) контрабандист – наркоділок: особа яка не вживає наркотичні засоби або психотропні речовини, однак розглядає ці речовини та засоби виключно як спосіб отримання швидкої та великої наживи. Це переважно чоловіки, громадяни України або іноземні громадяни, віком 25-45 років, із середньою або вищою освітою, не мають офіційного місця роботи, раніше не судимі, неодружені. Їм належать такі риси характеру, як енергійність, комунікабельність та ризикованість. Це найбільш небезпечна група злочинців, оскільки, в силу напрацьованих рис професіоналізму, вони володіють знаннями щодо особливостей митного контролю та надійних способів приховування предметів контрабанди, а тому здатні ефективно уникати відповідальності;

3) нестійкі: особи, які вчинили контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів через збіг тяжких особистих, сімейних або інших проблем. Характеризуються морально-психологічною слабкістю та відсутністю бажання вирішувати такі проблеми

законним шляхом. Це також переважно чоловіки, віком 25-50 років, із середньою або вищою освітою, не працюючи або працюючи із низьким заробітком, громадяни України або іноземні громадяни, раніше не судимі, одружені, як правило, мають на утриманні неповнолітніх дітей.

4. Особливістю детермінант контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів є те, що вони хоча переважно співпадають з причинами та умовами більшості наркозлочинів, однак мають деякі властивості, притаманні лише ним, оскільки кримінальне правопорушення, передбачене ст.305 КК України у більшості випадків вчиняється у специфічному місці – на митному кордоні під час його перетинання, а також те, що у вчиненні цього діяння задіяно значну частку іноземців та осіб без громадянства. Тому ці причини та умови частково співпадають з причинами та умовами контрабанди, як діяння передбаченого ст.201 КК України, так і з чинниками злочинності іноземців.

5. Запобігання контрабанді наркотичних засобів у широкому розумінні є кримінологічною категорією, що позначає історично сформовану систему подолання об'єктивних і суб'єктивних передумов цього негативного явища, що реалізується шляхом цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства, в тому числі митних органів, по усуненню, зменшенню й нейтралізації факторів, що детермінують вчинення цих злочинів.

6. Запобігання та протидія контрабанді, в тому числі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів є одним з основних завдань Державної митної служби України. Для здійснення цього завдання Держмитслужба бере участь у міжнародному співробітництві з питань протидії контрабанді, у тому числі шляхом обміну інформацією з митними, правоохоронними органами та іншими органами іноземних держав з питань протидії незаконному переміщенню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Особливої уваги заслуговує той факт, що відповідно до Положення про Державну митну службу України, яке було затверджено постановою

Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227, Держмитслужба не тільки виявляє причини та умови, що сприяли вчиненню контрабанди наркотичних засобів та вживає заходів до їх усунення, а й організовує та провадить відповідно до закону оперативно-розшукову діяльність та здійснює контроль за її провадженням оперативними підрозділами Держмитслужби та її територіальних органів, які ведуть боротьбу з контрабандою, взаємодіє в межах повноважень, визначених законом, з іншими органами, що провадять таку діяльність.

7. Оптимізація процесу запобігання контрабанді наркотичних засобів митними органами повинна проходити у таких напрямках:

– покращення взаємодії між суб'єктами протидії контрабанді як на національному, так і на міжнародному рівні;

– забезпечення митних органів найновішими технічними засобами виявлення наркотичних засобів (боді-сканери, технічні комплекси автоматичного сканування та вимірювання);

– вихід на новий рівень централізації інформаційно-аналітичного забезпечення порядку збору, опрацювання, зберігання та обміну інформацією про ситуацію у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів та удосконалення інформаційно-пошукових систем не тільки на національному, а й на міжнародному рівні;

– удосконалення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації співробітників митних органів, особливо ознайомлення із світовим досвідом роботи у цьому напрямі;

– належне кінологічне забезпечення (подальший розвиток кінологічної служби, удосконалення методики роботи із службово-розшуковими собаками);

– комплексна протидія корупції не тільки в митних та правоохоронних органах, які безпосередньо задіяні у процесі протидії контрабанди, а й в органах виконавчої та судової влади (майже усі масштабні протиправні акції транснаціональних злочинних структур у сфері контрабанди здійснюються за

сприянням окремих корумпованих чиновників як у правоохоронних, так й інших органах державної влади);

– удосконалення нормативно-правового забезпечення: серед іншого нами обґрунтована доцільність приєднатися до Додатку Х «Надання допомоги у боротьбі з контрабандою наркотиків та психотропних речовин» Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 року, наголошується на доцільності закріпити в чинному Митному кодексі (як базовому законі) поняття контрабанди.

8. Пропонується внести зміни до ст. 5 Закону України «Про оперативну розшукову діяльність», термінологічно привівши її до чинного законодавства. А саме фразу «органів доходів і зборів – оперативними підрозділами податкової міліції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою» розділити на дві окремі складові, одну з яких викласти у редакції «митних органів – підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою». Або взагалі виключити цей орган із ст. 5 Закону України «Про оперативну розшукову діяльність», якщо законодавець не бажає щоб він здійснював оперативно-розшукову діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєв О.Р. Взаємодія органів доходів і зборів з правоохоронними та контролюючими органами у протидії контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин та фальсифікованих ліків. LEX PORTUS. 2016. № 2. С. 124-149.
2. Актуальні проблеми удосконалення системи протидії митним правопорушенням : монографія / за заг. ред. В.О. Хоми, В.І. Царенка. Хмельницький : Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України : ФОП Мельник А.А., 2018. 194 с.
3. Акутаев Р.М. Латентная преступность: актуальность проблемы и понятие. *Гос-во и право*. 1997. №12. С. 79-87.
4. Антонян Ю.М. Изучение личности преступника: Учебное пособие. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1982. – 79 с.
5. Антонян Ю.М. Системный подход к изучению личности преступника. *Сов. гос-во и право*. 1974. №5. С. 88-93.
6. Аскин Я.Ф. К вопросу о категориях детерминизма. *Современный детерминизм и наука: Сб. статей*. В 2 т. Т. 1. Новосибирск: Наука, Сиб. отделение, 1975. С. 31-34.
7. Ахмедов В.А. Кримінологічна характеристика злочинів як передумова розробки стратегії протидії злочинності у сфері правосуддя. *Судова апеляція*. 2019. №1. С.51-58.
8. Бабенко А.М. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню нарковмісних рослин: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2007. 221 с.
9. Бакуев С.И., Забрянский Г.И. Категория причинности и изучение причин преступности. *Некоторые вопросы борьбы с преступностью*. Алма-Ата, 1970. С. 144-151.

10. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: Причины и противодействие. Харьков: Основа, 2003. 367 с.
11. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Юридическая психология: Учебник. Харьков: Национальный Университет внутренних дел, 2001. 640 с.
12. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017, № 2. С.245-250.
13. Блага А.Б. Про жіночу злочинність. *Право України*. 1999. № 9. С. 88
14. Близько 112 кг кокаїну в бананах виявила Державна митна служба спільно з прикордонниками в Одесі. Повідомлення Прес-центру ДМСУ від 09.09.2020. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/blizko-112-kg-kokayinu-v-bananakh-viiavila-derzhavna-mitna-sluzhba-spilno-z-prikordonnikami-v-odesi-175>
15. Бублейник В.А. Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2007. 239 с.
16. Букреєв О. І. Рівень, структура та динаміка злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 332-338.
17. В Апараті РНБО України відповідно до Указу Президента України організовано роботу «телефону довіри» для опрацювання повідомлень про випадки контрабанди на митниці (09.12.2019). URL:<https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/3435.html>.
18. В Україні набувають популярності нові наркотики, які продають через інтернет: інтерв'ю з начальником Департаменту протидії наркозлочинності Андрієм Кіхтенком. 112.ua. 2018. 4 липня. URL :

<https://ua.112.ua/interview/v-ukraini-nabuvaiut-populiarnosti-novi-narkotyky-iaki-prodaiut-cherez-internet-452279.html>

19. Валерко В. На ринку наркотиків в Україні – нові надходження. *Галицькі контракти*. 1996. №21. С. 56-60.
20. Ведерников Н.Т. Изучение личности преступника в процессе расследования. Томск: Томск. гос. ун-т, 1968. 84 с.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)/ Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
22. Вирок Болградського районний суд Одеської області від 29 липня 2020 р. Справа № 497/137/2020. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90686832>
23. Вирок Глухівського міськрайонного суду Сумської області від 17 вересня 2020 року. Справа № 576/1837/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91615376>
24. Вирок Жовківського районного суду Львівської області від 26 листопада 2020 р. Справа № 444/2864/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93122204>
25. Вирок Любомльського районного суду Волинської області від 16 січня 2020 р. Справа № 163/1827/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87057836>
26. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 17 січня 2020 року. Справа № 569/22905/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87006597>
27. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 11 вересня 2020 року. Справа № 308/8395/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91476213>
28. Витвицкая В.В., Женунтий В.И. Криминологические проблемы предупреждения преступных посягательств на нравственное и физическое развитие несовершеннолетних: Монография. Донецк: ДЮИ МВД при ДонНУ, 2005. 280 с.

29. Волошин В.І. Боротьба з контрабандою на прикордонних територіях як інструмент зміцнення економічної безпеки держави. *Соц.-ек.проблеми сучас.періоду України*, 2014, Вип. 4(108) С. 56-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2008_18_10
30. Вступне слово начальника Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції України А.О. Кіхтенка. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2018. Спеціальний випуск № 1 (91) «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». С. 13-15.
31. Гаргат-Українчук О.М. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного Університету. Серія Право*. 2014. Випуск 25. С.189-191.
32. Гладкова Є.О. Кримінологічні засади протидії наркозлочинам в Україні: науково-методичні рекомендації. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2018. 48 с.
33. Гладкова Є.О. Кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні. Дис. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2019. 462 с.
34. Голина В.В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений: Учеб. пособие. К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1989. 72 с.
35. Голіна В. Судимість і суспільство. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2014, № 3(78). С.124-134.
36. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24
37. Головкін Б.М. Загальна характеристика детермінантів злочинності в Україні. *Форум права*. 2014. №1. С.106-111. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_21.pdf

38. Горбаченко П.А. Способи приховання контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2016. Вип. 37(3). С. 39-42. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_37\(3\)__11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_37(3)__11)
39. Горбаченко П.А. Типологія злочинців, винних у скоєнні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2016. Вип. 40(2). С. 73-75. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_40\(2\)__19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_40(2)__19)
40. Горбаченко П.А. Кримінологічний портрет особи злочинця, винної у скоєнні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2016. Вип. 36(2). С. 84-88. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_36\(2\)__23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_36(2)__23)
41. Горпинюк О.П. Сучасний стан наркозлочинності в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2017, № 4. С.140-143.
42. Градовий А.В., Супрун. Т.М. Кримінологічна характеристика особи злочинця, яка вчиняє контрабанду наркотичних засобів. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4–5 (8–9). С. 99-105.
43. Грень Р.Р. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 264 с.
44. Даньшин И.Н. К вопросу о личности преступника. *Пробл. соц. законности*. Вып.6. Х.: Вища шк., 1980. С. 117-126.
45. Демчук М. Удосконалення діяльності митних органів у сфері боротьби з контрабандою. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2019. Август. С. 129-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2008_18_10

46. Деякі питання затвердження граничної чисельності працівників апарату та територіальних органів центральних органів виконавчої влади, інших державних органів : постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2014 року № 85. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85-2014-%D0%BF#Text>.

47. Дзюбинський А.В., Передерій О.І. Контрабанда наркотичних засобів через митний кордон України. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Технічні науки*. 2018. Вип. 21. С. 111-114.

48. Доброрез І.О. Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим): дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 242 с.

49. Додін Є.В. Організація заходів протидії митній злочинності та митної деліктності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1 (I). С. 79-85.

50. Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2004 год (E/INCB/2004/1). URL:<https://www.un.org/ru/development/surveys/docs/incb2004.pdf>. (дата звернення: 15.03.2021).

51. Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2017 год (E/INCB/2017/1). URL:https://www.incb.org/documents/Publications/AnnualReports/AR2017/Annual_Report/R_2017_AR_ebook.pdf. (дата звернення: 15.03.2021).

52. Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2019 год (E/INCB/2019/1). URL:https://www.incb.org/documents/Publications/AnnualReports/AR2019/Annual_Report/Russian_ebook_AR2019.pdf.

53. Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2020 год (E/INCB/2020/1). URL: https://unis.unvienna.org/pdf/2021/INCB/INCB_Report_R.pdf.
54. Дорофеєва Л.М. Здійснення ОРД митними органами: правові можливості та організаційна неспроможність. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*. Харків, 2020. С. 86-88.
55. Єдині звіти про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2016 - 2020 рр., підготовлені Генеральною прокуратурою України URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402
56. Заверховський О.В. Способи контрабанди як елемент її криміналістичної характеристики. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 9. С. 32-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2016_9_8
57. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. К. : Видавничий Дім „Ін Юре”, 2007. Кн. 1. 424 с.
58. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2019 р. (форма № 6 річна). Державна судова адміністрація України. https://kr.te.court.gov.ua/userfiles/media/sud1909/ZVIT2019/6_00601_4.2019.pdf
59. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2019 рік (за даними 2018 року). К., 2019. 40 с. URL: <http://www.ummcda.org.ua>
60. Зелинский А.Ф. Криминология: Курс лекций. Харьков: Прапор, 1996. 260 с..
61. Зелинский А.Ф.: Курс лекций. Х.: Прапор, 1996. 260 с.
62. Зелінський А.Ф. Криминологія: навч. посіб. Х., 2000. 239 с..
63. Игошев К.Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения: Учебное пособие. Горький: Высшая школа, 1974. 167 с.
64. Калініна А.В. Якісні показники злочинності іноземців та осіб без громадянства в Україні (за матеріалами емпіричного дослідження). *Науковий*

вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. №9-2. С.63-66.

65. Кальман О.Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: Монографія. Х.: Гімназія, 2003. 352 с.

66. Карелін В. Запобігання контрабанді наркотичних засобів. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 2. С. 226–230.

67. Карпец И.И. Проблема преступности. М.: Юрид. лит., 1969. 168 с.

68. Кириченко Г.В. Кримінологічна характеристика особи, яка вчинила контрабанду наркотичних засобів і психотропних речовин. Вісник Запорізького національного університету. 2012. №1. С. 232 - 237

69. Кириченко Г.В. Кримінологічні аспекти характеристики особистості жінки, яка вчиняє контрабанду наркотиків. *Митна справа*. 2012. № 2 (80). С. 40–45.

70. Ковалкин А.А., Хруппа Н.С., Чубарев В.Л. Деятельность органов внутренних дел по выявлению и предупреждению группового сбыта наркотических средств: Учебное пособие. К.: Украинская академия внутренних дел, 1993. 112 с.

71. Козар А.В. Кримінологічна характеристика та запобігання Національною поліцією України посіву або вирощуванню снотворного маку чи конопель: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2020. 223 с.

72. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (Відень, 20 грудня 1988 року). Набуття чинності для України: 27 листопада 1991 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text.

73. Кравченко О.О. Аналіз рівня та якості життя населення України в умовах економічної та політичної нестабільності. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 2017, № 17. С.572-578.

74. Кримінологія : Учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / [Антонян Ю. М., Дашков Г. В., Кудрявцев

В. Н. и др.]; Под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова; М-во образования Рос. Федерации, Моск. гос. юрид. акад. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2004. 734 с.

75. Криминология : учебник для ВУЗов / под ред. проф. В.Д. Малкова. М. : ЗАО Юстицинформ, 2011. 544 с.

76. Криминология и уголовная политика / Под ред. С.Г. Келиной, В.М.Когана, М.М. Славина. М.: Ин-тут гос. и права АН СССР, 1985. 142 с.

77. Криминология: Общая часть: Учебник / Под ред. В.В. Орехова. СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1992. 216 с.

78. Криминология: Учеб. пособ. / Под общ. ред. В.Е. Эминова. - М.: ИНФРА-М НОРМА, 1997. 158 с.

79. Криминология: Учебник / Под ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. М.: Юрид. лит., 1988. 384 с.

80. Криминология: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. М.: Юристъ, 1997. 512 с.

81. Криминология: Учебник для юридических вузов / Под ред. проф. В.Н.Бурлакова, проф., академика В.П. Сальникова. СПб.: Санкт-Петербургская академия МВД России, 1998. 576 с.

82. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров [та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

83. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

84. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

85. Криминологічний словник-довідник / автори-упорядники: С.Ф. Денисов, М.В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 392 с.

86. Криминологія. Особлива частина / За ред. Даньшина І.Н. Х., "Право". 1999. 232 с.

87. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : [Підруч. для юрид. спец. вищ. навч. закл. / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд] ; За ред. :І.М. Даньшин ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х. : Право, 2003. 351 с.
88. Кримінологія: Загальна та Особлива частини. Навчальний посібник. Х.: Право, 2014. 513 с.
89. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.
90. Кримінологія: підручник / Б.М. Головкін, В.В. Голіна, О.В. Лисодєд та ін.; за заг. ред. Б.М. Головкіна. Харків. Право, 2020. 384 с.
91. Кримінологія: Підручник для студентів вищих навч. закладів / О.М. Джужа, Я.О. Кондратьєв, О.Г. Кулик, П.П. Михайленко та ін.; За заг. ред. О.М. Джужі. К.: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
92. Кудрявцев В.Н. Личность преступника. М.: Юрид. лит., 1975. 162 с.
93. Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений. М.:Наука, 1976. 284с.
94. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1984. 232 с.
95. Курс советской криминологии: Предмет. Методология. Преступность и ее причины. Преступник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, И.И. Карпеца, Б.В. Коробейникова. - Т.1. - М.: Юрид. лит., 1985. 415 с.
96. Литвинов О.М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права*. 2010. № 4. С. 581-586. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_4_92
97. Личность преступника / Под ред. Кудрявцева В.Н., Лейкина Н.С., Миньковского Г.М. и др. М.: Юрид. лит., 1975. 272 с.
98. Луценко Ю.В., Полторацький О.Б., Тарасюк А.В. Суб'єкт контрабанди наркотичних засобів у теорії кримінального права України.

Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал. 2018. Спеціальний випуск № 1 (91) «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». С. 73-81.

99. Машлякевич Д.С. Кримінологічний аналіз абсолютних та відносних показників корупційної злочинності в Україні за 2005–2015 роки. *Наше право*, 2015, № 4. С.117-125.

100. Медицький І.Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави [монографія]. Івано-Франківськ, 2007. 222 с.

101. Меморандум про взаєморозуміння між Державною фіскальною службою України, Адміністрацією державної прикордонної служби України та Управлінням з наркотиків та злочинності Організації Об'єднаних Націй від 16 січня 2018 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-18#Text.

102. Митич С.П. Злочини, що вчиняються у сфері виготовлення та обігу лікарських засобів в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 258 с.

103. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 року № 4495. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.

104. Михайленко П.П. Борьба с преступностью в Украинской ССР [В 2-х томах] Авт. очерка и составитель сборника документов проф. П.П. Михайленко. Т. 1 К., 1966. 831 с.

105. Михайлов О.Є. Кримінологія: навч. посіб. / О.Є. Михайлов, А.В. Горбань, В.В. Міщук. К.: Знання, 2012. 565 с.

106. Міжнародна конвенція про адміністративну взаємодопомогу у сфері митних відносин від 27.06.2003 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976_011#Text.

107. Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 09.06.1977 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_926#Text.

108. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. К. : Логос, 1998. 324 с.

109. Музика А.А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 1998. 44 с.

110. Надьон О.В. Жіноча злочинність: деякі особливості розслідування справ. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/1111/%CD>

111. Національний звіт за 2017 рік щодо наркотичної ситуації в Україні (за даними 2016 року). Поглиблений огляд наркоситуації в Україні для Європейського моніторингового центру наркотиків та наркотичної залежності. К., 2017. 175 с. URL: <http://www.ummda.org.ua>

112. Незаконний обіг наркотиків в Україні: стан та тенденції (аналітичний огляд: 2010-2014 рр.). Київ: РНБО, 2015. 40 с.

113. Ніколаєнко Т., Шаталюк Б. Контрабанда наркотичних засобів як глобальна міжнародна загроза. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2019. № 4. С. 45–58.

114. Новикова Ю.В. История зарождения и становления теории криминологической характеристики преступлений. *История государства и права*. 2007. № 3. С. 4–7.

115. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук М., 2005.- 128 с.

116. Одеські митники під час сканування контейнеру з бананами виявили рекордну партію кокаїну. Повідомлення Прес-центру ДМСУ від 03.08.2020. URL: <https://customs.gov.ua/news/novini-regioniv-23/post/odeski-mitniki-pid-chas-skanuvannia-konteineru-z-bananami-viiavili-rekordnu-partiiu-kokayinu-142>.

117. Омельчук О.М. Контрабанда за кримінальним правом України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2002. 239 с.

118. Організаційно-правові засади та практика запобігання незаконному обігу наркотиків : навч. пос. / А. М. Волощук, О.О. Юхно. Одеса «ІНТЕРПРІНТ», 2011. 272 с.

119. Оржинська Е.І., Литвін О.Я. Використання спеціальних методів у протидії контрабанді наркотиків. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 308-313.

120. Офіційне повідомлення Національної поліції України від 13.02.2018. URL: <https://www.facebook.com/UA.National.Police/posts/1980352938886177>

121. Передало Х.С., Стасів Н.В. Боротьба з контрабандою як один із методів забезпечення економічної безпеки держави. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. URL:<http://ena.lp.edu.ua>.

122. Передрій О.І., Дзюбинський А.В. Контрабанда наркотичних засобів через митний кордон України. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Технічні науки*. 2018. Вип. 21. С. 111-114.

123. Платонов К.К. Структура и развитие личности. М.: Наука, 1986. 254 с.

124. Положення про Державну митну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#n209>.

125. Полях А.М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид.

наук: спец. 12.00.09 «Криміналістика процес та криміналістика; судова експертиза». Х., 2009. 20 с.

126. Пономаренко Ю.Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 19 с.

127. Пономаренко Ю.Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 203 с.

128. Предупреждение хищений государственного и общественного имущества / Под ред. проф. И.Н. Даньшина. Х., 1988. 114 с.

129. Про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю : спільна інструкція Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державного митного комітету України, Національної гвардії України, Міністерства оборони України, Міністерства юстиції України № 4348/138/151/11-2-2870/172/148-407/2-90-442 від 10 серпня 1994 року (втрата чинності від 18.02.2014). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0225-94#Text>.

130. Про визнання такою, що втратила чинність, Інструкції про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю : спільний наказ Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства доходів і зборів України, Міністерства оборони України, Міністерства юстиції України від 20 січня 2014 року № 35/13/45/41/102/5. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0204-14#Text>.

131. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи : Закон України від 4 липня 2013 року № 406. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/406-18#n61>.

132. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію або обіг фальсифікованих

лікарських засобів: Закон України від 05.07.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5065-17#n15>

133. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи: Закон України від 14 січня 2020 року № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-20#n158>.

134. Про внесення змін до Митного кодексу України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи : Закон України від 4 липня 2013 року № 405. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-18#n6>.

135. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 липня 2017 року № 575. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

136. Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю: спільний наказ Міністерства внутрішніх справ України та Служби безпеки України від 10 червня 2011 року № 317/235. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11#Text>.

137. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

138. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол : спільний наказ Міністерства

внутрішніх справ України, Офісу генерального прокурора, Національного антикорупційного бюро України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 17.08.2020 № 613/380/93/228/414/510/2801/5.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text>.

139. Про затвердження плану заходів на 2019-2020 роки з реалізації Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 р. № 56-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D1%80#Text>.

140. Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2010 р. № 2140-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2140-2010-%D1%80#Text>.

141. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 липня 2012 р. № 534-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2012-%D1%80#Text>.

142. Про затвердження Положення про Департамент боротьби з контрабандою та митними правопорушеннями : наказ Державної митної служби України від 7 квітня 2011 року № 289. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0289342-11#Text>.

143. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : Наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016р. №139: редакція від 30.06.2017 р. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16/page>

144. Про затвердження Порядку використання наркотичних засобів і психотропних речовин під час дресирування службових собак для розшуку

таких засобів і речовин : постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 р. № 831. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2009-%D0%BF#Text>.

145. Про затвердження Порядку обміну відкритою статистичною та аналітичною інформацією між Державною митною службою України і Адміністрацією Державної прикордонної служби України з питань протидії незаконному переміщенню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, зброї, боєприпасів та вибухових речовин через державний кордон України : спільний наказ Державної митної служби України та Державної прикордонної служби України від 13 грудня 2010 року № 1466/958. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-11#Text>.

146. Про затвердження Порядку обміну інформаційно-аналітичними матеріалами між суб'єктами інтегрованого управління кордонами : спільний наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства закордонних справ України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства фінансів України, Служби безпеки України від 01 вересня 2015 року № 1050/254/341/749/562. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1094-15#Text>.

147. Про затвердження Програми реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2003 року № 877. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2003-%D0%BF#Text>.

148. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15 лютого 1995 року № 62. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

149. Про заходи щодо протидії контрабанді та корупції під час митного оформлення товарів : Указ Президента України від 9 липня 2019 року № 505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505/2019#Text>.

150. Про Комплексну програму профілактики злочинності на 2001-2005 роки : Указ Президента України від 25 грудня 2000 року № 1376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1376/2000#Text>.

151. Про ліквідацію Міжвідомчої робочої групи з питань протидії контрабанді та порушенням митних правил : Указ Президента України від 2 квітня 2010 року № 498. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498/2010#Text>.

152. Про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії контрабанді та порушенням митних правил : Указ Президента України від 22 листопада 2007 року № 1137 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137/2007#Text>.

153. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15 лютого 1995 року № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

154. Про Національне центральне бюро Інтерполу : постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-93-%D0%BF#Text>.

155. Про оперативну розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

156. Про організаційне вдосконалення діяльності підрозділів митних органів, що здійснюють заходи з боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил : наказ Державної митної служби України від 17 червня 2010 року № 655 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0655342-10#Text>.

157. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 року № 3341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

158. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства та додатків I, II, III, V, VI, VII, VIII до неї :

Указ Президента України від 23 травня 2000 року № 699.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/699/2000#Text>.

159. Про Програму боротьби з контрабандою та порушенням митних правил на 2008-2009 роки : Указ Президента України від 4 березня 2008 року № 195. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2008#Text>.

160. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Закон України від 18 жовтня 2006 року № 251
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16#Text>

161. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2008 року «Про боротьбу з контрабандою і порушенням митних правил, координацію діяльності у цій сфері» : Указ Президента України від 12 листопада 2008 року № 1030. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0033525-08#Text>.

162. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 р. № 1808-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1808-2010-%D1%80#Text>.

163. Про схвалення Концепції створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2011 р. № 1193-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1193-2011-%D1%80#Text>.

164. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80#Text>.

165. Проект «ДІЯ – ЄС: Заходи ЄС з питань протидії наркотикам та організованій злочинності. Інтенсивне співробітництво та нарощування потенціалу для боротьби з організованою злочинністю у сфері наркоторгівлі

вздовж героїнового маршруту». URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pokazniki-diyalnosti/234/lkjhjg>

166. Проект «Дія-ЄС» надав СБУ технічну підтримку із протидії міжнародному наркобізнесу (31 січня 2020 р.). URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/7072>.

167. Протидія наркозлочинності. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/activity/protidiya-narkozlocinnosti>.

168. Протидія незаконному переміщенню наркотиків та зброї за 2020 рік.. Повідомлення Прес-центру ДМСУ від 22.01.2021. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/protidiia-nezakonnomu-peremishchenniu-narkotikiv-ta-zbroyi-za-2020-rik-343>.

169. Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. К. : Атіка, 2011. 720 с.

170. Пудаков Е.Р. Криминология коррупции в государственной службе: монография. М.: Юрлитинформ, 2017. 168 с.

171. Раєцька Л. В. Детермінанти поширення наркоманії в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – 2007. № 17. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./bozk/2007/17text/g17_26.htm

172. Рудницький І.Л. Особливості виявлення та розслідування контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... доктора філософії : 081 Право. Львів, 2019. 250 с.

173. Рудницький І.Л. Удосконалення правових основ виявлення контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами. Збірник наукових праць серії «Юридичні науки». Львів. 2016. № 850. С. 541–548.

174. Руфанова В.М. Титаренко О.О. Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів:

монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 200 с.

175. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. К.: Кондор, 2006. 588 с.

176. Сахаров А.Б. Личность преступника и типология преступников. *Соц. законность*. 1973. № 3. С. 19–24.

177. Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. М.: Госюриздат, 1961. 279 с.

178. СБУ блокувала контрабанду важких наркотиків і затримала організатора наркотрафіку (5 жовтня 2020). URL:<https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-blokuvala-kontrabandu-vazhkykh-narkotyktiv-i-zatrymala-orhanizatora-narkotrafiiku>.

179. СБУ блокувала контрабанду рекордної партії героїну до країн Євросоюзу (5 січня 2021). URL:<https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-blokuvala-kontrabandu-rekordnoi-partii-heroinu-do-krain-jevrosoiuzu>. (дата звернення: 15.03.2021).

180. СБУ попередила контрабанду до Євросоюзу понад 45 кілограмів кокаїну з Південної Америки (19 грудня 2020). URL:<https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-poperedyla-kontrabandu-do-jevrosoiuzu-ponad-45-kilohramiv-kokainu-z-pivdennoi-ameryku>.

181. СБУ посилює співпрацю з іспанськими правоохоронцями: спільними зусиллями ліквідовано канал контрабанди кокаїну. Повідомлення Прес-центру СБУ від 09.03.2020. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-posyliuie-spivpratsiu-z-ispanskyumu-pravookhorontsiamy-spilnymy-zusyilliamy-likvidovano-kanal-kontrabandy-kokainu>

182. Словник іншомовних слів/ за ред. члена-кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука. К.: Гол. ред. Укр. Рад. енцикл. Наук Української РСР, 1975. URL: <http://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/Мельничук-О.-Ред.Словник-іншомовних-слів.pdf>

183. Сметаніна Н.В. «Ціна» злочинності в сучасній кримінології: нові виклики для суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 208-210.

184. Сметаніна Н.В. Теоретичне уявлення про злочинність в пострадянській кримінології: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Х.: Нац. Юрид. Ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 20 с.

185. Смирнова І.В. Тенденції трансграничної контрабанди наркотичних засобів і психотропних речовин. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. Вип. 18. С. 87-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2008_18_10

186. Сорока С.О. Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 228 с.

187. Статистичні звіти «Про склад засуджених» за 2011 - 2020 рр., підготовлений Державною судовою адміністрацією України URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

188. Статистичні звіти «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування» за 2011 - 2020 рр., підготовлені Генеральною прокуратурою України URL: http://www.gp.gov.ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820&c=edit&_c=fo#

189. Статистичні звіти «Про кількість осіб засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» за 2011 - 2020 рр., підготовлені Державною судовою адміністрацією України URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

190. Структура Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/structure>.

191. Супрун Т.М., Градовий А.В. Кримінологічна характеристика особи злочинця, яка вчиняє контрабанду наркотичних засобів. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4-5. С. 99-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2017_4-5_19

192. Тимошенко В.А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам: монографія / Володимир Андрійович Тимошенко. К.: НА СБ України, 2006. 456 с.
193. Тихонова О.В. Щодо розуміння категорії «Кримінологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. №8. С.246-249.
194. Ткаченко В.І., Ханькевич А.М. Аналіз впливу окремих факторів на оперативно-розшукову протидію контрабанді наркотиків. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*. 2018. Спеціальний випуск № 1 (91) «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». С. 122-128.
195. Ткачук В.Є. Вища освіта як один із чинників запобігання злочинності (на основі результатів дослідження механізму протиправної поведінки осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі). *Часопис Київського університету права*. 2013. №2. С.297-300.
196. Угода про взаємодію та співробітництво митних служб у боротьбі проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин від 8 липня 1994 року.
URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_507#Text.
197. Управління ООН з наркотиків та злочинності.
URL:<https://vienna.mfa.gov.ua/ustanovi-oon-u-vidni/2722-unz-oon>.
198. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2004. 426 с.
199. Философский словарь /под ред. И.Т. Фролова. 5-е изд. М.: Политиздат, 1987. 590 с.
200. Фіалка М.І. Показники злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2016, № 2(7). С.361-367.

201. Філей Ю. В. Причини, умови та запобігання загальнокримінальній корисливій злочинності. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра: науковий журнал* / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2017. № 2 (2). С. 78-89.

202. Філіппов С.О. Протидія контрабанді наркотиків у США. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*. 2018. Спеціальний випуск № 1 (91) «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». С. 152-159.

203. Хома В.О., Заяц В.В. Інституційна спроможність Митної служби України: правоохоронний аспект. *Світ фінансів*. 2020 № 3 (64). С. 87–97.

204. Цена преступности (методология ее определения): монография. / под ред. проф. Н.А. Лопашенко. М.: Юрлитинформ, 2014. 216 с.

205. Чирков Д.К. Предупреждение органами внутренних дел преступлений, совершаемых несовершеннолетними в состоянии наркотического опьянения с проявлением жестокости. Красноярск: Сибирск. юрид. ин-т МВД РФ, 2004. 192 с.

206. Чорноморські митники разом зі співробітниками СБУ вилучили майже 20 кг канабісу. Повідомлення Прес-центру ДМСУ від 26.02.2020. URL: <https://customs.gov.ua/news/novini-regioniv-23/post/chornomorski-mitniki-razom-zi-spivrobitnikami-sbu-viluchili-maizhe-20-kg-kanabisu-384>

207. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

208. Шевченко О.В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. №3. С.122-132.

209. Щирська В.С. Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2017. 255 с.

210. Якімова С. Детермінація злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 193-198. -URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_782_38

211. Ястребов В.Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений. *Вопр. борьбы с преступностью*. М.: Юрид лит, 1982. Вып. 37. С. 14-20.

212. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction and Europol (2016), EU Drug Markets Report: Strategic Overview, EMCDDA–Europol Joint publications, Publications Office of the European Union, Luxembourg. URL:https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2374/EU%20Drug%20Markets_Strategic%20Overview%20Russian_web.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Шалай А.М. Оперативно-розшукова діяльність і митні органи України: проблема законодавчого регулювання у контексті запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів. *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми правознавства»*. Випуск 3. 2018 р. С. 155-160.

2. Шалай А.М. Особливості взаємодії митних і правоохоронних органів в процесі запобігання і протидії контрабанді наркотичних засобів. *KELM*. 2020. № 5. С. 210-215 (Республіка Польща).

3. Шалай А.М. Характеристика деяких кількісних та якісних показників контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Випуск №3. 2019 р. С. 23-29.

4. Шалай А.М. Визначення окремих причин та умов, що детермінують контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені І.Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 31 (70) 2, 202. С. 41-46.

5. Шалай А.М. Статеві-вікова характеристика осіб, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів чи прекурсорів. *Порівняльно-аналітичне право – електронне фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. Випуск №3, 2020. С. 440-443.

6. Шалай А.М. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності митних органів у запобіганні та протидії контрабанді наркотичних засобів. *Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26 жовтня 2018 р.)*. Київ:

Національна академія прокуратури України, 2018. С. 173–177.

7. Шалай А.М. Деякі питання дослідження способів контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів в Україні. *Право як ефективний суспільний регулятор*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 лютого 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 70–73.